

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

EUROPOS STUDIJŲ MAGISTRO PROGRAMA

UGNĖ BARTAŠIŪTĖ

II kurso studentė

**MANDATAS AR DIKTATAS?
ES FINANSŲ KRIZĖS VALDYMO PRIEMONIŲ LEGITIMUMO ANALIZĖ**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: Prof. dr. Ramūnas Vilpišauskas

Vilnius, 2016

MAGISTRO DARBO PRIEŠLAPIS

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretorės parašas)

Magistro darbo recenzentas:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas *Mandatas ar diktatas? ES finansų krizės valdymo priemonių legitimumo analizė* yra:

1. Atliktas mano pačios ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Ugnė Bartašiūtė

(parašas)

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Bartašiūtė U. Mandatas ar diktatas? ES finansų krizės valdymo priemonių legitimumo analizė: Europos studijų specialybė, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas Prof. dr. Ramūnas Vilpišauskas. – V., 2016. – 107 p.

Reikšminiai žodžiai: Europos Sąjunga, demokratinis legitimumas, įeigos, išeigos, demokratijos deficitas, finansų krizė, euro zona, finansų krizės suvaldymo priemonės, finansinės paramos teikimas, ES institucijos.

Šiame darbe analizuojamas ES finansų krizės suvaldymo priemonių legitimumas. Konkrečiai tyrime pasirinkta viena finansinės krizės suvaldymo priemonė – finansinės paramos teikimas ES valstybėms. Tyrime analizuojamos septynios valstybės, kurios gavo finansinę paramą; Vengrija, Latvija, Rumunija, Airija, Ispanija, Portugalija ir Graikija.

Tyrimo pagrindinis klausimas: Ar ir kiek ES finansų krizės suvaldymas buvo (ne)legitimus? Tyrime iškeliamos dvi hipotezės. H(1): Finansinės paramos teikimo priemonė ES valstybėms narėms buvo nelegitimi, todėl, kad ES piliečiai neturėjo įtakos sprendimų priėmime. H(2): Finansinės paramos teikimo priemonė ES valstybėms narėms buvo nelegitimi, todėl, kad neatnešė teigiamų rezultatų. Siekiant atsakyti į tyrime iškeltą klausimą ir patvirtinti/paneigti hipotezes, tyrimui pasirinktas *F. W. Scharpf* demokratinio legitimumo vertinimo teorinis modelis. Remiantis šiuo modeliu, nagrinėjamos dvi politinio proceso dalys: sprendimų įeigos ir išeigos. Darbe chronologiškai aprašomos ES finansų krizės suvaldymo priemonės, apibrėžiama legitimumo sąvoka. Toliau išsamiau aprašomas finansinės paramos teikimas ES valstybėms narėms, nustatomi kriterijai, kuriais remiantis bus analizuojamos finansinės paramos teikimo demokratinio legitimumo įeigos ir išeigos. Remiantis atliktu tyrimu, patikrinamos tyrimo hipotezės ir formuluojamos išvados.

Atliktas tyrimas paramos teikimo legitimumo įeigų dalyje leidžia patvirtinti hipotezę H(1). Finansinės paramos teikimo priemonė perskirstė galių balansą tarp skirtingų nacionalinių ir viršnacionalinių institucijų. Daugiau galių sprendimų priėmime įgavo institucijos, kurios nėra tiesiogiai renkamos piliečių ir joms atskaitingos. Taip pat buvo suvaržyti valstybių suverenitetai dėl valstybėms keliamų reikalavimų įgyvendinti įvairias reformas mainais už finansinę paramą.

Atliktas išeigų legitimumo tyrimas hipotezę H(2) leido paneigti iš dalies. Taikyta finansinės paramos teikimo priemonė buvo skirtingu mastu, tačiau buvo rezultatyvi visose analizuojamose valstybėse. Kita vertus, socialinę gerovę atspindinčių rodiklių analizė atskleidė, jog krizės metu padaugėjo žmonių, patiriančių didelių ekonominių sunkumų ir rizikų.

Turinys

ĮVADAS	7
1. LITERATŪROS APŽVALGA.....	12
1.1. Demokratiška ar nedemokratiška ES?.....	12
1.2. Finansų krizė ir viešoji nuomonė	13
1.3. Finansų krizės valdymo demokratiškumas	14
1.4. Apibendrinimas	17
2. TEORINIAI TYRIMO RĖMAI.....	18
2.1. Legitimumo sąvoka.....	18
2.2. Legitimumo vertinimo modelis.....	20
3. KRIZĖS SUVALDYMO ANALIZĖ.....	22
3.1. Finansų krizė kaip tyrimo atvejis	22
3.2. Krizės valdymo priemonių apžvalga.....	23
3.3. Kodėl tyrimui pasirinkta finansinės paramos priemonė?.....	29
4. TYRIMO PARAMETRAI IR TIRIAMOS VALSTYBĖS	32
4.1. Tyrime analizuojamos valstybės ir joms suteikta finansinė parama	32
4.2. Paramos skyrimo procedūros	33
4.3. Legitimumo vertinimo kriterijai tyrime	35
5. LEGITIMUMO VERTINIMAS: ĮEIGOS.....	39
5.1. Finansinė pagalba mainais į valstybių suverenitetą?.....	39
5.2. Kas sprendimų priėmėjas, o kas – tik stebėtojas?	43
5.3. Apibendrinimas	51
6. LEGITIMUMO VERTINIMAS: IŠEIGOS.....	53
6.1. Politikos efektyvumas: makroekonominių veiksnių analizė.....	53
6.2. Ar taikytos priemonės galėjo pabloginti piliečių socialinę gerovę?	59
6.3. Apibendrinimas	63

7. KĄ APIE FINANSŲ KRIZĖS SUVALDYMĄ MANO ES PILIEČIAI?	65
7.1. Piliečių nuomonės vertinimo iššūkiai	65
7.2. Piliečių nuomonė ir demokratinio legitimumo įeigos	66
7.3. Piliečių nuomonė ir demokratinio legitimumo išeigos	69
7.4. Apibendrinimas	70
IŠVADOS	71
Literatūros sąrašas.....	74
Priedai	80
Nr.4. Pagrindiniai makroekonominiai rodikliai pagal valstybes	92
Summary	107

„It is rather for us to be here dedicated to the great task remaining before us <...>- that government of the people, by the people, for the people, shall not perish from the earth.“

Abraomas Linkolnas, 1863 m.

IVADAS

Demokratijos deficitas Europos Sąjungos (toliau – ES) ir jos institucijų priimamuose sprendimuose viešojoje erdvėje dažnai išskiriamas kaip vienas esminių Bendrijos trūkumų. Demokratijos deficitas ES siejamas su demokratinio legitimumo trūkumu – ES sprendimų priėmimas esą per mažai įtraukia piliečius, o pačius sprendimus priima ne piliečių rinktos, tad ir jiems neatskaitingos institucijos ir pareigūnai. Apie tai, kad ES yra nutolusi nuo piliečių, o įgyvendinamoje politikoje trūksta įtraukimo (angl. *inclusion*) elemento, kalba ne tik taip vadinami euroskeptikai, bet ir euroentuziastai. „ES demokratijos deficitas – atotrūkis tarp „Briuselio“ ir jo valdomų piliečių – pastaraisiais metais yra nuolat aptarinėjama problema. Ji tapo daugybės straipsnių, knygų ir akademinų studijų objektu. ES politikai irgi vis labiau tai supranta. Bet pripažinti šią problemą ir žinoti, kaip ją išspręsti – du labai skirtingi dalykai. Ligšiolinės pastangos tą padaryti žlugo“, - konstatuoja ES aktualijas apžvelgiantis portalas „*EU Observer*“¹.

Demokratinio legitimumo trūkumas dažnai nurodomas ir kaip viena pagrindinių kliūčių tolimesnei ES integracijai, o tuo pačiu – Bendrijos ateičiai apskritai: „Norėdami bet kokių veikiančių sprendimų, Europos elitai pirmiausia turės atsigręžti į problemą, kurios ilgą laiką vengė: išspręsti demokratijos deficitą, kuris išsaknijęs pačioje integracijos širdyje“, - teigia „*The Economist*“². Didžiosios Britanijos referendumas dėl narystės Bendrijoje neretai irgi pristatomas kaip demokratijos trūkumo ES išdava: „Dažniausiai girdima frazė, kai kalbama apie Didžiosios Britanijos abejones dėl narystės Europos Sąjungoje, yra demokratijos deficitas“, - teigė britų dienraštis „*The Guardian*“³.

Diskusijos dėl demokratinio legitimumo stokos ES politikoje ypatingai paastrėjo prasidėjus 2008 m. pasaulio finansų krizei ir ją sekusiam ekonomikos nuosmukiui. Siekiant suvaldyti ES valstybių narių skolų krizę ir užtikrinti, kad panašios krizės nesikartotų ateityje, buvo imtasi priemonių ne tik nacionalinių valstybių, bet ir ES lygmeniu. Kai kurios naujai nustatytos taisyklės išplėtė viršnacionalinių ES institucijų galias, kadangi Europos Komisija (toliau – EK) gavo teisę ne tik vertinti nacionalinių valstybių biudžetus, bet ir, prireikus, skirti joms nuobaudas. Dar daugiau, šalis, gavusias finansinę paramą, viršnacionalinės institucijos mainais įpareigojo įgyvendinti įvairias socialines ir ekonomines reformas, kurios iki tol buvo pačių ES narių kompetencija. Tokia politika

¹ <<https://euobserver.com/political/127705>>, [Žiūrėta 2016-01-02].

² <<http://www.economist.com/node/21555927>>, [Žiūrėta 2016-01-02].

³ <<http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/may/20/eu-democratic-deficit>>, [Žiūrėta 2016-01-02].

finansinę paramą gavusių šalių atžvilgiu viešojoje erdvėje sulaukė nemažai kritikos, pirmiausia dėl to, jog ji buvo įgyvendinta „už uždarytų durų, neatsižvelgiant į ES piliečių nuomonę“.⁴

Vienas pavyzdžių – Graikijos atvejis. Radikalios kairės partijos „*Syriza*“ sėkmė Graikijos Parlamento rinkimuose ir atėjimas į valdžią siejamas su pažadais nutraukti kreditorių „primestos“ politikos vykdymą. Partija 2014 m. paskelbė „*Thessaloniki Programme*“ (liet. Salonikų programa) manifestą, kuriuo siūloma nutraukti „diržų susiveržimo“ politiką ir imtis reformų, o premjeru tapus „*Syriza*“ lyderiui *A. Tsiprui*, naujoji Graikijos valdžia ilgai priešinosi kreditorių siūlomoms reformoms mainais į dar vieną finansinės pagalbos injekciją. Tačiau net po suorganizuoto referendumo, kuriame piliečiai pareiškė nepritariantys kreditorių siūlymams, Graikija galų gale vis tiek turėjo tęsti nepopuliarias reformas.

Ekonominių problemų kamuojamoje euro zonoje ir kitose ES narėse įgyvendintos į krizės sprendimą orientuotos skausmingos reformos tapo ideologine platforma euroskeptiškų partijų bangai ir kitose ES valstybėse.⁵ Daugelio jų programose ir lozunguose „ES demokratiškumo trūkumas“ bei „Briuselio atotrūkis nuo paprastų piliečių“ pateko tarp esminių akcentų, o pasipriešinimas „nedemokratiškoms“ taupymo politikos priemonėms – vienu svarbiausių uždavinių.

Pavyzdžiui, Ispanijos radikalios kairės partija „*Podemos*“, surinkusi daugiau nei penktadalį balsų 2015 m. Ispanijos parlamento rinkimuose, savo tikslus pristatančiame manifeste naudojo tokias formuluotes: „Europos Parlamento rinkimai vyks metu, kai Europos Sąjungą yra ištikusi gili *legitimumo krizė*“; „Mes norime kitokios Europos, tokios, kuri yra teisinga, paremta teisėmis ir *demokratija*, o ne grobstymu ir nepagarba“⁶. Prancūzijos radikalios dešinės partija „*Nacionalinis frontas*“ ir jo lyderė *M. Le Pen* savo poziciją ES atžvilgiu dėsto dar griežčiau: „Prancūzai nori atgauti savo šalies kontrolę. Jie nori patys spręsti ekonomikos ir migracijos klausimus. <...> Prancūzai suprato, kad ES nėra ta utopija, kurią mums pardavė. Ji smarkiai *nutolo nuo demokratinio veikimo modelio*. <...> ES yra kenksmingas, *antidemokratiškas* monstras“⁷.

Dar svarbiau, kad minėtų partijų naudojama retorika, panašu, atspindi tai, ką mano visuomenė, ir sulaukė nemažo elektorato palaikymo. Prancūzijos „*Nacionalinis frontas*“ 2014 m. Europos Parlamento (toliau – EP) rinkimuose surinko beveik 25 proc. visų balsų ir gavo atitinkamai daugiausiai EP vietų šiuose rinkimuose. Apskritai 2014-2015 m. radikalios, ES politiką aktyviai kritikuojančios populistinės partijos tiek iš politinio spektro kairės, tiek iš dešinės sutraukė daugiau balsų nei kada nors anksčiau. Tokių partijų populiarumas ženkliai augo tiek vietos rinkimuose

⁴ <<http://www.voxeurop.eu/nl/node/787851>>, [Žiūrėta 2016-01-02].

⁵ Philomena Murray, Michael Longo, „The Crisis-Legitimacy Nexus in the European Union.“ Kn. Kyriakos N. Demetriou (sud.), *The European Union in Crisis: Explorations in Representation and Democratic Legitimacy*. Switzerland: Springer International Publishing, 2015.

⁶ <<http://socialistnetwork.org/the-podemos-phenomenon-and-its-manifesto/>>, (angliškas vertimas, originalo kalba žr. čia: <<https://drive.google.com/file/d/0B7FJvjogUel3d2FjT195dnZFZFE/edit>>), [Žiūrėta 2016-01-02].

⁷ <<http://www.spiegel.de/international/europe/interview-with-french-front-national-leader-marine-le-pen-a-972925.html>>, [Žiūrėta 2016-01-02].

(Didžioji Britanija, Prancūzija, Ispanija, Graikija ir kt.), tiek 2014 m. rinkimuose į Europos Parlamentą. Kaip pastebėjo „*The Economist*“, apžvelgdamas šių rinkimų rezultatus, „Europos Parlamentas, Europos federalizmo bastionas, tampa visokio plauko anti-europiečių „placdarmu“. Rėksmingiausių iš jų skaičius apytikriai padvigubėjo iki 100 vietų iš 751-os. Kalbant plačiau, „anti-isteblišmento“ partijos dabar kontroliuoja beveik trečdalį viso parlamento“⁸.

Šių partijų populiarumas auga nepaisant to, kad po pertraukos daugėja teigiamai vertinančių pačią ES. Tyrimų bendrovės „*Pew Research Center*“ 2015 m. paskelbta apklausa, atlikta 6-iose ES šalyse narėse (Didžiojoje Britanijoje, Ispanijoje, Italijoje, Lenkijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje), parodė, kad teigiamas ES vertinimas 2013 m. atsigavo ir pradėjo augti vidutiniškai nuo 51 proc. 2013 m. iki 61 proc. 2015 m. Tačiau, paradoksaliai, tuo pat metu 4-iose iš 6 tirtų šalių dauguma piliečių mano, kad euroskeptiškų partijų iškilimas „buvo teigiamas dalykas“⁹.

Kylant naujoms ekonominėms ir socialinėms krizėms, kurios reikalauja iš Europos Sąjungos nepopuliarių, tačiau vieningų sprendimų ir bendros politikos (pavyzdžiui, tokioms kaip Šiaurės Afrikos pabėgėlių krizė), diskusijos dėl ES legitimumo kaskart neišvengiamai aštrės. Nors parengta nemažai akademinų publikacijų, kurios apskritai kvestionuoja, ar ES demokratinio legitimumo problema egzistuoja, ar tai yra tiesiog viešajame diskurse susiformavęs ir įsitvirtinęs stereotipas, visgi kaip atskleis literatūros analizė kitame skyriuje, viešojo nuomonė yra svarbi. Šiuo metu viešojoje erdvėje ir populistinių partijų eskaluojamam ES finansų krizės sprendimo nedemokratiškumui būtinas atsakas, o tam reikia išsamaus ir objektyvaus krizės valdymo priemonių legitimumo vertinimo.

Atsižvelgiant į tolimesnį darbo turinį, šioje vietoje svarbu atkreipti dėmesį į tai, kaip darbe suprantama legitimumo sąvoka. Viešojoje erdvėje šis terminas dažnai pasitelkiamas kaip sinonimas visuomenės pritarimui, palaikymui. Pavyzdžiui, jei sakoma, kad „valdžia yra legiti“, paprastai turima omenyje tiesiog tai, kad ją palaiko piliečiai. Tačiau toks legitimumo supratimas yra supaprastintas ir skiriasi nuo akademinio. Demokratinio legitimumo teorijoje yra išskiriami keli svarbūs jo elementai: viešojo nuomonė – tik vienas legitimumo dėmuo (jį galima pavadinti subjektyviu), šalia kurio egzistuoja dar ir objektyvusis aspektas. Pastarasis, kalbant supaprastintai, žvelgia ne į viešąją nuomonę, o į tai, ar politinėje sistemoje laikomasi sutartų žaidimo taisyklių, ar politinių institucijų įgyvendinami veiksmai atitinka „visuomenės kontraktą“. Šiame darbe, kalbant apie legitimumą, turima omenyje būtent platesnė akademinė jo reikšmė, apimanti ne tik viešąją nuomonę, bet ir kitus aspektus.

Tad šio darbo rėmuose neigiama piliečių nuomonė krizės suvaldymo priemonių atžvilgiu, nepritarimas taupymo politikai savaime nereiškia, jog priemonės buvo nelegitimios. Ieškant

⁸ <<http://www.economist.com/news/europe/21603034-impact-rise-anti-establishment-parties-europe-and-abroad-eurosceptic-union>>, [Žiūrėta 2016-01-02].

⁹ <<http://www.pewglobal.org/2015/06/02/faith-in-european-project-reviving/>>, [Žiūrėta 2016-01-02].

atsakymo dėl krizės priemonių legitimumo, būtina aiškiai atskirti piliečių nuomonės dėmenį nuo objektyvių vertinimo parametrų. Tai nereiškia, jog kuris nors elementas yra mažiau svarbus. Visgi reikėtų pabrėžti, kad dabartiniame diskurse, vertinant ES finansų krizės suvaldymą, vyrauja argumentai, grįsti viešosios nuomonės dėmens vertinimu. Todėl atitinkamai ieškant atsakymo dėl ES finansų krizės laikotarpio sprendimų legitimumo, reikėtų atkreipti dėmesį ne tik į nuomonių apklausas, bet ir į kitus parametrus. Tai ir yra viena svarbiausių priežasčių, dėl kurios buvo pasirinkta šio darbo tema.

Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį, jog šiame darbe nėra siekiama detaliau išanalizuoti demokratiškumo ir legitimumo sąvokų santykio. Dėl ribotos apimties darbe daroma prielaida, jog galimo ES demokratijos deficito problema yra tiesiogiai susijusi su legitimumo stoka ES sprendimų priėmimo procese (šiuo atveju – krizės suvaldyme) bei jų rezultatuose.

Probleminis tyrimo klausimas: Ar ir kiek ES finansų krizės suvaldymas buvo (ne)legitimus? **Tyrimo tikslas:** Remiantis demokratinio legitimumo modeliu, įvertinti ES finansų krizės suvaldymo priemonių legitimumą. **Objektas:** ES finansų krizės suvaldymo priemonės. Konkrečiai buvo pasirinkta viena krizės suvaldymo priemonė – finansinės paramos teikimas ES valstybėms narėms. Tyrime analizuojamos septynios valstybės, gavusios finansinę paramą: Vengrija, Latvija, Rumunija, Airija, Ispanija, Portugalija ir Graikija. Siekiant atsakyti į tyrime iškeltą klausimą, tyrimui buvo pasirinktas *F. W. Scharpf* demokratinio legitimumo vertinimo teorinis modelis.

Tyrime keliamos hipotezės:

H(1): Finansinės paramos teikimo priemonė ES valstybėms narėms buvo nelegitimi, todėl, kad ES piliečiai neturėjo įtakos sprendimų priėmime.

H(2): Finansinės paramos teikimo priemonė ES valstybėms narėms buvo nelegitimi, todėl, kad neatnešė teigiamų rezultatų.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atlikti tyrimo aktualumo analizę.
2. Apsibrėžti teorinius tyrimo rėmus: legitimumo sąvoka, demokratinio legitimumo vertinimo modelis.
3. Atlikti krizės suvaldymo priemonių analizę.
4. Pritaikius demokratinio legitimumo modelį, atsakyti į iškeltą probleminį klausimą ir patvirtinti/paneigti suformuluotas hipotezes.
5. Suformuluoti tyrimo išvadas.

Darbo struktūra. Pirmajame skyriuje pateikiama aktualios literatūros apžvalga bei aptariamas tyrimo aktualumas. Antrasis darbo skyrius skirtas teorinių tyrimo rėmų apibrėžimui. Skyriuje aptariama legitimumo sąvoka bei pristatomas analizei pasirinktas demokratinio

legitimumo modelis. Trečiajame skyriuje pateikiama krizės suvaldymo apžvalga – aptariamos visos finansų krizės suvaldymo priemonės. Ketvirtajame skyriuje pristatoma, kodėl tyrimui buvo pasirinktas finansinės paramos teikimo priemonė ir jos poveikis demokratiniam ES legitimumui. Taip pat skyriuje pateikiami kriterijai, kuriais remiantis toliau analizuojamas finansinės paramos teikimo legitimumas. Penktasis ir šeštasis skyriai skirti finansų krizės suvaldymo priemonės – finansinės paramos teikimui – analizei. Pagal pasirinktą demokratinio legitimumo modelį nagrinėjamos finansinės paramos teikimo priemonės legitimumo įeigos ir išeigos. Septintasis skyrius skirtas viešosios nuomonės dėl krizės suvaldymo legitimumo apžvalgai. Remiantis analizės rezultatais, toliau formuluojamos tyrimo išvados.

1. LITERATŪROS APŽVALGA

Šiame skyriuje trumpai apžvelgiama, kaip ligšiolinėje akademinėje literatūroje buvo vertinama ES politika, įgyvendinta reaguojant į 2008-2009 m. prasidėjusią finansų krizę. Ypatingas dėmesys skiriamas šios politikos legitimumui bei „(ne)demokratiškumui“, siekiama identifikuoti dominuojančias akademinės nuomones bei jų skirtis.

1.1. Demokratiška ar nedemokratiška ES?

Tradicinė skirtis tarp „demokratiškos ES“ ir „nedemokratiškos ES“ stovyklų akademinėje literatūroje nėra naujiena. Diskusijas dėl ES legitimumo galima suskirstyti į dvi grupes: vieni akademikai teigia, jog ES nesusiduria su legitimumo problema, tuo metu kiti kritikuoja ją dėl legitimumo trūkumo.

Skirtį galima brėžti ne tik dėl ES legitimumo buvimo ar nebuvimo, tačiau ir tarp normatyvinių kriterijų, kuriais remiantis mokslininkai grindžia savo teiginius. *V. A. Schmidt* atlikta analizė leidžia suskirstyti šiuos kriterijus į tris grupes.¹⁰ (1) Viena grupė teoretikų, analizuodama ES legitimumą, akcentuoja ES kaip valdymo sistemos svarbą – tiriami sistemos galios šaltiniai, atstovavimo kokybė, atskaitomybė piliečiams.¹¹ (2) Kita grupė didelę reikšmę teikia ES sprendimų priėmimo kokybei ir teigia, kad legitimumas labiausiai priklauso nuo to, kokie yra tam tikros politikos rezultatai (išeigos). Šios grupės atstovų teigimu, jei sistemos rezultatai neša naudą piliečiams, vadinasi, ją galima laikyti legitimia.¹² (3) Trečioji grupė į legitimumą žvelgia per piliečių vaidmens prizmę. Vertinamas ES piliečių dalyvavimas sprendimų priėmimo, rinkimų aktyvumo rodikliai ir pan. Jei piliečiai yra aktyviai įsitraukę ir įtraukti į ES sprendimų priėmimą – vadinasi, tokia sistema yra legiti.¹³

Tiesa, anot *V. A. Schmidt*, pastaruoju metu „praraja“ tarp dviejų stovyklų – „demokratiškos ES“ ir „nedemokratiškos ES“ – mažėja. Kaip teigia mokslininkė, nemaža dalis akademikų sutinka, jog ES kyla iššūkių dėl jos euro zonos politikos priemonių (angl. *policies*) ir sprendimų priėmimo proceso legitimumo.¹⁴

Finansų krizės sprendimo priemonių klausimas aktualus ne tik viešojoje erdvėje. Reikia pastebėti, jog krizė paskatino atnaujinti akademinės diskusijas dėl ES demokratiškumo ir suteikė jų

¹⁰ Schmidt, „Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and ‘Throughput’“, 22.

¹¹ Pavyzdžiui, D. Beetham ir C. Lord (1998) iš Vivien A. Schmidt, „Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and ‘Throughput’“.

¹² G. Majone (1998), A. Moravcsik (2002) iš Vivien A. Schmidt, „Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and ‘Throughput’“.

¹³ R. Bellamy, D. Castiglione (2003), S. Hix (2000) iš Vivien A. Schmidt, „Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and ‘Throughput’“.

¹⁴ Schmidt, „Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and ‘Throughput’“, 2–5.

dalyviams naujų argumentų. Mokslinėje literatūroje ES finansų krizės, jos valdymo priemonių legitimumo piliečių atžvilgiu ir apskritai euro zonos ateities klausimai aktyviai analizuojami nuo pat krizės pradžios ir netyla iki šiol. Ši tema nagrinėjama įvairiais pjūviais ir aspektais. Skirtingai žvelgiama ir į patį problemos egzistavimą – vieni autoriai teigia, jog krizės akivaizdoje atsiskleidė demokratijos trūkumo ES problema, kurią reikia spręsti, kiti mano, kad apskritai nereikėtų kelti aukštų demokratiškumo reikalavimų, kadangi ES „nepretenduoja“ būti demokratine santvarka.

1.2. Finansų krizė ir viešoji nuomonė

Vienas iš akademikų nagrinėjamų euro zonos krizės pjūvių – šios krizės ir viešosios (piliečių) nuomonės ryšys. *S. B. Hobolt ir Ch. Wratil* teigimu, pagrindinių Europos integracijos teorijų dėmesys viešosios nuomonės svarbai ilgai buvo ribotas, kadangi pastaroji turėjo menką įtaką integracijos procesui. Liberalusis tarpvyriausybės šalinimas remiasi prielaida, jog integraciją lemia nacionalinių vyriausybių siekis įgyvendinti savo prioritetus, kurie formuojami joms bendraujant su organizuotomis (dažniausiai verslo) interesų grupėmis. Tuo tarpu neofunkcionalizmas integracijos varomąją jėgą laiko ekonominę tarpusavio priklausomybę ir ekonomines interesų grupes, bendraujančias su viršnacionalinėmis institucijomis, kurios šio bendravimo pagrindu kuria bendras viršnacionalines taisykles, galinčias pakeisti nacionalinius režimus. Visgi autoriai pastebi, jog nuo Maastrichto sutarties į viešąją nuomonę vis daugiau dėmesio kreipia ne tik akademikai, bet ir pati ES, siekdama atsižvelgti į piliečių nuomonę bei vertinimą.¹⁵

S. B. Hobolt ir Ch. Wratil tyrime (2015) remiantis piliečių paramos monetarinei integracijai dinamika analizuojamas viešosios nuomonės „atsakas“ į ES finansų krizę. Viena iš tyrimo išvadų – parama eurui net ir krizės metu euro zonoje išliko santykinai aukšta. Tačiau tuo pačiu pastebima, jog krizės metu pasikeitė nuomonę dėl euro formuojantys veiksniai: nacionalinis „prisirišimas“ ar identitetas liko antrame plane, bet svarbesniu faktoriumi tapo kaštų ir naudos analizė (pvz., nepaisant krizės, naudingiau likti euro zonoje nei iš jos „iškristi“, todėl išlieka aukštas piliečių palaikymas eurui).¹⁶ Kalbant apie krizės valdymo priemones, *S. B. Hobolt ir J. Tilley* tyrime (2014) pastebima, jog priimti sprendimai dėl krizės suvaldymo ir padėties stabilizavimo turėjo įtakos tam, kaip piliečiai vertina ES institucijų įtaką nacionalinėms ekonomikoms (įtaka išaugo) ir kiek atsakomybės dėl krizės suvaldymo (ne)sėkmės priskiriama pastarosioms institucijoms (daugiau atsakomybės priskiriama ES lygmeniui).¹⁷

¹⁵ Sara B. Hobolt, Christopher Wratil, „Public opinion and the crisis: the dynamics of support for the euro.” *Journal European Public Policy*, 22(2), 238-256.

¹⁶ Ten pat, 239-240.

¹⁷ Sara B. Hobolt, J. Tilley, *Blaming Europe? Responsibility without Accountability in the European Union*, Oxford: Oxford University Press, 2014.

Tačiau ar piliečių nuomonė išties atspindi krizės priemonių demokratiškumo stoką? Kokia apklausų analizės pridedamoji vertė tiriant euro zonos krizės suvaldymo priemonių demokratiškumą? *S.B. Hobolt (2015)* teigia, kad dėl daugiasluoksnės ES valdysenos sunku nustatyti (ir, juo labiau, piliečiams suprasti), kas atsakingas už tam tikrą politiką – nacionalinės vyriausybės ar ES institucijos. Nepaisant to, yra aiški tendencija, jog dėl euro zonos krizės piliečiai atsakinga laiko ES.¹⁸ Autorė pažymi, jog piliečių nuomonė apie euro zonos krizę, jos sprendimą yra labai svarbus dėmuo kalbant apie ES ateitį. Bet kokios institucinės ekonominio ES dėmens reformos yra suvaržytos viešosios nuomonės. Pavyzdžiui, jei siekiami pokyčiai reikalautų ES sutarčių pakeitimo, pastarosios turėtų būti ratifikuotos valstybėse narėse nacionaliniuose parlamentuose arba referendumuose. Autorės teigimu, ilguoju laikotarpiu fiskalinė euro zonos integracija bus įmanoma tik tuomet, jei ji bus legitimi piliečių akyse.¹⁹ Todėl svarbu išsiaiškinti, koks ryšys tarp piliečių nuomonės bei krizės sprendimo priemonių demokratiškumo ir atrasti probleminius taškus.

1.3. Finansų krizės valdymo demokratiškumas

Kitas aspektas, kuris yra nagrinėjamas akademinėje literatūroje – ryšys tarp krizės, gilesnės ES monetarinės integracijos perspektyvų ir demokratinio ES valdymo. Pavyzdžiui, *B. Crum (2013)* teigia, jog krizė atskleidė nestabilią pusiausvyrą tarp monetarinės integracijos ir nacionalinių politikų įvairovės (angl. *policy diversity*) EPS. Autorius teigia, kad dėl to euro zona yra priversta rinktis vieną iš trijų valdymo modelių: (1) vykdomojo federalizmo (angl. *executive federalism*), kuomet galios sutelktos ES lygmenyje, (2) demokratinio federalizmo (angl. *democratic federalism*), kuomet tam tikrų svarbiausių sprendimų priėmimas būtų ES lygmens kompetencijoje, paliekant nacionalinėms valstybėms teisę priimti sprendimus tik tam tikrais euro zonos klausimais ir (3) EPS panaikinimo. Siekiant išvengti trečiojo scenarijaus, reikalingas vykdomojo federalizmo modelio įgyvendinimas, tačiau einant šiuo keliu kyla dilema dėl nykstančio demokratiškumo dėmens, kuris paradoksaliai sugražina prie to paties trečiojo scenarijaus, t.y., yra grėsmė EPS išlikimui.²⁰

S. Hix (2015) pastebi, kad po krizės galime teigti, jog ES eina gilesnės ekonominės ir politinės integracijos keliu. Atsako į krizę priemonės, tarp kurių – finansinės paramos teikimas, fiskalinių perviršių prevencija ir korekcija, ekonominių ir socialinių tikslų koordinavimas bei Bankų sąjungos kūrimas, yra įrodymas, jog šiandien žengiamo makroekonominės sąjungos link. Teigiama,

¹⁸ Sara B. Hobolt, „Public Attitudes towards the Euro Crisis.“48-66, Kn. Olaf Cramme, Sara B. Hobolt, *Democratic Politics in a European Union under Stress*, Oxford: Oxford University Press, 2015.

¹⁹ Hobolt, 48.

²⁰ Ben Crum, „Saving the Euro at the Cost of Democracy?“ *Journal of Common Market Studies*, 51(4), 2013, 614–630.

jog toks pokytis akivaizdžiai turėjo pasekmių demokratiniam ES valdymui. Naujos taisyklės pakeitė galių balansą tarp nacionalinių parlamentų, vyriausybių, viršnacionalinių ES institucijų ir piliečių.²¹

Dar stipriau demokratinio legitimumo dėmens trūkumą bandant išspręsti krizę akcentuoja R. Bellamy ir A. Weale (2015). Autoriai teigia, kad euro zonos krizė tapo dideliu ir reikšmingu išbandymu ne tik euro zonos, bet ir visos ES politiniam autoritetui (angl. *political authority*). Teigiama, kad norint išlaikyti EPS, būtina užtikrinti nacionalinių vyriausybių legitimumą piliečių atžvilgiu, todėl svarbu stiprinti nacionalinių parlamentų vaidmenį ES sprendimų priėmime.²² Panašiai teigiama ir J. Peet ir A. LaGuardia knygoje „*Unhappy Union: How the Euro Crisis – and Europe – Can be Fixed*” (2014). Autoriai teigia, kad euro zonos krizė atskleidė ne tik EPS trūkumus, tačiau kartu atspindėjo ir ES legitimumo krizę. Trumpuoju laikotarpiu krizę pavyko suvaldyti, tačiau ilgojo laikotarpio EPS iššūkiai nėra išspręsti. ES vadinama „nelaiminga sąjunga”, nes vis dar nėra aiškios vizijos dėl to, koku keliu toliau turėtų eiti EPS. Pabrėžiama, kad finansų krizės išryškintos demokratiškumo problemos atsispindi paramos populistinių priešišku ES jėgų iškilimui.²³ G. Majone knygoje „*Rethinking the Union of Europe Post-Crisis: Has Integration Gone Too Far?*” (2014) kritikuoja ES dėl demokratiškos procedūrų deficito. Ypatingai tai atsispindėjo finansų krizės metu, kuomet sprendimų priėmime trūko demokratinio proceso „įeigų” (angl. *input*) dėmens. „Įeigos” šiuo atveju vertinamos pagal tai, kiek krizės metu sprendimus priėmė institucijos, kurios būtų tiesiogiai renkamos ir atskaitingos ES piliečiams.²⁴

C. Alcidi, A. Giovannini ir S. Piedrafita CEPS analizėje (2014) teigiama, jog EPS atveju visuomet buvo aiškus įeigų legitimumo trūkumas, tačiau rezultatai, arba kitaip – „išeigos” (angl. *output*) iki krizės pateisindavo priemones. EPS neabejotinai atnešė visoms ES valstybėms narėms, jų piliečiams didelę naudą, todėl buvo galima „nematyti” trūkumų EPS sprendimų priėmimo procese. Tačiau krizės metu buvo sukompromituota ir pati EPS nauda ES piliečiams. Dėl to, autorių nuomone, būtina galvoti apie tai, kaip spręsti susidariusią problemą dėl demokratiškos procedūrų stygiaus.²⁵

F. W. Scharpf (2012) kritiškai vertina tai, kokių rezultatų pasiekė euro zonos krizės priemonės. Priimti sprendimai lėmė gilesnę euro zonos ekonominę integraciją, tačiau tai buvo padaryta nacionalinių valstybių sąskaita. Demokratiškos nacionalinės valstybės dalį sprendimų

²¹ Simon Hix, „Democratizing a Macroeconomic Union in Europe.“180-198, Kn. Olaf Cramme, Sara B. Hobolt, *Democratic Politics in a European Union under Stress*, Oxford: Oxford University Press, 2015.

²² Richard Bellamy, Albert Weale, „Political legitimacy and European monetary union: contracts, constitutionalism and the normative logic of two-level games.” *Journal of European Public Policy*, 22(2), 2015, 257–274.

²³ John Peet, Anton LaGuardia, *Unhappy Union: How the Euro Crisis – and Europe – Can be Fixed*, London: Economist Books, 2014, 175-178.

²⁴ Giandomenico Majone, *Rethinking the Union of Europe Post-Crisis: Has Integration Gone Too Far?* Cambridge: Cambridge University Press, 2014, 193. Taip pat žr. Philomena Murray, Michael Longo, „The Crisis-Legitimacy Nexus in the European Union.” Kn. Kyriakos N. Demetriou (sud.), *The European Union in Crisis: Explorations in Representation and Democratic Legitimacy*. Switzerland: Springer International Publishing, 2015.

²⁵ Cinzia Alcidi, Alessandro Giovannini, Sonia Piedrafita, „Enhancing the Legitimacy of EMU Governance”, CEPS Special Report 98, 2014.

priėmimo galios turėjo perleisti „nedemokratiškoms“ institucijoms kaip ECB, EK arba IMF, kurios priėmė sprendimus dėl to, kokias reformas turėtų atlikti kai kurios valstybės.²⁶ V. A. Schmidt Europos Komisijos inicijuotame moksliniame tyrime (2015) pabrėžia ir krizės suvaldymo priemonių proceso svarbą. Autorė teigia, jog sprendimų priėmimo dėl krizės suvaldymo buvo svarbu ne tik tai, kas priėmė sprendimus (piliečių rinktos ar ne institucijos) (įeigos) ar kokių rezultatų tos priemonės pasiekė (išeigos), bet ir tai, kaip skaidriai ir aiškiai vyko pats procesas (angl. *throughput*). Autorė kritiškai vertina euro zonos krizės suvaldymo eigą – nuo konsultacijų su piliečiais nebuvimo, proceso painumo iki slaptų susitarimų už „uždarų durų“. Autorės nuomone, krizės suvaldymo priemonės buvo priimtose nedemokratiškai, o jų rezultatai – abejotini. Dėl šių trūkumų galima teigti, jog pačios krizės suvaldymo priemonės buvo nelegitimios ES piliečių atžvilgiu.²⁷

Kaip buvo minėta, akademinėje literatūroje vertinimai dėl ES (ne)demokratiškumo krizės valdymo atveju yra nevienareikšmiai. Y. Bertoini (2013) atkreipia dėmesį į kelis svarbius aspektus, kurie neretai būna pamiršti tyrimuose. Autorius teigia, kad dažnai diskusijos dėl legitimumo trūkumo euro zonoje remiasi klaidingomis ir pernelyg generalizuotomis prielaidomis. Viena jų – priemonių legitimumas vertinamas remiantis tik neigiamomis „išeigomis“ (jos parodo, kiek sėkmingi vienos ar kitos politikos rezultatai). Pavyzdžiui, teigiama, kad krizės suvaldymo priemonės nepasiekė teigiamų rezultatų – nebuvo efektyvios ir sėkmingos, o be to, kai kuriose valstybėse sulaukė didelio visuomenės pasipriešinimo neįvertinant jų teigiamo poveikio krizės suvaldymui ir euro išlikimui apskritai. Taip pat kartu „suplakami“ visi krizės suvaldymo elementai. Autorius pastebi, kad krizės suvaldymo priemonės skyrėsi pagal tai, kaip pasidalino įgaliojimai tarp nacionalinių vyriausybių ir ES institucijų. Todėl šiuo atveju norint tiksliai įvertinti krizės suvaldymo priemonių legitimumą, visų pirma reikia jas diferencijuoti pagal tikslus, kurių jomis buvo siekiama.²⁸ Kaip pastebi S. Fernandes (2014), krizės suvaldymo priemonės reikia diferencijuoti ir pagal tai, kokią privalomąją galią jos turi. Pavyzdžiui, taisyklės, nustatytos fiskalinių perviršių prevencijos ir korekcijos priemonėmis, buvo numatytos ir Stabilumo ir augimo pakte, tačiau didžioji dalis euro zonos valstybių taisyklių iki krizės nesilaikė, o kontrolės

²⁶ Fritz W. Scharpf, *Legitimacy Intermediation in the Multilevel European Polity and Its Collapse in the Euro Crisis*, MPIfG Discussion Paper 12/6, 2012. Taip pat žr. Fritz W. Scharpf, „Political Legitimacy in a Non-Optimal Currency Area.” 19-42, Kn. Olaf Cramme, Sara B. Hobolt, *Democratic Politics in a European Union under Stress*, Oxford: Oxford University Press, 2015.

²⁷ Vivien A. Schmidt, *The Eurozone's Crisis of Democratic Legitimacy: Can the EU Rebuild Public Trust and Support for European Economic Integration?* Fellowship Initiative 2014-2015, „Growth, integration and structural convergence revisited” Discussion Paper, 2015. Daugiau žr.: Vivien A. Schmidt, „Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and ‘Throughput’.” *Political Studies*, 61, 2013, 2–22. Taip pat Vivien A. Schmidt, „The European Union's Eurozone Crisis and What (not) to Do About It.” *Brown Journal of World Affairs*, 2010 ir Vivien A. Schmidt, „Forgotten Democratic Legitimacy: ‘Governing by the Rules’ and ‘Ruling by the Numbers.’” Kn. Mark Blyth, Matthias Matthijs (sud.), *The Future of the Euro*, New York: Oxford University Press, 2014.

²⁸ Yves Bertoini, *Eurozone and Democracy(ies): a Misleading Debate*, Jacques Delors institute, Project “EU and Differentiated Integration”, Policy paper, 2013.

mechanizmas neveikė. Todėl krizės metu teko taisykles „pakartotinai įtvirtinti“. Vadinasi, būtų galima teigti, jog kritika dėl legitimumo stokos finansų ES krizės suvaldymo priemonėms nėra iki galo pagrįsta.²⁹

1.4. Apibendrinimas

Apžvelgus akademinę literatūrą, galima daryti išvadą, jog finansų krizės suvaldymo priemonių tematika yra aktuali ir nagrinėjama įvairiais pjūviais. Dažnai nagrinėjamas krizės valdymo priemonių legitimumas piliečių atžvilgiu, kur svarbiu dėmeniu tampa viešoji nuomonė. Taip pat kalbama apie pasikeitusį galių balansą tarp nacionalinių vyriausybių ir viršnacionalinių ES institucijų. Kalbama apie pačios EPS transformaciją ir elementus, kurių reikia tolesniam sklandžiam jos funkcionavimui. Reikia išskirti ir nuomonių pliuralizmą – nėra vienareikšmiško vertinimo dėl krizės priemonių (ne)legitimumo. Vieni autoriai kritikuoja krizės priemones kaip nelegitimas, kiti argumentuoja, jog priemonės nepažeidė jokių „legitimumo“ taisyklių valstybių atžvilgiu.

Vertinant krizės suvaldymo priemonių legitimumą taip pat dažniausiai susitelkiama į subjektyvų vertinimo elementą – piliečių nuomonę. Žinoma, piliečių pozicija yra svarbi, tačiau ne mažiau svarbu yra vertinti krizės suvaldymą remiantis objektyviais elementais daugiau dėmesio skiriant institucijų galių persidalinimui, poveikiui valstybių suverenitetui ir pan. Taip pat labai svarbu atkreipti dėmesį, kokį rezultatą atnešė taikytos priemonės. Finansų krizės suvaldymo priemonės, taupymo politika kritikuojamos dėl savo neefektyvumo, neatliepimo piliečių nuomonei, tačiau ar tikrai krizės priemonės nebuvo efektyvios ir nepasiekė savo pagrindinio tikslo – suvaldyti krizę? Čia galima pastebėti, kad dažnai vertinant finansų krizės suvaldymo priemonių legitimumą, trūksta aiškesnės diferenciacijos tarp pačių krizės suvaldymo priemonių – kokių tikslų jomis buvo siekiama, ar visos jos turėjo vienodą privalomumą, ar kai kurias priemones būtų galima laikyti „minkštąja“ galia. Kitas dalykas, labai svarbu aiškiai įvertinti, kaip kito galių pasidalinimas tarp institucijų krizės suvaldymo metu.

Jei krizės suvaldymas yra kritikuojamas dėl legitimumo stokos, vadinasi, finansų krizės valdymas turėjo sustiprinti galias tų institucijų, kurios nėra tiesiogiai renkamos ir atskaitingos ES piliečiams. Be to svarbu įvertinti, kokį vaidmenį krizės suvaldyme įgijo išorės institucijos kaip ECB ar TVF. Kitas klausimas, kurį taip pat reikėtų adresuoti siekiant įvertinti legitimumą, kiek tam tikros krizės suvaldymo priemonės galėjo paveikti valstybių narių suverenitetus.

Norint įvertinti visus aukščiau paminėtus aspektus, reikalingi nauji ir papildantys akademiniai tyrimai šioje srityje, kurie galėtų padėti atsakyti į kylančius klausimus.

²⁹ Sofia Fernandes, *National Budgets and European Surveillance: Shedding Light on the Debate*, Jacques Delors institute, Policy paper, 2014.

2. TEORINIAI TYRIMO RĖMAI

Šiame skyriuje pristatoma teorinė tyrimo dalis: aptariama legitimumo sąvoka, taip pat apžvelgiamas tyrimo analizei pasirinktas demokratinio legitimumo modelis ir jo parametrai. Reikia pripažinti, jog demokratinio legitimumo sąvoka yra įvairialypė, egzistuoja daug skirtingų jos apibrėžimų, dimensių (pvz., subjektyvus ir objektyvus) ir kriterijų. Kaip pastebi C. Alcidi ir kt., ES sprendimų legitimumo vertinimas visuomet kėlė metodologinį iššūkį ne tik dėl legitimumo sąvokos „neapibrėžtumo“, bet ir sudėtingo ES mechanizmo.³⁰ Dėl šios priežasties svarbu ne tik išsamiau aptarti pačią legitimumo sąvoką ir jos vietą Europos integracijoje, bet ir nusibrėžti aiškius kriterijus, kuriais remiantis vertinamas krizės suvaldymo legitimumas.

2.1. Legitimumo sąvoka

Demokratinis legitimumas pačia bendriausia prasme gali būti aiškinamas kaip daugumos piliečių palaikymas politiniam režimui ar sistemai. Legitimumas, vadovaujantis šiuo „vėberišku“ apibrėžimu, taip pat reiškia įsitikinimą, jog tam tikro režimo veiksmai atitinka demokratines vertybes ir normas.³¹ Kitaip tariant, remiantis M. C. Suchman suformuluota sąvoka, tam tikro objekto legitimumas yra susijęs su suvokimu, jog jo veiksmai yra pageidaujami, tinkami ir atitinka socialinėje erdvėje suformuluotų normų ar vertybių kriterijus.³² Taip pat reiktų atkreipti dėmesį, jog legitimumo sąvoka yra kintanti laike. Čia svarbi M. Weber trijų legitimumo rūšių – tradicinio, charizmatinio ir racionalaus (angl. *legal-rational*) klasifikacija. M. Weber teorijoje atskleidžiama istorinę legitimumo transformaciją nuo seniausiojo – tradicinio iki racionalaus legitimumo, kurio pagrindas – įstatymų viršenybė.³³

Kaip pastebi V. A. Schmidt, demokratinis legitimumas yra sprendimų priėmėjų gebėjimas valdyti atsakingai ir efektyviai. Tuo pačiu sprendimų priėmimo procese turi būti atsižvelgiama į piliečių preferencijas bei gerovę – t.y., sprendimus turi priimti piliečių renkamos ir jiems atskaitingos institucijos, kurios gali būti nubaustos arba apdovanotos rinkimų metu.³⁴ Šis bendrinis apibrėžimas tinkamas kalbant ne tik apie atskirų demokratinių valstybių, tačiau ir apie ES sprendimų priėmimą.

³⁰ Cinzia Alcidi et al., *Enhancing the Legitimacy of EMU Governance*. Brussels: Centre for European Policy, 2014, 15.

³¹ Ten pat, 16-17.

³² Mark C. Suchman, „Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches.“, *The Academy of Management Review*, 20(3), 1995, 571-611, 574.

³³ Stanford Encyclopedia of Philosophy, < <http://plato.stanford.edu/entries/legitimacy/> >, [Žiūrėta 2016-01-03].

³⁴ Schmidt, *The Eurozone's Crisis of Democratic Legitimacy: Can the EU Rebuild Public Trust and Support for European Economic Integration?*, 10.

Normatyvinio pobūdžio diskusijos apie ES legitimumo klausimą eurointegracijos teorijose „aktualizavosi“ apytikriai nuo 1990 m.³⁵ Iki to laiko nebuvo didelio poreikio kalbėti apie legitimumą dėl kelių priežasčių: **(1)** egzistavo supratimas, kad ES yra instrumentinis ir technokratinis darinys: tol, kol jis bus naudinga, apie demokratijos trūkumą ar nutolinimą nuo piliečių kalbėti nėra būtina; **(2)** manyta, jog ES galėtų būti netiesiogiai legitimizuota per valstybes nares, t.y., prielaida, jog sudaryta iš legitimų vyriausybių ES savaime taip pat yra legitimus darinys; **(3)** vyravo mąstymas, jog legitimumas gali būti „atidėtas atpildas“ – apie demokratiškesnes procedūras ar institucijas verčiau galvoti ateityje, kuomet bus įgyta pakankamai praktinės patirties ir bus aiškiau, kokias problemas spręsti ir kaip tai daryti.³⁶ Visgi, kaip teigia *Ch. Lord*, su Maastrichto sutartimi ES žengė didelį žingsnį politinės sąjungos link, buvo nuspręsta kurti Ekonominę ir pinigų sąjungą, o viršnacionalinės ES institucijos įgijo daugiau galių. Visa tai reiškė, jog ES legitimumo klausimo nebebuvo galima atidėti neribotam laikui.³⁷

M. S. Weatherford teigimu, legitimumas yra problematiškas žvelgiant ne tik iš teorinės perspektyvos, tačiau ir iš metodologinės pusės, t.y., dėl legitimumo sąvokos platumo ir abstraktumo sudėtinga moksliskai įvertinti tam tikro sprendimo legitimumą, kadangi nėra vieningų vertinimo kriterijų.³⁸ Anot *R. Holzacker*, yra du pagrindiniai keliai, kaip galima „išmatuoti“ tam tikros politinės sistemos demokratinį legitimumą – tai normatyvinė ir pozityvinė prieiga.³⁹ Pirmuoju atveju normatyvinio pobūdžio diskusijose bandoma atsakyti į klausimus apie teisėto legitimumo ištakas, ryšį tarp skirtingų politinių režimų legitimumo ir pripažinimo. Tuo tarpu pozityvizmo atstovai naudojami empirinėmis priemonėmis, kuriomis siekiama išmatuoti piliečių palaikymą egzistuojantiems režimams ir pan.⁴⁰

M. S. Weatherford išskiria du legitimumo lygmenis – objektyvų ir subjektyvų. Paprastai tariant, objektyvus lygmuo atspindi formalius tam tikro sprendimų proceso parametrus, pvz., ar sprendimus priėmė kompetetingos institucijos, kokį rezultatą ar poveikį turėjo šie priimti sprendimai. Subjektyviam legitimumo lygmeniui *M. S. Weatherford* priskiria viešąją nuomonę. Abu lygmenys yra lygiaverčiai ir vienas su kitu susiję.⁴¹

F. W. Scharpf suformulavo sprendimų legitimumo vertinimo metodologiją, kuri tiek paties *F. W. Scharpf*, tiek kitų autorių vėliau dažnai naudota vertinant įvairių ES sprendimų legitimumą.

³⁵ Schmidt, „Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and ‘Throughput’.“ 2–3.

³⁶ William Wallace, Julie Smith, „Democracy or Technocracy? European Integration and the Problem of Popular Consent.“ *West European Politics*, 18 (3), 1995, 137-157.

³⁷ Christopher Lord, *Legitimacy, Democracy and the EU: when Abstract Questions Become Practical Policy Problems*, Policy Paper 03, University of Leeds, 4-5.

³⁸ M. Stephen Weatherford, „Measuring Political Legitimacy.“ *American Political Science Review*, 86(1), 1992.

³⁹ Ronald Holzacker, „Democratic Legitimacy and the European Union.“ *Journal of European Integration*, 29(3), 259, 2007.

⁴⁰ Encyclopedia Britannica, <<http://www.britannica.com/topic/legitimacy>>, [Žiūrėta 2016-01-03].

⁴¹ Weatherford, 149-150.

Autorius išskyrė du legitimumo dėmenis – įeigų (angl. *input*) ir išeigų (angl. *output*). Tam tikri sprendimai, anot šio autoriaus, yra legitimūs, jei tenkina demokratiškumo (įeigų) ir efektyvumo (išeigų) sąlygas.⁴²

Būtent *F. W. Scharpf* legitimumo apibrėžimas ir sukurtas modelis buvo pasirinktas naudoti šiame tyrime siekiant įvertinti finansų ES krizės suvaldymo priemonių legitimumą. Šis modelis yra vienas plačiausiai naudojamų šiuolaikiniuose akademiniuose darbuose, kuriuose analizuojamas legitimumas. Tolimesniame poskyryje *F. W. Scharpf* modelis pristatomas išsamiau.

2.2. Legitimumo vertinimo modelis

Kada, remiantis *F. W. Scharpf* modeliu, priimtas politinis sprendimas gali būti laikomas legitimu?

Sprendimo įeigos yra legitimios tuomet, kai sprendimus priima piliečių rinkti atstovai arba institucijos, kadangi tokius sprendimus galima laikyti kylančiais iš visuomenės ir atspindinčiais piliečių preferencijas (angl. *governement by the people*). Taip pat piliečiai rinkimuose gali „išsakyti“ nuomonę sprendimus priimančių institucijų atžvilgiu. Pastarosios yra gavusios mandatą veikti piliečių vardu ir yra jiems atskaitingos. Taigi, jei valdžios priimti sprendimai netenkina piliečių, jų atstovai gali būti perrinkti (pakeisti).

Kalbant konkrečiai apie ES ir turint omenyje, kad tai yra ne valstybė, o specifinis politinis darinys, vertinant sprendimų legitimumą labai svarbu papildomai stebėti tai, kaip institucijų galių pasidalijimas kinta laike. Kai kuriais laikotarpiais įvairių institucijų (tiek ES, tiek valstybių narių) vaidmenys ir svoriai gali kisti kur kas dinamiškiau nei tai vyksta individualių valstybių viduje. Svarbiausias raktinis žodis šiuo atveju yra suverenitetas. Analizuojant ES sprendimų legitimumą, reikia atkreipti dėmesį į tai, kiek procese galėjo būti paveiktas šalių suverenumas. Vertinant finansų krizės suvaldymo legitimumą, bus nagrinėjamos šios politikos įeigos, t.y., kiek įtakos priimant sprendimus turėjo piliečių rinktos ir jiems atskaitingos ES ir nacionalinio lygmens institucijos ir kaip krizės suvaldymas paveikė valstybių suverenitetus.

Sprendimo išeigų legitimumas siejamas su priimtų sprendimų rezultatais ir jų efektyvumu. Institucijoms patikima priimti tam tikrus sprendimus tuomet, kai vadovaujantis visuomenės nustatytomis normomis siekiama spręsti visuomenės problemas, kurių nebūtų įmanoma išspręsti individualiame lygmenyje. Šis legitimumo dėmuo siejamas su valdžios tarnavimu *piliečiams* (angl. *government for the people*).⁴³ Sprendimai yra legitimūs tuomet, kai jų rezultatai yra teigiami ir

⁴² Fritz W. Scharpf, „Political Legitimacy in a Non-Optimal Currency Area.” 19-42, Kn. Olaf Cramme, Sara B. .Hobolt, *Democratic Politics in a European Union under Stress*, Oxford: Oxford University Press, 2015, 19-20.

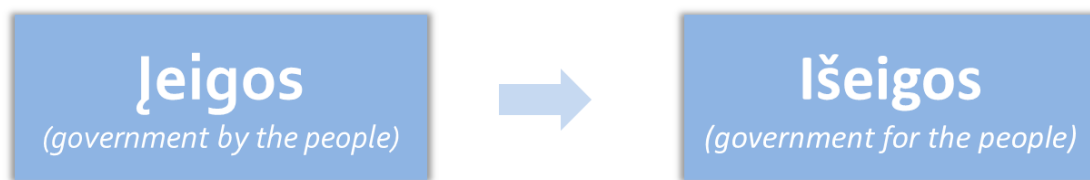
⁴³ Ten pat, 19-20.

efektyvūs, prisideda prie visuomenės gerovės kūrimo.⁴⁴ Tad vertinant ES finansų krizės suvaldymo legitimumą, išeigose bus vertinamas jų efektyvumas ir rezultatai.

V. A. Schmidt teigimu, reikėtų išskirti modelio įeigų ir išeigų ryšį. Jos teigimu, tarp šių dviejų dimensijų yra galimi „mainai“⁴⁵: jei, pavyzdžiui, tam tikras sprendimas nelegitimus įeigų prasme, jį vis tiek galima laikyti legitimu, jei jis legitimus vertinant išeigas. Paprasčiau tariant, kai kuriais atvejais pasiekti rezultatai gali pateisinti pasirinktas priemones. Šis aspektas yra svarbus toliau tyrime nagrinėjant finansų krizės suvaldymo priemonių legitimumą.

Apibendrinant, tam tikri sprendimai yra legitimūs tuomet, kai sprendimų priėmimo procesas išpildo du esminius legitimumo kriterijus: **(1)** įeigų (sprendimai kyla iš piliečių, t.y., sprendimus priima jų rinkti ir jiems atskaitingi politiniai subjektai) ir **(2)** išeigų (sprendimai atneša teigiamus rezultatus ir naudą piliečiams, yra efektyvūs). Šie kriterijai atsispindi žemiau esančiame demokratinio legitimumo modelyje.⁴⁶

Pav.1. Demokratinio legitimumo modelis (pagal F. W. Scharpf)⁴⁷

⁴⁴ Alcidi, 17.

⁴⁵ Schmidt, *The Eurozone's Crisis of Democratic Legitimacy: Can the EU Rebuild Public Trust and Support for European Economic Integration?*, 10-12.

⁴⁶ Fritz W. Scharpf, *Governing in Europe: Effective and Democratic?*, Oxford: Oxford University Press, 1999.

⁴⁷ Sudaryta autorės.

3. KRIZĖS SUVALDYMO ANALIZĖ

Tam, kad būtų galima įvertinti ES finansų krizės valdymo priemonių legitimumą, pirmiausia būtina išanalizuoti, kokios konkrečios priemonės ir kokiose ES narėse buvo įgyvendintos. Šiame skyriuje pristatoma trumpa krizės suvaldymo priemonių apžvalga, suskirstant jas į keturias pagrindines kategorijas. Tačiau pirmiausia paaiškinama, kodėl būtent ES reakcija į finansų krizę pasirinkta kaip pagrindinis tyrimo objektas legitimumo analizei.

3.1. Finansų krizė kaip tyrimo atvejis

Darbo analizė koncentruojama į finansų krizės suvaldymo ES atvejį dėl to, kad ši krizė ES buvo istoriškai svarbus įvykis, palietęs ne tik Europos pinigų sąjungą (EPS), tačiau ir kitas sritis, paskatinęs itin aktyvius debatus dėl Bendrijos vaidmens, jos ateities perspektyvų. Ji sukūrė politinį kontekstą, kuriame kaip niekuomet anksčiau buvo išryškintas ES institucijų ir atskirų valstybių narių santykis, o tai, savo ruožtu, sukėlė ypač daug diskusijų dėl Bendrijos ir jos įgyvendinamos politikos legitimumo tiek viešojoje erdvėje, tiek akademinėje literatūroje. Krizė ir jos valdymas buvo vienas retų atvejų per ES gyvavimo istoriją, kuris Bendrijos sprendimų legitimumo klausimą iš antrojo plano (kuomet apie tai diskutavo daugiausia akademikai ir ekspertai), pastūmė į Europos darbotvarkės dėmesio centrą.

Egzistuoja gan vieninga nuomonė, kad iki finansų krizės, kuomet buvo imtasi taupymo politikos, pinigų sąjunga suteikė didelę naudą ES valstybėms – ne tik euro zonos narėms, tačiau ir kitoms ES priklausančioms šalims. Kitaip tariant, pinigų sąjunga užtikrino išeišias, pateisinančias jos legitimumą. Kita vertus, reikia pripažinti, kad įeigų prasme dėl sprendimų demokratiškumo visuomet kilo diskusijų. Tačiau, kaip jau buvo minėta šio darbo teorinėje dalyje, remiantis demokratinio legitimumo modeliu, sėkmingi rezultatai gali pateisinti prastas priemones.

Ši situacija pasikeitė finansų krizės akivaizdoje, kuomet ES ir nacionalinės valstybės ėmėsi įgyvendinti įvairias „antikrizines“ priemones. Krizės suvaldymas rezultatų prasme akademinėje literatūroje yra vertinamas nevienareikšmiškai. Viena vertus, blogiausio scenarijaus – euro zonos žlugimo ar kai kurių valstybių bankroto – buvo išvengta. Kita vertus, neretai kvestionuojami pritaikytos taupymo politikos rezultatai, t.y. ar pasirinkti sprendimai nepablogino ES piliečių padėties. Čia susiduriame su svarbia problema: iki krizės pinigų sąjungos nauda tartum pateisino demokratijos trūkumą ES sprendimų priėmimo, tačiau bandant suvaldyti krizę priimtų priemonių rezultatai vertinami dviprasmiškai, o kai kurių autorių teigimu, galima kalbėti net apie

„humanitarinę“ krizę, kurią sukėlė būtent ES institucijų taikyta politika.⁴⁸ Jei tai tiesa, tuomet susidarytų situacija, jog demokratinio legitimumo modelio keliamų reikalavimų neatitinka ne tik euro zonos krizės suvaldymo priemonės, tačiau ir pati pinigų sąjunga.

Tačiau prieš darant tokias išvadas, labai svarbu išsiaiškinti, ar iš tiesų finansų krizės suvaldymas buvo nelegitimus ES piliečių atžvilgiu.

3.2. Krizės valdymo priemonių apžvalga

ES finansų krizė pasireiškė dviem etapais: 2008-2009 m. ji apėmė euro zonai nepriklausančias ES valstybes nares, o vėliau išplito į pačią euro zoną kaip valstybių skolų krizė. Pastarąją paskatino pasaulinė finansų krizė, prasidėjusi JAV kartu su „Lehman Brothers“ banko griūtimi, tačiau apskritai sutariama, jog jos priežastys buvo užprogramuotos kur kas anksčiau.⁴⁹

Dar 2010 m., esant kritiškai prastai situacijai, euro zonos valstybių vadovai sutarė, kad bus naudojamos visos reikiamos priemonės, kad būtų užtikrintas euro zonos stabilumas.⁵⁰ Siekiant suvaldyti finansų krizę ir užkirsti kelią panašioms krizėms ateityje, nuo 2009 m. ES buvo priimtas platus spektras ekonominės krizės valdymo priemonių. Iki krizės Europos ekonominėje ir pinigų sąjungoje nebuvo numatyta tokio pobūdžio krizių suvaldymo mechanizmų.⁵¹

Dalis taikytų priemonių buvo susijusios su finansinės paramos teikimu didžiausią nuosmukį patyrusioms valstybėms ir orientuotos į „gaisro gesinimą“, kitos turėjo ne tik spręsti tuometinę situaciją, tačiau ir užtikrinti ilgalaikį euro zonos stabilumą. Priemonės skyrėsi ne tik pagal paskirtį, tačiau ir pagal geografinę aprėptį, savo gyvavimo trukmę bei privalomumą.

Vienas iš svarbiausių krizės suvaldymo priemonių „pašalinių efektų“ – galimai pasikeitęs galių balansas tarp nacionalinių valdžių ir ES institucijų. Įvairiose analizėse dėl krizės priemonių legitimumo šis aspektas yra minimas kaip vienas svarbiausių argumentų.⁵² Toliau trumpai apžvelgiamos priemonės, kurių buvo imtasi siekiant suvaldyti krizę ir užkirsti kelią panašioms problemoms ateityje.⁵³

Šias priemones iš principo galima susisteminti į keturias grupes, arba kitaip – „ramsčius“:

(1) finansinės paramos teikimas (angl. *bailout*); **(2)** makroekonominio ir fiskalinio perviršių

⁴⁸ Schmidt, *The Eurozone's Crisis of Democratic Legitimacy: Can the EU Rebuild Public Trust and Support for European Economic Integration?*, 15.

⁴⁹ Žr. Stephen Pickford, Federico Steinberg, Miguel Otero-Iglesias, *How to Fix the Euro: Strengthening Economic Governance in Europe*, A Joint Chatham House, Elcano and AREL Report, 2014, 17-19.

⁵⁰ <http://www.economist.com/blogs/charlemagne/2010/05/eu_rescue_greece>, [Žiūrėta 2015-06-13].

⁵¹ Fernandes, 6.

⁵² Pvz. žr. V. A. Schmidt „Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and ‘Throughput’.“, Fritz W. Scharpf, „Political Legitimacy in a Non-Optimal Currency Area.” 19-42, Kn. Olaf Cramme, Sara B. Hobolt, *Democratic Politics in a European Union under Stress*, Oxford: Oxford University Press, 2015.

⁵³ Toliau šiame skyriuje aprašomos pirmosios trys euro zonos krizės sprendimo priemonės yra anksčiau šio darbo autorės atlikta euro zonos krizės priemonių analizė (su korekcijomis ir papildymais), kuri taip pat pateikta darbe Ugnė Bartašiūtė, Tomas Bekišas „*Atsakas į ekonominę krizę ES*.“ Vilnius: Vilniaus universitetas, 2015.

prevencija ir korekcija; (3) ekonominių ir socialinių politikų koordinavimas / bendrų tikslų kėlimas; (4) ES bankų patikimumo ir saugumo užtikrinimas. Visos priemonės, jų mechanizmai ir trumpi aprašymai yra pateikti lentelėje, esančioje šio skyriaus pabaigoje (žr. Pav.2.).

Finansinės paramos teikimas

2010 m. euro zonos narės susitarė dėl laikino krizės sprendimo mechanizmo – Europos Finansinio Stabilumo Fondo (EFSF) ir Europos Finansinio Stabilumo Mechanizmo (EFSM). Paskolos iš šių fondų buvo suteiktos trims euro zonos šalims – Airijai, Portugalijai ir Graikijai. Šioms valstybėms prireikė išorinės finansinės pagalbos, kai sumažėjus privačiam finansavimui ir išaugus skolinimosi išlaidoms jos nebegebėjo vykdyti įsipareigojimų viešajam sektoriui. Iš EFSF fondo paskolos naujoms šalims nebėra teikiamos, tačiau formaliai jis vis dar egzistuoja (po 2015 m. birželio 30 d., kai baigėsi šio mechanizmo teikiamos finansinės paramos programa Graikijai, fondas atlieka tik tam tikras pasyvias funkcijas, pavyzdžiui, kaupia palūkanas ir teikia išmokas fondo vertybinių popierių turėtojams ir pan.).

2012 m. buvo sukurtas Europos Stabilumo Mechanizmas (ESM) – kaip nuolatinis valstybių gelbėjimo iš krizės finansinės paramos mechanizmas. Iš šio fondo paskolos buvo suteiktos Kiprui ir Ispanijai, o 2015 m. – ir Graikijai. ESM yra vienintelis šiuo metu aktyviai veikiantis mechanizmas.⁵⁴ Jo paskirtis – saugoti finansinį ES stabilumą, teikiant finansinę paramą euro zonos valstybėms.⁵⁵

Galimybė suteikti finansinę paramą numatyta ne tik euro zonos šalims, bet ir jai nepriklausančioms Bendrijos narėms. Finansinės paramos teikimas valstybėms, kurios susiduria su dideliais mokėjimų balanso sunkumais, numatytas per ES mokėjimų balansų (angl. *Balance of payments*) mechanizmą. Pagal šią programą valstybei gali būti suteikiama iki 50 mlrd. eurų pagalba. Parama dažniausiai teikiama kartu su Tarptautinio valiutos fondo (toliau – TVF) ar kt. daugiašalių skolintojų finansavimu arba dvišale ES valstybių narių parama. Šiuo mechanizmu krizės laikotarpiu nesugebėdamos vykdyti su mokėjimų balansu susijusių įsipareigojimų pasinaudojo trys ES valstybės narės: Latvija, Vengrija bei Rumunija.⁵⁶

Mainais už suteiktas paskolas per aukščiau išvardintus mechanizmus nacionalinės valdžios turėjo pasirašyti tarpusavio supratimo memorandumus (*Memorandumo f Understanding* – MoU) ir įsipareigoti įgyvendinti įvairias reformas valstybių viduje, apimančias platų spektrą sričių. Šiose valstybėse reikėjo sutvarkyti viešuosius finansus bei imtis struktūrinių reformų jų ekonominei

⁵⁴ Europos Komisija, *Apie Europos Sąjungos Politiką: Ekonominė ir pinigų sąjunga ir euras*, 2014, 11.

⁵⁵ European Financial Stability Facility, < <http://www.efsf.europa.eu/about/index.htm> >, [Žiūrėta 2015-06-05].

⁵⁶ Europos Komisija, *Balance of Payment*,

<http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/balance_of_payments/index_en.htm>, [Žiūrėta 2016-04-09].

padėčiai, konkurencingumui atstatyti.⁵⁷ Programų įgyvendinimas buvo stebimas ir vertinamas trečiųjų šalių – EK, TVF ir ECB, geriau žinomų „Troikos“ pavadinimu.

Makroekonominio bei fiskalinio perviršių prevencija ir korekcija

Antroji priemonių grupė nustatė tam tikras procedūras dėl fiskalinės priežiūros ir makroekonominių disbalansų prevencijos bei kontrolės. Šiuo atveju buvo patikslintos procedūros dėl fiskalinės priežiūros bei makroekonominės kontrolės, taip pat sukurti nauji instrumentai ir taisyklės kaip **(1)** šešių (angl. *six-pack*) ir **(2)** dviejų (angl. *two-pack*) dokumentų rinkiniai bei **(3)** fiskalinis susitarimas (kitaip – Sutartis dėl stabilumo, koordinavimo ir valdymo).⁵⁸

Visų pirma, 2011 m. EK pateikė pasiūlymus, susijusius su Stabilumo ir augimo pakto (SAP) (angl. *Stability and Growth Pact* – SGP) papildymu naujomis priemonėmis, kurios turėjo padėti užtikrinti finansinį stabilumą ES valstybėse narėse.⁵⁹ SAP mechanizmas buvo įsteigtas dar 1997 m. ir skirtas koordinuoti nacionalines fiskalines politikas EPS. Mechanizmą sudaro dvi dalys: **(1)** prevencinė ir **(2)** korekcinė. Prevencinės dalies nuostatose nurodoma, kad euro zonos narės turi pateikti metines stabilumo, o euro zonai nepriklausančios valstybės – konvergencijos programas. Jose turi būti nurodoma, kaip valstybės ketina pasiekti ir užtikrinti fiskalinės padėties stabilumą. Korekcinė dalis sietina su perviršinio deficito procedūra. Kai valstybės deficito perviršis yra didesnis nei ES Sutartyje nustatyta 3% BVP riba, Taryba pateikia rekomendacijas dėl deficito koregavimo ir nustato laikotarpį, per kurį tai turi būti įgyvendinta. Jei valstybė rekomendacijų nesilaiko, tuomet jai gali būti skiriamos sankcijos.⁶⁰ Deja, kaip šiandien žinoma iš praktikos, beveik visos valstybės nesilaikė SAP numatytų taisyklių, dažnai joms nusižengdavo. Sankcijos nedrausmingoms šalims taip pat nebuvo taikomos. Taigi, didžiausias euro zonos problemas išryškinusi krizė paskatino sustiprinti šį mechanizmą. Tam buvo priimti šešių (2011 m.) ir dviejų teisės aktų (2013 m.) paketai.⁶¹

Šešių teisės aktų paketu (jį sudaro penki reglamentai ir viena direktyva) siekta sugriežtinti SAP vykdymo sąlygas ir sankcijas. Juo sustiprintos abi SAP dalys – korekcinė ir prevencinė. Pakte buvo sugriežtintos fiskalinės taisyklės ir numatoma nauja makroekonominio disbalanso procedūra, apimanti fiskalinę priežiūrą ir makroekonominę kontrolę. Biudžeto deficito perviršio procedūra ES valstybėms narėms gali būti taikoma tuomet, kai jų skolos lygis peržengia 60 proc. BVP. Taip pat

⁵⁷ Europos Komisija, *Intergovernmental support mechanisms*, <http://ec.europa.eu/economy_finance/assistance_eu_ms/intergovernmental_support/index_en.htm>, [Žiūrėta 2016-04-01].

⁵⁸ Europos Komisija, <http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/index_en.htm>, [Žiūrėta 2016-04-01].

⁵⁹ Remiantis Europos Komisija, <http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/index_en.htm>, [Žiūrėta 2015-06-10].

⁶⁰ Europos Komisija, *Stability and Growth Pact*, <http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/index_en.htm>, [Žiūrėta 2016-04-01].

⁶¹ LR Finansų ministerija, <http://www.finmin.lt/web/finmin/koordinavimas_es/sap>, [Žiūrėta 2016-04-01].

svarbu paminėti finansinių sankcijų taisykles. Čia įvedamas atvirkštinės kvalifikuotos daugumos balsavimas, kas laiduoja didesnę tikimybę, kad nedrausmingai valstybei bus pritaikytos sankcijos.⁶²

Dviejų teisės aktų paketu (jį sudaro du reglamentai) siekiama sustiprinti biudžeto priežiūrą bei stebėjimą. Pakete nustatytas bendras biudžeto rengimo tvarkaraštis bei taisyklės euro zonos narėms. Pirmasis reglamentas yra taikomas visoms euro zonos narėms, o specialiosios taisyklės – valstybėms, kurioms yra pradėta biudžeto deficito perviršio procedūra pagal SAP. Antruoju reglamentu nustatomos taisyklės dėl sustiprintos priežiūros valstybėms, susiduriančioms su finansiniais sunkumais, dalyvaujančioms finansinės paramos mechanizmo procese ar jau baigusiomis dalyvavimą.⁶³

Trečiasis mechanizmas – Sutartis dėl stabilumo, koordinavimo ir valdymo (*Treaty on stability, coordination and governance* – TSCG), kurią 2012 m. pasirašė (įsigaliojo 2013 m.) 25 ES narės (išskyrus Čekiją, Jungtinę Karalystę ir vėliau prie ES prisijungusią Kroatiją). Sutartis yra tarpvyriausybiniis fiskalinis susitarimas, kuris privalomas visoms euro zonos narėms. Valstybės, nepriklausančios euro zonai, gali rinktis prisijungimo prie sutarties laiką ir apimtį.⁶⁴ Šia sutartimi taip pat siekiama užtikrinti viešųjų finansų stabilumą. Ji apima tokias taisykles: (1) metinis struktūrinis valdžios sektoriaus deficitas neturi viršyti 0,5 proc. BVP; (2) šalys turi įgyvendinti koregavimo mechanizmą – numatyti priemones biudžeto deficito sumažinimui; (3) šalys įsipareigoja informuoti viena kitą, Tarybą ir EK apie planuojamas viešąsias skolas vertybinių popierių emisijas, taip pat tartis dėl didelių ekonomikos politikos reformų; (4) bent du kartus per metus valstybės rengia Euro zonos aukščiausio lygio susitikimus ir pan. Visos taisyklės turi būti perkeltos į valstybių nacionalinę teisę konstituciniu lygmeniu. Už biudžetinės drausmės pažeidimus gresia sankcijos.⁶⁵

Ekonominių ir socialinių politikų koordinavimas/bendrų tikslų kėlimas

Trečioji priemonių grupė susijusi su ES valstybių narių ekonominių ir socialinių politikų koordinavimu ir bendrų tikslų kėlimu šiose srityse. Tai atsispindi dviejuose mechanizmuose – strategijoje „*Europa 2020*” (priimta 2010 m.) ir „*Euro Plus*” pakte (priimtas 2011 m.).

Strategija „*Europa 2020*” – Europos Sąjungos dešimties metų ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo strategija.⁶⁶ Ja buvo siekiama ne tik įveikti krizę, bet ir šalinti ES augimo modelio trūkumus bei sudaryti sąlygas pažangiam, tvariam ir integraciniam augimui. Strategijoje aptariama

⁶² Ten pat.

⁶³ Ten pat.

⁶⁴ Europos Komisija, *Six-pack? Two-pack? Fiscal compact? A short guide to the new EU fiscal governance*, <http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/governance/2012-03-14_six_pack_en.htm>, [Žiūrėta 2016-04-01].

⁶⁵ Ten pat.

⁶⁶ Europos Komisija, *Europa 2020*, <http://ec.europa.eu/europe2020/index_lt.htm>, [Žiūrėta 2015-06-10].

problematika apima užimtumą, mokslinius tyrimus ir technologinę plėtrą, klimatą ir energetiką, švietimą, socialinę įtrauktį, skurdo mažinimą ir t.t. Strategija įgyvendinama ir jos stebėseną vykdoma pasitelkus Europos semestrą – ekonominės ir biudžeto politikos koordinavimo metinį ciklą. Kasmet Komisija visapusiškai analizuoja ES valstybių narių biudžeto, makroekonominių ir struktūrinių reformų planus ir pateikia rekomendacijas ateinantiems 12–18 mėn.⁶⁷

„Euro Plus“ paktas skirtas valstybių konkurencingumo skatinimui ir apsaugai nuo išorinių finansinių disbalansų akumuliacijos. Taip pat jame siekiama skatinti užimtumo lygio augimą, skatinti viešųjų finansų tvarumą ir finansinį stabilumą ir pan. Pakte numatomos priemonės, kaip pasiekti pastaruosius tikslus, tačiau jie remiasi jau veikiančiais instrumentais. Kalbant apie sankcijas, ES institucijos neturi teisės jų taikyti, jei valstybė nesilaiko numatytų taisyklių.⁶⁸

ES bankų patikimumo ir saugumo užtikrinimas

Nuo euro zonos krizės pradžios buvo viešai diskutuojama dėl aktyvaus ECB įsitraukimo į krizės sprendimo procesą, pavyzdžiui, perkant vyriausybės obligacijas. Reikia paminėti, jog Bankų sąjungos sukūrimas nebuvo tiesioginė krizės suvaldymo priemonė, tačiau paskatos jos sukūrimui atsirado būtent krizės metu, todėl šiame skyriuje sąjungos sukūrimas taip pat bus trumpai apžvelgiamas.

S. Hix teigimu, ECB, kuris krizės metu teikė dideles „likvidumo injekcijas“ prastoje padėtyje atsidūrusiems bankams, tapo „paskutiniu skolintoju“ tiek euro zonos valstybių bankams, tiek vyriausybėms. Paraleliai krizės metu atsirado planai sukurti bankų sąjungą, kuri nustatytų bendras likvidumo bankams taisykles ir sukurtų bendrą priežiūros ir reguliavimo mechanizmą visiems bankams.⁶⁹ 2009 m. EVT rekomendavo patvirtinti bendrą taisyklių sąvadą. Ši sąvada sudaro įvairūs teisės aktai, kurių privalo laikytis ES finansų įstaigos (tarp jų ir bankai). Juo siekiama panaikinti skirtumus tarp ES valstybių narių teisės aktų ir užtikrinti vienodas sąlygas bankams bei vienodą piliečių apsaugą. Sąvadu taip pat nustatyti reikalavimai bankams dėl kapitalo, sustiprinta indėlininkų apsauga ir reglamentuotos bankų žlugimo prevencijos priemonės.⁷⁰

2012 m. EVT priėmė sprendimą dėl Bankų sąjungos kūrimo, kuris tapo svarbiu papildančiu EPS elementu.⁷¹ Taip atsirado Bendras viršnacionalinio pobūdžio priežiūros mechanizmas (BPM). ECB gavo teisę bendradarbiaujant su nacionalinėmis priežiūros institucijomis

⁶⁷ Europos Komisija, *Europe 2020: Europe's growth strategy*, 2014

<http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/euro_plus_pact_background_december_2011_en.pdf>, [Žiūrėta 2015-06-10].

⁶⁸ Europos Komisija, *Background on the Euro Plus Pact*,

<http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/euro_plus_pact_background_december_2011_en.pdf>, [Žiūrėta 2015-06-10].

⁶⁹ Hix, 187-188.

⁷⁰ Europos Komisija, <http://ec.europa.eu/finance/general-policy/banking-union/index_en.htm>, [Žiūrėta 2016-01-15].

⁷¹ Europos Parlamentas,

<http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/lt/displayFtu.html?ftuId=FTU_4.2.4.html>, [Žiūrėta 2016-01-15].

prižiūrėti likusius ES bankus. Nustačius vienodas taisykles ir sukūrus viršnacionalinio pobūdžio priežiūros mechanizmą siekiama užtikrinti finansų sektoriaus patikimumą.⁷²

Trečiasis dėmuo – Bendras pertvarkymo mechanizmas (BPeM) – negyvybingų finansinių įstaigų pertvarkymo sistema. Šiuo mechanizmu siekiama užtikrinti, jog priimdami sprendimus bankai prisiimtų asmeninę riziką ir padengtų nuostolius nesėkmės atveju, kad nebūtų naudojami mokesčių mokėtojų pinigai bei destabilizuota ekonominė padėtis. Sistema sudaryta iš dviejų dalių: Bendrosios pertvarkymo valdybos ir Bendrojo pertvarkymo fondo, kuris ir būtų naudojamas esant banko žlugimo situacijai.⁷³

BPM veikia nuo 2014 m., o BPeM visapusiškai veiklą pradėjo nuo 2016 m. pradžios. Bankų sąjungai priklauso visos euro zonos valstybės bei prie sąjungos pageidavusios prisijungti ES šalys narės (šiuo metu bankų sąjungai nepriklauso Didžioji Britanija ir Švedija).⁷⁴

Pav.2. Krizės suvaldymo priemonės⁷⁵

Priemonės	Mechanizmai	Laikas/VN	Esmė
1. Finansinės paramos teikimas	ESM (prieš tai EFSF ir EFSM) <i>Skiriama euro zonos narėms</i>	2010-18 → GR 2010-13 → IE 2011-14 → PT 2012-12 → ESP 2013-16 → CY	– Sukuriami finansinės paramos mechanizmai, skirti padėti valstybėms, nebegalinčioms susitvarkyti su savo skola. – Valstybės, pasirašydamos tarpusavio supratimo memorandumus (MoU), įsipareigoja imtis taupymo priemonių, įgyvendinti nacionalines reformas „iš pagrindų“, kurios apima platų spektrą nacionalinių politikų. – Valstybėms nustatomi (labai) konkretūs įsipareigojimai: tikslai, priemonės ir siekiami rezultatai, mainais į finansinę paramą.
	BoP (ES balansų mokėjimas) <i>Skiriama ne euro zonos narėms</i>	2008-10 → HU 2009-12 → LV 2009-15 → RO	– Programos įgyvendinimas yra vertinamas EK, ECB, TVF. – Nusizengimai susitarimui (kaip taupymo politikos ar reformų nevykdymas) gali baigtis finansavimo nutraukimu.
2. Makroekonominio ir fiskalinių perversijų prevencija ir korekcija	Šešių dokumentų rinkinys	2011 → ES28 + €	– Penki reglamentai ir viena direktyva, skirti sustiprinti SAP taisykles ir jų laikymąsi.
	Dviejų dokumentų rinkinys	2013 → ES28 + €	– Du reglamentai, kuriais griežtinama euro zonos biudžeto priežiūra bei bendras euro zonos valstybių narių biudžeto tvarkaraštis,

⁷² Europos Vadovų Taryba, <<http://www.consilium.europa.eu/lt/policies/banking-union/single-supervisory-mechanism/>>, [Žiūrėta 2016-01-15].

⁷³ Europos Vadovų Taryba, <<http://www.consilium.europa.eu/lt/policies/banking-union/single-resolution-mechanism/>>, [Žiūrėta 2016-01-15].

⁷⁴ Europos Komisija, <http://ec.europa.eu/finance/general-policy/banking-union/index_en.htm>, [Žiūrėta 2016-01-15].

⁷⁵ Sudaryta autorės, remiantis oficialia institucijų pateikiama informacija.

			bendros biudžeto taisyklės.
	TSCG (Sutartis dėl stabilumo, koordinavimo ir valdymo)	2013 → ES25 (CZ, HR, UK)	– Priemonė, siekiant viešųjų finansų stabilumo. Jis yra privalomas euro zonos šalims, o ne euro zonos narės gali rinktis, kada ir kokia apimtimi prie jo prisijungti.
3. Ekonominių ir socialinių politikų koordinavimas/ bendrų tikslų kėlimas	Strategija „Europa 2020“	2010 → ES28	– Ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo strategija, kuria siekiama įveikti krizę, šalinti ES augimo modelio trūkumus bei sudaryti sąlygas pažangiam, tvariam ir integraciniam augimui.
	„Euro Plus“ paktas	2011 → ES23 (CZ, HR, UK, HU, SE)	– Pasirašiusios VN įsipareigojo didinti viešųjų finansų tvarumą, stiprinti finansinį stabilumą, skatinti užimtumą ir konkurencingumą.
4. ES bankų patikimumo ir saugumo užtikrinimas	Bankų sąjunga	2014 → ES26 (UK, SE)	– Mechanizmas, kuriuo siekiama nustatyti bendras taisykles ES valstybėms narėms dėl bankų likvidumo, sukurti bendrus priežiūros ir pertvarkymo mechanizmus. ECB įgyvendinus šį mechanizmą tapo „paskutiniu skolinčiu“ ir nacionalinių bankų priežiūrėtoju bei reguliuotoju.

3.3. Kodėl tyrimui pasirinkta finansinės paramos priemonė?

Kaip galima pastebėti prieš tai pateiktuose krizės valdymo priemonių aprašymuose ir jas apžvelgiančioje lentelėje (Pav.2.), tik pirmoji iš keturių priemonių – finansinės paramos teikimas – taikyta individualiai atskiroms ES narėms. Likusios trys priemonės buvo iš esmės kolektyvinio pobūdžio – nukreiptos ne į atskiras šalis, bet į bendrų taisyklių, standartų, procedūrų kūrimą, siekiant išspręsti identifikuotas sisteminės problemas ir užkirsti kelią galimiems padariniams.

Kadangi šio darbo užduotis yra analizuoti ES legitimumą, kuriam (nes ES yra viršnacionalinė organizacija) itin svarbus Bendrijos ir jos narių santykis, tolimesnis tyrimas koncentruosis į pirmosios priemonės legitimumo analizę. Būtent šios priemonės įgyvendinimo eigoje labiausiai atsiskleidė ES ir jos narių politinis santykis. Be to, su finansine parama susiję ekonominiai reikalavimai (dėl reformų, drausmės ir pan.) sukėlė daugiausia viešųjų diskusijų apie ES demokratiškumą, sprendimų legitimumą ir jų pasekmes.

Akademinėje sferoje nemažai autorių, kritikuojančių krizės suvaldymo legitimumą, iš esmės dažniausiai kaip svarbiausią argumentą pateikia būtent finansinės paramos suteikimą. Kaip teigia *S. Hix*, paramą norinčios gauti valstybės mainais į finansines injekcijas turi įgyvendinti drastiškas taupymo politikas ir atlikti ne tik fiskalines, tačiau ir kitas struktūrines vidaus reformas.⁷⁶ Šios reformos gali apimti įvairias sritis ir sektorius nuo darbo rinkos iki teismų ar švietimo reformų. Vadinasi, valstybės ne tik negali rinktis, kokia „filosofija“ vadovautis atkuriant stabilią ekonomiką (ES skatinta taupymo politika – tik vienas iš galimų pasirinkimų, ką nuolat pabrėžė tokie ekonomistai kaip *P. Krugman*⁷⁷), tačiau kartu turi įgyvendinti reformas nustatytas trečiųjų šalių įvairiose srityse, kurios yra priskiriamos nacionalinei kompetencijai.

Vadinasi, čia reikėtų įvertinti finansinės paramos priemonių galimą poveikį suverenitetui. Kaip pastebi *Y. Bertoincini*, finansinės paramos teikimas mainais į įvairias reformas stipriai pakeitė galių balansą tarp pastarųjų valstybių ir ES. Valstybės *de facto* prarado dalį suvereniteto, kadangi negebėdamos susitvarkyti su savo finansine situacija, turėjo prašyti pagalbos.⁷⁸ Mainais už pagalbą, šių šalių vyriausybės turėjo sutikti su keliamomis sąlygomis. Kitaip tariant, šių valstybių suverenitetas baigėsi ten, kur baigėsi jų mokumas.⁷⁹ Kaip pastebi *P. Murray* ir *M. Longo*, taupymo politika, kuomet valstybės turėjo „susiveržti diržus“ taip sumažinant viešąsias išlaidas, turėjo neigiamą įtaką kai kurių valstybių makroekonominėi padėčiai.⁸⁰ Tuo tarpu *V. A. Schmidt* teigia, jog daugiausiai klausimų kelia finansinės paramos teikimo priemonių socio-ekonominės srities rezultatai. Analizėje teigiama, kad tokios valstybės kaip Graikija, susidūrė su „humanitarine krize“ (išaugęs skurdo rizikos lygis, nedarbas) būtent dėl tokios taikytos politikos.⁸¹

Kita vertus, negalima ignoruoti autorių ar ekspertų, kurie teigia priešingai – kad finansinės paramos priemonės išgelbėjo valstybes, kurioms be pagalbos iš išorės grėsė nemokumas. Daugelis paramą gavusių valstybių pagerino savo makroekonominius rodiklius.⁸² Dar daugiau – priemonės, kurių buvo imtasi, leido išsaugoti euro zoną ir užkirsti kelią krizės plitimui į kitas šalis. Koregavimo programos, kurias valstybės įsipareigojo įgyvendinti priimdamos finansinę paramą, turėjo užtikrinti, kad paramos rezultatai būtų tvarūs.

Taigi, galima teigti, jog finansinės paramos teikimas labiausiai iš visų priemonių kelia legitimumo klausimų – tiek politikos įeigoje, tiek išeigoje. Įeigų dalyje (t.y., vertinant, kaip

⁷⁶ Hix, 189-190.

⁷⁷ <<http://www.theguardian.com/business/ng-interactive/2015/apr/29/the-austerity-delusion>>, [Žiūrėta 2016-05-12].

⁷⁸ Bertoincini, 10-11.

⁷⁹ Fernandes, 6-8.

⁸⁰ Murray, 59-61.

⁸¹ Schmidt, *The Eurozone's Crisis of Democratic Legitimacy: Can the EU Rebuild Public Trust and Support for European Economic Integration?*, 15.

⁸² Žr. Lisbon Council, „Euro Plus Monitor: Leaders and Laggards“, 2014, Lisbon Council, „Euro Plus Monitor: More Progress, New Risks“, 2015. Taip pat žr. Directorate General for Internal Policies Economic Governance Support Unit (EGOV), *The Troika and Financial Assistance in the Euro Area: Successes and Failures*, Study on the request of the Economic and Monetary Affairs Committee, 2014, Jean Pisani-Ferry, André Sapir and Guntram Wolff, *EU-IMF Assistance To Euro-Area Countries: An Early Assessment*, Bruegel Blueprint 19, 2013.

priemonė paveikė galių pasidalinimą tarp įvairių veikėjų) kalbama apie priemonių poveikį suverenitetui ir tuo pačiu apie išaugusias galias tų institucijų, kurios nėra renkamos ar tiesiogiai atskaitingos ES piliečiams. Kalbant apie išeigas, galima pastebėti, jog akademinėje literatūroje ir kitose atliktose analizėse, priemonės atnešti rezultatai yra vertinami nevienareikšmiškai. Vieni autoriai teigia, jog taupymo politikos rezultatai buvo prasti. Tuo metu kita pusė tvirtina, jog finansinės paramos teikimo priemonė išties atnešė rezultatų, kadangi krizė buvo suvaldyta, o šalyse, kurioms grėsė nemokumas, padėtis stabilizuota.

Dėl visų aukščiau išvardintų priežasčių finansinės paramos teikimo priemonė buvo pasirinkta analizuoti šiame darbe.

4. TYRIMO PARAMETRAI IR TIRIAMOS VALSTYBĖS

Šioje darbo dalyje apžvelgiami tyrimo parametrai – kriterijai, kuriais remiantis bus analizuojamas ES finansinės paramos priemonės legitimumas. Tačiau prieš tai pateikiama trumpa analizei pasirinktų valstybių, kurioms suteikta finansinė parama, apžvalga.

4.1. Tyrime analizuojamos valstybės ir joms suteikta finansinė parama

Makroekonominės pagalbos krizės metu iš viso paprašė 8 ES valstybės narės. Iš jų – 3 euro zonai nepriklausančios valstybės – Latvija, Rumunija, Vengrija ir 5 euro zonos narės – Graikija, Portugalija, Kipras, Ispanija ir Airija.

Šiame darbe pasirinktos vertinti tik tos paramos programos, nuo kurių užbaigimo praėjo bent metai, nes būtinas tam tikras minimalus laikotarpis, norint įvertinti jų poveikį ir rezultatus. Todėl tyrime nagrinėjamos iš viso 7 valstybės: 4 euro zonos narės ir 3 kitos ES narės. Vengrija, Latvija, Airija, Portugalija, Ispanija ir Rumunija jau įgyvendino finansinės pagalbos programas, Graikija iki šiol užbaigė dvi programas (trečioji vis dar įgyvendinama).

Kipras baigė programos įgyvendinimą tuo metu, kai buvo rašomas šis darbas, todėl dėl duomenų trūkumo į tyrimą ši šalis neįtraukta. Taip pat į analizę neįtrauktas ir trečiasis finansinės pagalbos Rumunijai paketas, kurio įgyvendinimas buvo baigtas 2015 m. rugsėjo mėn. (t.y. nuo šios programos pabaigos dar nepraėjo 12 mėn.).

Visose finansinės paramos programoje dalyvavusiose valstybėse reikėjo atkurti finansinį stabilumą, kurio šios šalys neturėjo galimybių užtikrinti savarankiškai, ir padėti grąžinti arba finansuoti jų skolas bei deficitą. Valstybių patirti ekonominiai iššūkiai buvo skirtingo pobūdžio. Vienose kilo bankų krizė (Airija, Latvija, Ispanija), kitose – valstybės skolos krizė (Portugalija), trečiose – mokėjimų balanso krizė (Vengrija, Rumunija ir kt.). Kitaip tariant, krizė skirtingose šalyse buvo skirtingos „prigimties“, tačiau visos valstybės sunkumams įveikti paprašė ir gavo finansinę paramą iš išorės. Paramos teikimas taip pat skyrėsi laike (pradžiai, pabaiga) ir pagal trukmę. Finansinės paramos suteikimo laikotarpiai šioms valstybėms nurodyti žemiau esančioje lentelėje (žr. *Pav.3.*).

Pav.3. Finansinės paramos teikimas ES valstybėms narėms ⁸³

	Laikotarpis	Valstybė	Paramos mechanizmas	Paramos dydis Eur / % nuo BVP**	Paramos valdytojai
Nepriklauso euro zonai	2008.11-2010.11	Vengrija	BoP + TVF parama	20 mlrd. / 19%	EK, TVF
	2009.01-2012.01	Latvija*	BoP + TVF parama	7,5 mlrd. / 40%	
	2009.06-2011.06 2011.06-2013.03 2013.10-2015.09	Rumunija	BoP + TVF parama	29,4 mlrd. / 20%	
Euro zonos narės	2010.05-2013.06 2012.03-2014.03 2015.08-2018.08	Graikija	EFSM ir EFSF + TVF parama; ESM***	(1)100,3 mlrd./ 38% (2) 164 mlrd./ 75% (3) 86 mlrd./ 33%	EK, TVF, ECB („Troika“)
	2010.12-2013.12	Airija	EFSM ir EFSF + TVF parama	67,5 mlrd. / 43%	
	2011.05-2015.05	Portugalija	EFSM ir EFSF + TVF parama	78 mlrd. / 46 %	
	2012.07-2012.12	Ispanija	ESM	41,3 mlrd./10%	
	2013.05-2016.03	Kipras	ESM + TVF parama	10 mlrd./ 51%	

* Latvija prisijungė prie euro zonos 2014 m.

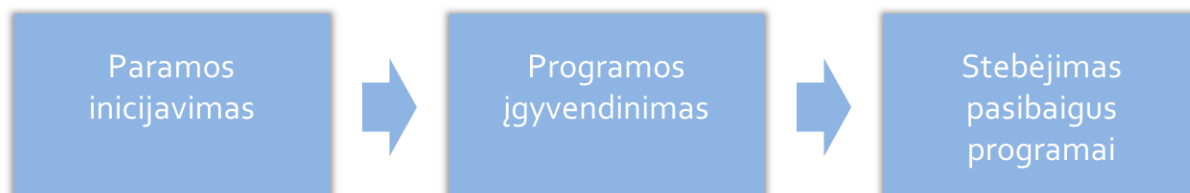
** Čia pateikiamas pradinis planuotas suteikti paramos dydis, kai kurios šalys panaudojo ne visą paramos sumą.

*** Nuo 2015 m,

4.2. Paramos skyrimo procedūros

Paramos skyrimo procedūras galima skirstyti į tris etapus (svarbu pažymėti, kad čia aptariamos tik iš ES pusės suteiktos paramos procedūros, TVF paramos teikimas nėra apžvelgiamas).⁸⁴

Pav.4. Finansinės paramos skyrimo etapai ⁸⁵

⁸³ Lentelė sudaryta autorės, remiantis Europos Audito rūmų pateikta informacija audito ataskaitoje (nuorodos į informaciją pateiktos šiame skyriuje) bei remiantis oficialia EK ir TVF informacija.

⁸⁴ Aprašant paramos skyrimą remtasi oficialia EK pateikiama informacija, o taip pat Europos Audito rūmų ataskaitoje surinkta informacija.

⁸⁵ Lentelė sudaryta autorės, remiantis Europos Audito rūmų ir EK pateikta informacija.

Pirmasis etapas: paramos iniciavimas

Visų pirma, prašymą dėl finansinės paramos suteikimo turi pateikti pačios šalys. Kartu su šiuo prašymu jos privalo paruošti pirminį ekonominio koregavimo programos projektą. Ši programa apima įvairias priemones, kurias reikia įgyvendinti siekiant atkurti stabilią makroekonominę ir finansinę padėtį. Valstybei pateikus prašymą, Europos Komisija (EK) rengia makroekonominės šalies prognozes, kuriomis vėliau grindžiamas planuojamos įgyvendinti programos EK vertinimas. Taip pat EK derasi su paramos paprašiusios valstybės nacionalinėmis institucijomis bei bendrauja su kitomis galimai suinteresuotomis šalimis (pvz., TVF arba ECB, jei pagalbos prašančioji valstybė yra euro zonos narė). Šiomis derybomis siekiama suderinti abiejų pusių pozicijas ir sutarti dėl galutinių programos sąlygų, kurias valstybė turės įgyvendinti gavusi paramą.⁸⁶

Po derybų tarp nacionalinių institucijų ir EK (bei kitų suinteresuotų šalių), rengiami keli pagrindiniai dokumentai. Pirmasis – Tarybos sprendimo pasiūlymas dėl finansinės paramos. Pasiūlyme nustatomos bendros ekonomikos politikos įgyvendinimo bei paskolos sąlygos. Reikia paminėti, jog būtent Taryba priima galutinį sprendimą dėl finansinės paramos suteikimo valstybei narei ir jai keliamų sąlygų įgyvendinimo. Antrasis dokumentas (pasiūlymo aiškinamasis raštas) – minėtas EK atliktas valstybės pateiktos planuojamos įgyvendinti ekonominio koregavimo programos vertinimas. Trečiasis dokumentas – susitarimo memorandumas, kuriame detalai aprašomi valstybės įsipareigojimai gavus finansinę paramą. Šį dokumentą pasirašo dvi šalys – valstybės valdžios institucijos ir EK. Ketvirtasis dokumentas – techninio pobūdžio paskolos sutartis.⁸⁷

Antrasis etapas: programos įgyvendinimas

ES valstybė narė, paprašiusi finansinės paramos ir įgyvendinanti programą, periodiškai turi pateikti programos įgyvendinimo ataskaitas. Šios ataskaitos yra vertinamos paramą suteikusių trečiųjų šalių (EK, TVF, ECB). Partneriai vertina, ar paramą gavusios valstybės vykdoma politika ir veiksmai atitinka programoje iškeltas sąlygas. Po vertinimų partneriai taip pat rengia ataskaitas. Šio etapo metu, nuolat peržiūrint šalių įgyvendinamas programas, EK priima sprendimus dėl to, ar šaliai bus išmokėta nauja paramos dalis, taip pat gali būti tikslinamas tarpusavio supratimo memorandumas, keičiamos ar pildomos programos sąlygos. Jei priimamas sprendimas koreguoti esamas sąlygas, tam turi būti keičiamas pirmajame etape priimtas Tarybos sprendimas. Keitimo procedūra iš esmės labai panaši į pirmojo etapo procesą.⁸⁸

⁸⁶ Europos Komisijos informacija apie finansinės paramos teikimą ES narėms, <http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/efsm/index_en.htm>, [Žiūrėta 2016-04-02].

⁸⁷ Europos Audito Rūmai, „*Sunkumų patyrusioms šalims suteikta finansinė parama*“, Specialioji ataskaita nr. 18, 2015, 13-14.

⁸⁸ Europos Audito rūmų specialioji ataskaita, 15.

Trečiasis etapas: stebėjimas po programos įgyvendinimo

Valstybei įgyvendinus finansinės paramos programą, kurią laiką vyksta stebėjimas po programos įgyvendinimo. Valstybės finansavimas tęsiasi tol, kol ji tampa pajėgi savarankiškai finansuoti savo sąskaitas arba išlaikyti stabilų mokėjimų balansą. Stebėjimo po programos įgyvendinimo metu EK periodiškai teikia ataskaitas su tos valstybės apžvalga – makroekonominiai rodikliai, prognozės ir rekomendacijos. Čia svarbu pabrėžti, jog nors šalis yra vertinama, rekomendacijos dėl tam tiktų politikų įgyvendinimo nėra privalomo pobūdžio. Pati EK formuluoja, jog stebėjimo metu „gali rekomenduoti priemones“, tačiau valstybė nėra įpareigota jas įgyvendinti ir už rekomendacijų nesilaikymą nėra sankcionuojama.⁸⁹ Stebėjimas po programos įgyvendinimo vyksta iki kol šalis grąžina paskolą arba tam tikrą jos dalį (pvz., Rumunijos stebėjimo programa vyks tol, kol pastaroji šalis grąžins 70 proc. gautos paramos).⁹⁰

4.3. Legitimumo vertinimo kriterijai tyrime

Įeigų vertinimo kriterijai

Tam, kad būtų galima patvirtinti arba paneigti tyrimo pradžioje iškeltą hipotezę **H(1)**: *Finansinės paramos teikimo priemonė ES valstybėms narėms buvo nelegitimi, todėl, kad ES piliečiai neturėjo įtakos sprendimų priėmimo, reikėtų patikslinti, ką reiškia piliečių įtaka sprendimų priėmimui įeigų dėmenyje.*

Legitimumo įeigos pagal *F. W. Scharpf* modelį yra siejamos su piliečių įtraukimo faktoriumi. Kitaip tariant, norint atsakyti, ar tam tikra politika buvo legitimi, reikia įvertinti, kiek piliečiai ar jų renkamos institucijos/pareigūnai turėjo įtakos tos politikos formavime. Šiame tyrime siekiama įvertinti ES finansų krizės sprendimo priemonės – finansinės pagalbos valstybėms – legitimumą. Šiuo tikslu bus vertinami du įeigas atspindintys aspektai.

Pirma, reikia įvertinti patį politikos procesą: kas priėmė sprendimus, kokį vaidmenį atliko piliečių rinktos nacionalinės ir viršnacionalinės institucijos kaip Vyriausybė, Parlamentas arba Europos Parlamentas. Taigi, šiuo atveju **vertinamas finansinės paramos teikimo procesas ir įvairių institucijų galios santykis.**

Kita vertus, svarbu įvertinti, **kokios įtakos krizės akivaizdoje priimti sprendimai turėjo valstybių suverenitetui.** Kaip buvo atskleista krizės suvaldymo priemonių apžvalgoje, kai kurios krizės suvaldymo priemonės – ypač toliau šiame darbe nagrinėjamas finansinės paramos teikimas valstybėms narėms – galėjo paveikti šalių suverenitetą. Ši prielaida daroma todėl, kad

⁸⁹ Europos Komisijos informacija apie finansinės paramos teikimą ES narėms, <http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/efsm/index_en.htm>, [Žiūrėta 2016-04-02].

⁹⁰ Europos Komisija, Balance of Payments Assistance Programme: Romania, Institutional Paper 012, 2015, <http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eip/pdf/ip012_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-04-02].

valstybės, gavusios finansinę paramą, nebegalėjo savarankiškai priimti sprendimų srityse, kurios tradiciškai yra priskiriamos nacionalinėms kompetencijoms. Norint išsiaiškinti, ar tokia prielaida teisinga, reikia vertinti ne patį sprendimų priėmimo procesą, bet finansinės pagalbos programų turinį (arba kitaip – sąlygas). Analizuojant šias sąlygas remiamasi pagrindiniais dokumentais, kuriuos pasirašė šalys, gavusios finansinę paramą.

Išeigų vertinimo kriterijai

Įgyvendinamos politikos legitimumas išeigų dalyje yra susijęs su jos efektyvumu ir rezultatais. **Todėl antroji tyrime iškelta hipotezė yra susijusi su finansinės paramos teikimo rezultatais: H(2):** *Finansinės paramos teikimo priemonė ES valstybėms narėms buvo nelegitimi, todėl, kad neatnešė teigiamų rezultatų.* Reikia pabrėžti, jog šiuo atveju galimi bent keli skirtingi išeigų vertinimo būdai.

Pirmasis būdas – vertinti pačių finansinės paramos programų turinį ir analizuoti, kiek tikslų valstybės sugebėjo įgyvendinti.⁹¹ Šis vertinimo būdas yra sudėtingas dėl kelių priežasčių. Visų pirma, kaip pastebima audito ataskaitoje, neretai trūksta duomenų tam, kad būtų galima įvertinti tam tikras politikas ir reformas, kurias turėjo įgyvendinti valstybės.⁹² Kita problema – kad nemažai reformų, pvz., struktūrinių, dar nėra baigtos įgyvendinti arba apie jų rezultatus kol kas per anksti kalbėti. Taip pat tokio vertinimo nebūtų įmanoma atlikti ir dėl jo apimties. Įvairių dokumentų, susijusių su valstybių finansinės paramos programomis, jų vertinimu ir kt. yra daugiau kaip 4000 puslapių.⁹³

Kitas būdas, kaip galima pamatuoti finansinės paramos teikimo priemonės rezultatų sėkmę, yra vertinti jos poveikį **analizuojant skirtingus makroekonominis valstybių rodiklius bei jų dinamiką laike.** Tai, ar makroekonominiai rodikliai indikuoja teigiamus programų rezultatus, gali padėti įvertinti kelių skirtingų pjūvių analizė.⁹⁴ Pirmia, valstybės makroekonominių rodiklių ir ES vidurkio palyginimas (leidžia įvertinti, kaip sekasi šaliai platesniame ES regiono kontekste). Antra, absoliučių konkrečios valstybės rodiklių lyginimas laike (dviejuose laiko taškuose), kuomet analizuojama, ar rodikliai po finansinės paramos teikimo programos grįžo į priežkrizinį lygį. Trečia, konkrečios valstybės rodiklių dinamikos analizė – vertinamos rodiklių tendencijos pokriziniu laikotarpiu (leidžia įvertinti, ar pastebimas progresas). Visi šie pjūviai padės susidaryti bendrą vaizdą apie valstybės, gavusios finansinę paramą, makroekonominę padėtį.

⁹¹ Directorate General for Internal Policies Economic Governance Support Unit (EGOV), *The Troika and Financial Assistance in the Euro Area: Successes and Failures*, Study on the request of the Economic and Monetary Affairs Committee, 2014, 5-6.

⁹² Europos Audito rūmų specialioji ataskaita, 20-21.

⁹³ *The Troika and Financial Assistance in the Euro Area: Successes and Failures*, 6.

⁹⁴ Directorate General for Internal Policies Economic Governance Support Unit (EGOV), *The Troika and Financial Assistance in the Euro Area: Successes and Failures*, 6-8.

Pagrindinis suteiktos finansinės paramos valstybėms tikslas buvo stabilizuoti makroekonominę padėtį, o priimti valstybių išipareigojimai (pvz., reformos) reikalingi pastarajam tikslui pasiekti. Šalių įgyvendinamos programos turėjo tiesioginį poveikį valstybių makroekonominiams rodikliams. Todėl šiame darbe finansinės pagalbos efektyvumas (arba kitaip – išeigos) bus vertinamas remiantis valstybių makroekonominių rodiklių analize. Šie rodikliai buvo pasirinkti atsižvelgiant į skirtingas finansinės paramos vertinimo analizes.⁹⁵ **Analizei pasirinkti pagrindiniai valstybių makroekonominiai rodikliai: (1) BVP, (2) vartojimas, (3) eksportas, (4) darbas/nedarbas, (5) einamosios sąskaitos balansas, (6) valstybės skola, (7) biudžeto deficitas.**

Reikia pastebėti, jog valstybės makroekonominė padėčiai atspindėti išsamiose analizėse yra naudojama kur kas daugiau rodiklių, kurie padeda išryškinti įvairių valstybės ekonomikos sektorių tendencijas. Tačiau dėl šio darbo apimties ribotumo, jame analizuojami tik pagrindiniai rodikliai, galintys indikuoti valstybių ekonomikos ir konkurencingumo atsigavimą, finansinį stabilumą. Tačiau tam, kad rezultatai būtų atspindėti kuo tiksliau, tyrime papildomai bus remiamasi ir EK finansinės pagalbos priemonės stebėjimo ataskaitomis bei prognozėmis, taip pat – *Lisbon Council „Euro Plus Monitor“* ataskaitose, kuriose vertinamas valstybių progresas po krizės, pateikiamomis tendencijomis.

Vertinant programų rezultatus papildomai bus atsižvelgta ir į socialinės gerovės rodiklius, kurie galėjo būti paveikti netiesiogiai. Ekspertai pažbrėžia, kad tokius rodiklius būtina analizuoti greta bazinių makroekonominių duomenų, nes jie parodo tikslesnį poveiklį, kaip krizė paveikė valstybę ir visuomenę. Tiesa, nėra vieningo sutarimo, kokie rodikliai geriausiai atspindi piliečių socialinės gerovės situaciją. Nuorodų galima ieškoti pagrindiniuose ES dokumentuose. Vienas tokių dokumentų – strategija „*Europa 2020*“, kurioje kalbama apie siekį mažinti socialinę atskirtį Bendrijoje.⁹⁶ Socialinę atskirtį atspindi keli pagrindiniai rodikliai: **(1) skurdo rizika, (2) materialinis nepriteklis ir (3) žemo darbo intensyvumo namų ūkiai** (angl. *households with very low work intensity*).⁹⁷ Taip pat verta pažvelgti į **(4) Gini indeksą**, kuris yra plačiausiai naudojamas rodiklis, siekiant įvertinti socialinę nelygybę valstybės viduje. Remiantis šių pagrindinių rodiklių analize, galima įvertinti, kaip analizuojamu laikotarpiu kito socialiai jautriausios visuomenės dalies padėtis.

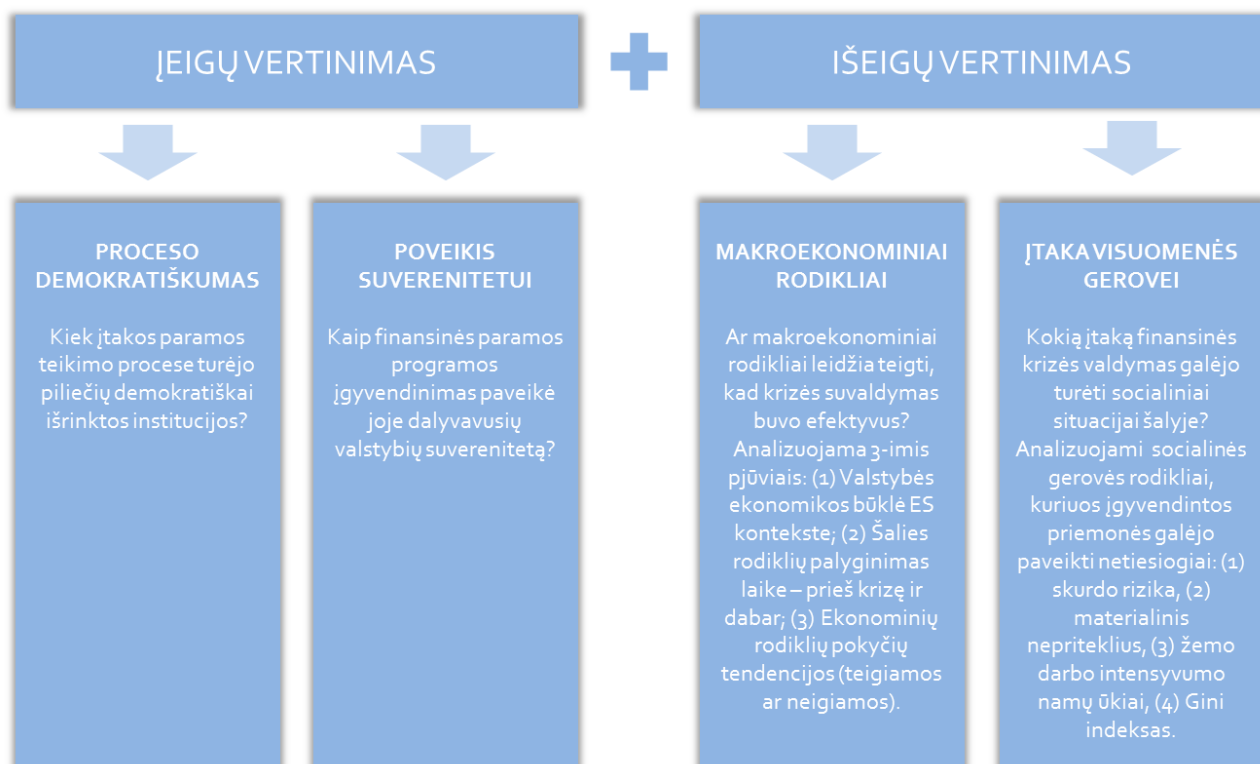
Šiame darbe naudojami legitimumo vertinimo kriterijai apibendrinti žemiau pateiktoje schemoje (*Pav.5.*).

⁹⁵ Pavyzdžiui, EK finansinės paramos vertinimo analizėmis ir prognozių dokumentais, Lisbon Council „*Euro Plus Monitor*“ ataskaitomis.

⁹⁶ Europos Komisija, Strategija „*Europa 2020*“, <http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm>, [Žiūrėta 2016-04-20].

⁹⁷ Europos Komisija, People at risk of poverty or social exclusion. <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion>, [Žiūrėta 2016-04-20].

Pav.5. Darbe naudojami legitimumo vertinimo kriterijai⁹⁸

⁹⁸ Sudaryta autorės.

5. LEGITIMUMO VERTINIMAS: ĮEIGOS

Šiame skyriuje vertinama finansų krizės suvaldymo priemonių legitimumo įeigų dalis. Pirmiausia analizuojama, kiek įsipareigojimai daryti tam tikras reformas galėjo pažeisti šalių suverenitetą. Po to siekiama įvertinti, kokią įtaką šiame procese turėjo piliečių demokratiškai išrinktos institucijos – analizuojama, kas buvo pagrindiniai sprendimų priėmėjai ir kaip pasidalino kompetencijos tarp įvairių piliečių rinktų arba nerinktų nacionalinių ir viršnacionalinių institucijų.

5.1. Finansinė pagalba mainais į valstybių suverenitetą?

Tyrimo analizuojamų valstybių ekonominio koregavimo programų turinio apžvalga leidžia teigti, jog šiose šalyse, o ypačiai – Graikijoje, pagalbos apimtis buvo didelė ir beveik neturinti panašių precedentų ne tik ES, tačiau ir kituose regionuose (pavyzdžiui, Lotynų Amerikoje, kurios šalių finansų krizė neretai lyginama su Graikijos atveju). Tai parodo valstybių disbalanso prieškriziniu laikotarpiu mastą. Tad trečiųjų šalių („Troikos“) įtaka nacionalinių valstybių ekonominės politikos atžvilgiu finansinės paramos teikimo metu sustiprėjo.

Kaip pastebima ES Audito rūmų ataskaitoje dėl finansų krizės suvaldymo, sąlygas, kurios buvo keliamos valstybėms, gavusioms finansinę paramą, galima suskirstyti į dvi grupes: kiekybines ir kokybines. Kiekybinės sąlygos nubrėžė finansinių rodiklių tikslus (pvz., fiskalinio deficito ribą). Tuo tarpu kokybinės, arba kitaip – struktūrinės, numatė tam tikras finansines ir struktūrines įvairių sričių reformas. Finansinės reformos susijusios su siekiu stabilizuoti finansų sektorių, struktūrinės – ilgalaikio makroekonominio šalies stabilumo didinimui.⁹⁹

Tačiau programose, kurias turėjo įgyvendinti paramos paprašiusios valstybės, numatyti ne tik fiskalinis konsolidavimas ar finansinių rodiklių tikslai, tačiau ir įvairios reformos. Kaip jau buvo minėta anksčiau, tokių programų bendras tikslas visų šalių atžvilgiu – atkurti stabilią ekonominę ir finansinę aplinką tose valstybėse. Reikia pastebėti, **jog visose nagrinėjamų šalių tarpusavio supratimo memorandumuose buvo numatytas fiskalinis konsolidavimas priimant fiskalinę politiką** tam, kad būtų galima stabilizuoti ir sumažinti viešojo sektoriaus deficitą bei garantuoti skolos tvarumą. Nepaisant to, reikia pastebėti, jog analizuojant šiame tyrime pasirinktų šalių programas, keliamų tikslų šalims turinys buvo skirtingas. Ar sritys, kuriose buvo numatytos reformos, išties iki finansinės pagalbos teikimo buvo nacionalinių valstybių kompetencijoje?

Žemiau esančioje lentelėje (žr. Pav.6.) pateikiamos pagrindinės finansinę paramą gavusių valstybių reformos, kurias jos įsipareigojo įgyvendinti gaudamos finansinę paramą. Šios reformos buvo numatytos pradiniuose dokumentuose – įsipareigojimo memorandumuose. Reikia atkreipti

⁹⁹ Europos Audito rūmų specialioji ataskaita, 14.

dėmesį, kad lentelėje pateikiamos tik pagrindinės ir aiškiai suformuluotos reformos. Reformos, kurios formuluotos abstrakčiai ar buvo per siauros apimties, neįtrauktos. Pavyzdžiui, viena iš Vengrijai numatytų struktūrinių reformų – pensijų „tvarumo“ užtikrinimas.¹⁰⁰ Kitas pavyzdys – Latvijos tarpusavio supratimo memorandume numatytas mokymosi visą gyvenimą (angl. *life-long learning*) skatinimas.¹⁰¹

Pav.6. ES valstybių įsipareigojimai įgyvendinti reformas¹⁰²

Valstybė	Pagr. finansų sektoriaus reformos	Pagr. struktūrinės reformos
Vengrija	1. Finansų sektoriaus reguliavimo/priežiūros stiprinimas	1. Aktyvios darbo rinkos skatinimo politika
Latvija	1. Finansų sektoriaus reguliavimo/priežiūros stiprinimas 2. Bankų pertvarkymas	1. Palankesnės aplinkos verslui kūrimas (R&D politikos išgryninimas) 2. Geresnis ES lėšų valdymas (mechanizmo, vertinančio ES fondų poveikį, sukūrimas) 3. Aktyvios darbo rinkos skatinimo politika
Rumunija (1)	1. Finansų sektoriaus reguliavimo/priežiūros stiprinimas 2. Įstatyminės bazės, susijusios su bankais, tobulinimas	1. Palankesnės aplinkos verslui kūrimas (biurokratinių kliūčių mažinimas) 2. Geresnis ES lėšų įsisavinimas ir valdymas 3. Viešojo sektoriaus efektyvinimas
Rumunija (2)	<i>Daugiausia numatytas prieš tai buvusių reformų tęstinumas</i>	1. Darbo rinkos reformos 2. Vidaus konkurencingumo skatinimas (pvz. reformos energetikos, transporto sektoriuose) <i>Taip pat tęsiamos prieš tai numatytos reformos</i>
Graikija (1)	1. Finansų sektoriaus reguliavimo/priežiūros stiprinimas 2. Bankų sektoriaus priežiūros stiprinimas 3. Finansų sektoriaus institucijų	1. Socialinės srities reformos (pvz. pensijų reforma) 2. Darbo rinkos reformos 3. Vidaus rinkos reformos 4. Viešojo sektoriaus reforma 5. Valstybės valdomų įmonių reformos (pagr.

¹⁰⁰ Europos Komisija, Vengrijos MoU, <http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication13495_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-03-30].

¹⁰¹ Europos Komisija, Latvijos MoU, <http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/balance_of_payments/pdf/mou_bop_latvia_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-03-30].

¹⁰² Sudaryta autorės, remiantis valstybių pasirašytais MoU, kuriuos pateikia EK, <http://ec.europa.eu/economy_finance/assistance_eu_ms/index_en.htm> bei Europos Audito rūmų ataskaitoje pateikta informacija.

	pertvarka	transporto ir energetikos sektoriaus VV)) 6. Palankesnės aplinkos verslui kūrimas 7. Teismų reformos 8. Sveikatos apsaugos srities reformos <i>Ir. kt.</i>
Graikija (2)	<i>Daugiausia numatytas prieš tai buvusių reformų tęstinumas</i>	1. Spartesnė privatizacija 2. <i>Taip pat tęsiamos prieš tai numatytos reformos</i>
Airija	1. Finansų sektoriaus reguliavimo/priežiūros stiprinimas 2. Bankų sektoriaus pertvarkymas 3. Finansinio įsiskolinimo mažinimas	1. Darbo rinkos reformos 2. Vidaus konkurencingumo skatinimas (reformos paslaugų ir mažmeninės prekybos sektoriuose)
Portugalija	1. Finansinio įsiskolinimo mažinimas 2. Finansų sektoriaus reguliavimo/priežiūros stiprinimas 3. Bankų sektoriaus pertvarkymas	1. Darbo rinkos reformos 2. Vidaus ir išorės konkurencingumo skatinimas (reformos telekomunikacijų, energetikos, transporto ir kt. paslaugų sektoriuose) 3. Palankesnės aplinkos verslui kūrimas 4. Reformos švietimo ir sveikatos apsaugos srityse 5. Teismų reformos 6. Viešojo sektoriaus reformos 7. Būstų rinkos reformos (nuomos rinkos, renovacijos ir pan. srityse)
Ispanija	1. Finansų sektoriaus reguliavimo/priežiūros stiprinimas 2. Bankų sektoriaus pertvarkymas	<i>Nenumatyta (rekomendacinio pobūdžio reformos)</i>

Iš pirminių dokumentų analizės galima matyti, jog reformos buvo numatytos daugelyje nacionalinių valstybių vidaus sričių. Įsipareigojimai apėmė ne tik fiskalinę konsolidaciją, bet didelio masto finansų sektoriaus reformas bei įvairias struktūrines reformas. Šios struktūrinės reformos taip pat buvo įvairios apimties ir pobūdžio – nuo darbo rinkos reformų iki viešojo sektoriaus efektyvinimo. Lentelėje pateiktos tik pagrindinės reformos. Dokumentuose numatyta ir daugiau smulkesnių pokyčių bei reformų, kurias įsipareigojo įgyvendinti finansinę paramą gavusios valstybės. Reikia atkreipti dėmesį, jog šios reformos apėmė sritis, kurios priklausė nacionalinių valstybių kompetencijai. Tad **tyrime analizuojamų valstybių suverenitetai išties buvo apriboti**,

kadangi jos nebegalėjo savarankiškai priimti sprendimų klausimais, kurie iki tol priklausė būtent jų kompetencijai.

Programų apimtis pagal valstybes taip pat skiriasi – tokiose šalyse kaip Graikija ar Portugalija reformų buvo numatyta daugiau nei Ispanijoje, Latvijoje ar Vengrijoje. Tai priklausė ir nuo to, kokio sudėtingumo situacijoje atsidūrė sunkumus patirianti ES narė. Pavyzdžiui, Ispanijos programoje numatytos finansinio sektoriaus priežiūros stiprinimas, bankų reforma, nes būtent bankų sektorius joje susidūrė su sunkumais. Tuo tarpu apie privalomas struktūrines reformas nėra užsiminama. Visose programose taip pat numatyta reformų įgyvendinimo priežiūra ir peržiūra. Tai, kaip šalims sekasi įgyvendinti reformas ir laikytis savo įsipareigojimų, stebėjo EK, TVF, o euro zonos narėse – ir ECB. Nuo valstybės pastangų priklausė, ar ji ir toliau gaus finansavimą.¹⁰³ Tad šalys, norėdamos gauti tolimesnį finansavimą, privalėjo įgyvendinti numatytas reformas.

Visgi čia reikėtų prisiminti, kad teikiant finansinę paramą buvo siekiama ne tik „išgelbėti“ sudėtingoje finansinėje situacijoje atsidūrusias valstybes ir atkurti jų finansinį stabilumą. Kartu buvo siekiama padėti euro zonoje atkurti finansinių rinkų pasitikėjimą euro valiuta. Tad natūralu, kad mainais į finansinę paramą, tam, kad būtų užtikrintas tikslingas paramos panaudojimas, buvo numatytos atitinkamos sąlygos, kurias tos valstybės turėjo įgyvendinti. Be to, tokiais „sudrausminimo“ priemonėmis buvo bandoma išvengti ir „zuikiavimo“ (angl. *free riding*) situacijų, kuomet kitos euro zonos valstybės nuspręstų nesilaikyti įsipareigojimų ar taupymo politikos, nes žinotų, jog likusios euro zonos valstybės suteiks joms paramą.¹⁰⁴ Kita vertus, finansinės paramos teikimo priemonės apriboja ne tik valstybę, bet ir kreditorius. Kreditoriai taip pat būna suinteresuoti pratęsti finansinę paramą šaliai, kad padėtis išliktų stabili ir valstybės sėkmingai įgyvendintų programas iki galo. Visų programų metu (tam tikra išimtis yra paskutinė Graikijos programa, kuri buvo pasirašyta tik po ilgų derybų), valstybės gavo tolimesnį finansavimą net jei kai kurių reformų neįgyvendino.¹⁰⁵

Be to, kaip pastebi *S. Fernandes*, reikia nepamiršti, jog toks valstybių suverenitetų suvaržymas buvo ribotas erdvėje ir laike.¹⁰⁶ Tai reiškia, kad suverenitetai stipriai buvo apriboti tik toms šalims, kurios atsidūrė kritiškoje situacijoje. Tad joms „suverenitetas baigėsi ten, kur baigėsi jų mokumas“.¹⁰⁷ Suteikus finansinę paramą šioms Bendrijos narėms, buvo siekiama užtikrinti visų bendrą interesą – euro zonos išlikimą. Svarbesnis čia yra suvereniteto suvaržymas laike. Finansinės paramos programos valstybėms trunka tam tikrą nustatytą laikotarpį. Tai reiškia, kad sėkmingai

¹⁰³ Jean Pisani-Ferry, André Sapir and Guntram Wolff, *EU-IMF Assistance To Euro-Area Countries: An Early Assessment*, Bruegel Blueprint 19, 2013, 2-3.

¹⁰⁴ Fernandes, 7.

¹⁰⁵ Remiantis Europos Komisijos oficialia informacija apie finansinę paramą ES valstybėms narėms, <http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/index_lt.htm>, [Žiūrėta 2016-04-06]

¹⁰⁶ Fernandes, 7-8.

¹⁰⁷ Ten pat, 6.

užbaigus programą ir stabilizavus makroekonominę padėtį, valstybės atgauna laikinai suvaržytas kompetencijas. Po programos užbaigimo šalis stebima ir periodiškai vertinama.¹⁰⁸ Visgi reikia atkreipti dėmesį, jog vertinimų išvados būna labiau rekomendacinio pobūdžio – jų nesilaikant valstybė sankcijų iš kreditorių sulaukti negali.

Žinoma, tokia susidariusi situacija negali būti vertinama vienareikšmiškai. Viena vertus, suverenitetų apribojimas kai kurioms ES šalims suteikus joms finansinę paramą buvo praktiškai neišvengiamas. Kita vertus, pačios reformos neretai toms valstybėms buvo reikalingos ir iki pačios finansų krizės. Visgi pats reformų vykdymas ES narių viduje buvo „primestas“ institucijų, kurios tose srityse neturėjo kompetencijos. Tas pats pasakytina ir apie reformų priežiūrą bei vertinimą.

5.2. Kas sprendimų priėmėjas, o kas – tik stebėtojas?

Šioje dalyje vertinamas finansinės paramos teikimo priemonės proceso legitimumas valstybių piliečių atžvilgiu. Pagrindiniai finansinės paramos teikimo schemos elementai buvo aprašyti ankstesniame skyriuje.

Žvelgiant formaliai, sprendimų priėmimo procesas įtraukia įvairius veikėjus. Visų pirma, nacionalinė valdžia savo iniciatyva kreipiasi dėl finansinės paramos teikimo ir derasi dėl to su EK, kuri ruošia pasiūlymą. Tačiau galutinį sprendimą dėl pagalbos teikimo ir numatytų sąlygų priima Taryba. Žinoma, šalys, kurios prašo finansinės paramos, realiai susiduria su situacija, kuomet kitos išeities neturi, kaip tik sutikti su keliamomis sąlygomis mainais į paramą.

Taryba ir Europos Vadovų Taryba

Tiek ES Taryba, tiek Europos Vadovų Tarybą (EVT) sudarytos iš valstybes nares atstovaujančių asmenų, kurie didžiąja dalimi atvejų yra išrinkti nacionaliniuose rinkimuose. Tad šios institucijos atstovauja ES valstybių narių interesams, o kartu ir nacionalinių valstybių piliečių interesams. Dėl to šių institucijų vaidmuo priimant sprendimus dėl krizės priemonių teikimo kai kurioms ES valstybėms yra svarbus siekiant įvertinti įeigų legitimumą.

Europos Vadovų Taryba tiesiogiai ES teisėkūros procese nedalyvauja. Visgi reikėtų prisiminti svarbią EVT funkciją – gairių ir krypties ES vykdomai politikai nustatymas, ką vėliau įgyvendina ES institucijos per teisėkūros procesą. Visame finansų krizės valdymo kontekste EVT turėjo didelę įtaką priimtiems sprendimams.¹⁰⁹ Būtent ES valstybių narių vadovai bei finansų ministrai priėmė sprendimus, kurie leido suteikti finansinę paramą sunkumus patyrusioms valstybėms, o kartu nustatė sąlygas teikiamai paramai. Priimant sprendimus dėl krizės suvaldymo

¹⁰⁸ Europos Komisija, *Financial assistance in EU Member States*, <http://ec.europa.eu/economy_finance/assistance_eu_ms/index_en.htm>, [Žiūrėta 2015-06-10].

¹⁰⁹ Bertoncini, 15.

priemonių išaugo sprendimų, priimamų tarpvyriausybinių derybų metu, kiekis. Tai leistų teigti, jog piliečių rinkti EVT atstovai krizės metu priėmė sprendimus, labiausiai atitinkančius piliečių interesus. O dėl tarpvyriausybinių derybų pobūdžio pastaruosius sprendimus galėjo priimti greitai, kas buvo ypatingai aktualu stengiantis „gesinti gaisrus“ valstybėse, kurioms reikėjo skubios finansinės pagalbos.¹¹⁰ Tiesa, reikia atkreipti dėmesį, kad neretai literatūroje kritikuojama, jog pirmuoju smuiku įgyvendinant apskritai visą krizės suvaldymo politiką griežė Vokietija bei Prancūzija.¹¹¹ Todėl galima teigti, jog tarpvyriausybinių derybų metodu priimant sprendimus susidaro situacija, kuomet kitų valstybių vadovai gali lemti sprendimus dėl tam tikros valstybės.¹¹²

Tuo tarpu ES Taryba tiesiogiai dalyvavo visuose teisėkūros procesuose, susijusiuose su finansinės paramos teikimu (ką galima matyti iš paramos skyrimo procedūrų). Visa tai leidžia teigti, jog tiesiogiai ES piliečių nacionaliniuose rinkimuose rinkti atstovai (esantys EVT ir Ministrų Taryboje) turėjo svarbų balsą teikiant finansinę paramą valstybėms. Tačiau audito ataskaitoje yra atkreipiamas dėmesys, kad EK ne visuomet laikėsi Tarybos sprendimų. Audito metu buvo nustatyta, kad keletu atveju sąlygos įrašytos susitarimo memorandumuose valstybėms neatitiko Tarybos sprendimuose suratų sąlygų.¹¹³ Čia reikia išskirti du konkrečius ir akivaizdžius atvejus, kai nebuvo laikomasi taisyklių. Pirmasis, Airijos, kuomet į susitarimo memorandumą buvo įtrauktos sąlygos, susijusios su bankų priežiūra ir valstybės turto privatizavimu, nors pirminiuose Tarybos sprendimuose šių sąlygų nebuvo. Antrasis atvejis, Latvija, kuomet analogiškai į susitarimo memorandumą buvo įtrauktos sąlygos dėl pensijų reformos, tačiau Tarybos sprendime šių sąlygų nebuvo.¹¹⁴ Tokių atvejų nebuvo daug, tačiau jie atspindi, kad išties paramos teikimo procese nebuvo užtikrintas pilnas skaidrumas ir proceso sklandumas.

Apibendrinant, galima teigti, kad EST ir EVT vaidmuo valdant krizę buvo svarbus. Žvelgiant iš legitimumo perspektyvos daugiausia abejonių kelta dėl to, ar šios institucijos netapo kelių įtakingiausių šalių (Vokietijos, Prancūzijos) valios įgyvendintojomis. Tačiau dėl priimtų sprendimų galų gale sutarė visos šalys (ar bent jų dauguma), todėl nėra pagrindo kvestionuoti jų legitimumo.

¹¹⁰ Schmidt, *The Eurozone's Crisis of Democratic Legitimacy: Can the EU Rebuild Public Trust and Support for European Economic Integration?*, 17.

¹¹¹ P vz. žr. Simon Hix, „Democratizing a Macroeconomic Union in Europe.“180-198, Kn. Olaf Cramme, Sara B. .Hobolt, *Democratic Politics in a European Union under Stress*, Oxford: Oxford University Press, 2015. Taip pat žr. Fritz W. Scharpf, *Legitimacy Intermediation in the Multilevel European Polity and Its Collapse in the Euro Crisis*, MPIfG Discussion Paper 12/6, 2012. Taip pat žr. Fritz W. Scharpf, „Political Legitimacy in a Non-Optimal Currency Area.” 19-42, Kn. Olaf Cramme, Sara B. .Hobolt, *Democratic Politics in a European Union under Stress*, Oxford: Oxford University Press, 2015.

¹¹² Schmidt, *The Eurozone's Crisis of Democratic Legitimacy: Can the EU Rebuild Public Trust and Support for European Economic Integration?*, 49-51.

¹¹³ Europos Audito rūmų specialioji ataskaita, 36-37.

¹¹⁴ Ten pat, 37.

Europos Komisija

Anot *V. A. Schmidt*, Europos Komisija, neturi įeigų legitimumo „mandato“ *per se*. Jos legitimumą galima netiesiogiai kildinti tik iš to, kad ši institucija atsakinga ES institucijoms, kurias sudaro piliečių rinkti atstovai.¹¹⁵ EK vaidmuo suteikiant finansinę paramą valstybėms gali būti vertinamas nevienareikšmiškai. Viena vertus galima teigti, jog EK šioje situacijoje įgavo daugiau galių ir diktavo sąlygas valstybėms (kartu su kitomis „Troikos“ narėmis – ECB ir TVF).¹¹⁶ Kita vertus, finansų krizės mastas buvo beprecedentis, susidariusi šalių nemokumo situacija turėjo būti sprendžiama greitai, tuo tarpu ES neturėjo reikiamų žinių ir patirties tokių krizių suvaldyme.¹¹⁷

EK ėmėsi pagrindinio vaidmens valdant krizę ir tai jai pavyko padaryti. Iki 2008 m. mokėjimų balanso priemonė, skirta teikti finansinę paramą euro zonai nepriklausančioms ES valstybėms, paskutinį kartą buvo panaudota 1993 m. teikiant finansinę paramą Italijai. Pats mechanizmas buvo sukurtas dar 1988 m., tačiau iki 2008 m. naudotas tik du kartus – minėtuoju Italijos atveju ir 1991 m. teikiant finansinę paramą Graikijai. Įvedus eurą šis mechanizmas turėjo būti naudojamas tik ES valstybėms, kurios nėra euro zonos narės.¹¹⁸ Europos Audito rūmų vertinimu, suprantama, jog per šį laikotarpį iki finansų krizės dingo sukaupta institucinė patirtis. Todėl finansinės paramos teikimas EK buvo iš principo nauja veikla. Apskritai EK turėjo labai nedaug finansinės paramos programų kūrimo ir valdymo patirties.

Kitas iššūkis buvo tai, kad pirmąsias gelbėjimo programas valstybėms reikėjo paruošti per itin trumpą laiką. Pavyzdžiui, pasiūlymas Vengrijai turėjo būti parengtas per kelias dienas.¹¹⁹ Tad galima daryti išvadą, jog EK nebuvo tinkamai pasiruošusi finansinės paramos teikimui, todėl ir procesas, bent jau pradiniuose finansinės paramos teikimo etapuose, buvo nesklaidus, jame trūko tikslumo, skaidrumo ir aiškumo. Skaidrumo trūkumas sietinas ir su tuo, kad iki šiol finansinių programų įgyvendinimo procese trūksta dokumentų.¹²⁰ Pati EK pripažįsta, kad pradžioje tam tikri procesai nebuvo valdomi tinkamai bei sutinka su kritika, kad procedūrų skaidrumas ne visuomet buvo užtikrintas. Tačiau tuo pačiu pabrėžiama, jog pradiniuose finansinės paramos teikimo etapuose daugiau dėmesio buvo skiriama ne dokumentacijai, o skubiam finansinės paramos suteikimui valstybėms.¹²¹

¹¹⁵ Schmidt, *The Eurozone's Crisis of Democratic Legitimacy: Can the EU Rebuild Public Trust and Support for European Economic Integration?*, 19-20.

¹¹⁶ Ten pat., 41-43.

¹¹⁷ Europos Komisijos atsakymas į Audito rūmų specialiosios ataskaitos išvadas, 86-88.

¹¹⁸ Pisani-Ferry ir kt., 107.

¹¹⁹ Europos Audito rūmų specialioji ataskaita, 24.

¹²⁰ Dokumentų tvarkymą tyrė Europos Audito rūmai nustatė, jog nuo finansinės paramos teikimo pradžios EK neužtikrino skaidraus ir aiškaus dokumentavimo proceso. Pastebima, jog laikui bėgant dokumentavimas gerėjo, tačiau iki šiol trūksta kai kurių svarbių dokumentų, kurie nėra viešai prieinami.

¹²¹ Oficialus Europos Komisijos atsakymas į Europos Audito rūmų specialiąją ataskaitą „Sunkumų patyrusioms šalims suteikta finansinė parama“, 86-91.

Audito ataskaitoje ypatingai akcentuojama, kad EK ne visada parengė tikslias prognozes, kurios buvo pagrindas valstybių narių finansinės paramos teikimo programų sudarymui.¹²² Kita vertus, reikėtų suprasti, jog bet kokios prognozės nebūna visiškai tikslios. Tai ypatingai akivaizdu finansų krizės suvaldymo atveju, kuomet EK turėjo įvertinti daug kintamųjų, kurių tikslumo numatyti praktiškai nebuvo įmanoma. Reikia atkreipti dėmesį, jog finansinės paramos teikime EK stengėsi įtraukti kuo daugiau skirtingų valstybių, kurioms turėjo būti suteikta finansinė parama, nacionalinių institucijų. EK konsultavosi su įvairiomis ministerijomis ir nacionalinėmis institucijomis, nepriklausomomis organizacijomis. Taip pat turėjo nuolatinius susitikimus su įvairiomis interesų grupėmis: profesinėmis sąjungomis, partijomis, darbdavių asociacijomis ir pan. Latvijoje, Airijoje ir Portugalijoje EK net turėjo specialų diplomatinį atstovą.¹²³

Vykstant nuolatinei programų peržiūrai, komisija vertino, kaip šalims sekasi įgyvendinti programas. Jei valstybė nesilaiko nustatyto susitarimo įgyvendinant įvairias reformas, teoriškai jai gali būtų nutraukiamas paramos teikimas. Tačiau realiai tokia situacija, kad šaliai nebūtų pratęstas finansavimas, neįvyko. Net ir Graikijos trečiojo paramos etapo atveju galų gale finansavimas buvo pratęstas. Tiek nacionalinės valstybės, tiek paramos teikėjos – ypatingai EK – yra suinteresuotos finansavimo teikimu. Tuo tarpu valstybė paramos gavėja taip pat negali likti be gyvybiškai svarbaus finansavimo. Nesusitarus dėl tolesnio paramos teikimo grėsmė kyla ne tik tai valstybei, tačiau visos euro zonos ar ES patikimumui finansų rinkose. Šį teiginį patvirtina įvykiai Graikijoje. Didesnė problema šiuo atveju kaip tik atrodo per menki EK įgaliojimai tam, kad būtų užtikrinta valstybių, įgyvendinančių finansines programas, drausmė.

Taip pat reikėtų įvertinti ir skirtingą EK vaidmenį teikiant finansinę paramą ne euro zonos narėms ir euro zonos narėms. Finansinės paramos ne euro zonos narėms programose EK, kaip ir TVF, yra „vertikaliai integruota“. Tai reiškia, kad ji vykdo platų spektrą funkcijų – nuo derybų inicijavimo iki programų stebėjimo ir pan. Tačiau finansinės paramos programose euro zonos narėse, EK funkcijos išties yra suvaržytos. Taip yra todėl, kad realiai šiuo atveju EK veikia tik kaip Euro grupės agentas. Būtent Euro grupė priima sprendimus dėl finansavimo valstybei suteikimo ir kontroliuoja finansavimo procesą per ESM mechanizmą. ESM mechanizmui būdingas tarpvyriausybės bruožas, kas vėlgi apriboja EK galias.¹²⁴

Apibendrinant, EK teikiant šalims finansinę pagalbą prisiėmė labai plačius įsipareigojimus: nuo derybų su nacionalinėmis valdžiomis iki prognozių ir programų sudarymo bei įgyvendinimo kontrolės ir pan. Atsižvelgiant į finansų krizės mastą, trumpą laiką, patirties stygių, ženkliai išaugęs EK vaidmuo yra suprantamas ir pateisinamas, tačiau tuo pačiu reikia pripažinti, kad tiesioginio piliečių mandato tam ji neturėjo.

¹²² Europos Audito rūmų specialioji ataskaita, 29, 35.

¹²³ Ten pat, 29.

¹²⁴ Pisani-Ferry ir kt., 109.

TVF ir ECB vaidmuo skiriant finansinę paramą šalims

Finansinės paramos teikimo legitimumo trūkumas labiausiai siejamas su tuo, kad sprendimų procese išaugo išorės veikėjų – ECB ir TVF įtaka. Šios institucijos, kurios apskritai „nekyla” iš ES piliečių valios, įgavo daugiau galių sprendimų priėmimo krizės metu.¹²⁵ Visos trys institucijos – EK ECB ir TVF – galėjo priimti viena nuo kitos nepriklausomus sprendimus dėl finansavimo skyrimo valstybėms, t.y., finansinės paramos teikimo atveju veikė kaip savarankiški partneriai.

Čia svarbus ne tiek pats faktas, jog ECB ir TVF įsitraukė į sprendimų priėmimo procesą, kiek aplinkybės, kuriomis tai vyko. Kadangi EK su šiomis institucijomis bendradarbiavo labiau neformaliai, tai pakenkė aiškių ir skaidrių sprendimų priėmimo užtikrinimui. Ši teiginį įrodo ir Europos Audito rūmų ataskaita dėl finansinės paramos teikimo ES valstybėms.¹²⁶

Teikiant finansinę paramą visoms tyrime nagrinėjamoms valstybėms visais atvejais procese dalyvavo ir TVF. Kaip pastebima *J. Pisani-Ferry, A. Sapir* ir *G. B. Wolff* ES ir TVF finansinės paramos teikimo ankstyvojo vertinimo ataskaitoje, teikiant finansinę paramą Vengrijai ir Rumunijai EK teko „jaunesniojo partnerio” vaidmuo. Teoriškai EK ir TVF teikiant finansinę paramą valstybėms tenka lygiaverčiai vaidmenys. Tačiau minėtų dviejų šalių atveju EK turėjo per mažai patirties teikiant paramą per mokėjimų balanso mechanizmą. Todėl TVF, kuris suteikė daugiau kaip 60 proc. paskolos, teko pagrindinis vaidmuo.¹²⁷ Tuo tarpu finansinės paramos teikimo euro zonos narėms atveju, TVF laikomas smulkesniu partneriu, nes teikė tik maždaug trečdalį paskolų, likusi dalis per sukurtus mechanizmus teikiama kitų ES valstybių narių.¹²⁸

Finansinės paramos Airijos, Graikijos, Ispanijos ir Portugalijos (euro zonos narių) atvejais dalyvavo ir ECB. Pastarosios institucijos negalima prilyginti TVF, kuris niekaip neatskaitingas ES piliečiams. Tačiau ECB legitimumas irgi egzistuoja tik netiesiogiai, kaip ir EK atveju. Čia svarbu atkreipti dėmesį, jog, kaip teigia *S. Hix*, finansų krizės kontekste ECB vaidmuo pasikeitė ir jis įgijo daugiau galių EPS.¹²⁹ Tačiau ECB vaidmenį teikiant finansinę paramą tiksliai įvertinti pakankamai sudėtinga. Kaip pastebima *J. Pisani-Ferry* ir kt. studijoje, ši institucija kitaip nei EK ar TVF, bent jau ankstyvuojant finansinės paramos teikimo euro zonos narėms laikotarpiu nerengė dokumentų, vertinančių šalių progresą ir pan. Dar daugiau, galima teigti, jog ECB įsitraukimas į finansinės paramos teikimą euro zonos narėms galėjo sukelti interesų konfliktą. ECB aktyviai įsitraukus į EK

¹²⁵ Žr. V. A. Schmidt „Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and ‘Throughput’“, Fritz W. Scharpf, „Political Legitimacy in a Non-Optimal Currency Area.” 19-42, Kn. Olaf Cramme, Sara B. Hobolt, *Democratic Politics in a European Union under Stress*, Oxford: Oxford University Press, 2015.

¹²⁶ Europos Audito rūmų specialioji ataskaita, 29.

¹²⁷ Pisani-Ferry ir kt., 104-105.

¹²⁸ Ten pat, 107.

¹²⁹ Hix, 187-188.

ir TVF paramos teikimo procesus, ECB įtaka išsiplėtė už įprastinės monetarinės politikos ribų.¹³⁰ Galima paminėti, jog ECB taikoma politika kelia tam tikrų klausimų ar problemų ne tik finansinės paramos teikimo priemonių atžvilgiu. Šiaurinėse euro zonose šalyse pastaruoju metu kyla vis daugiau diskusijų dėl ECB priemonių (kaip palūkanų normų sumažinimas, kiekybinio skatinimo priemonės, obligacijų supirkimai ir pan.) perskirstomojo poveikio, kuomet ištekliai perskirstomi tarp Šiaurės ir Pietų valstybių pastarųjų naudai.¹³¹

Kaip pastebima Europos Audito rūmų audito ataskaitoje, EK, ECB ir TVF bendradarbiavimas turėtų būti traktuojamas kaip teigiamas dalykas siekiant užtikrinti programų sėkmę. Pastebima, kad esant daugiau partnerių sumažėjo klaidų programose rizika. Taip pat EK turėjo progą nemažai pasimokyti iš TVF gerosios finansinių programų valdymo patirties.¹³² **Tačiau reikia sutikti, jog šiame bendradarbiavimo procese ištis trūko aiškumo, skaidrumo ir komunikacijos visuomenės atžvilgiu. Tad bendradarbiavimas labiau vyko chaotiškai, nesilaikant visiems aiškių nustatytų taisyklių.**

Europos Parlamentas ir nacionaliniai parlamentai

Siekiant išsiaiškinti, ar finansinės paramos teikimo priemonė buvo legitimi įeigų prasme, ypač svarbu įvertinti Europos Parlamento vaidmenį. Būtent EP galima laikyti labiausiai legitimia ES institucija, kadangi jo nariai yra renkami tiesiogiai ES piliečių. Europos Parlamentas santykiuje su Taryba nuo pat Europos integracijos pradžios laikytas silpnesne institucija, kadangi kai kuriose teisėkūros srityse EP galios yra ribotos. Siekiant užtikrinti tiesiogiai ES piliečių renkamos institucijos įtaką sprendimų priėmimo procese, EP galios didintos kiekvienos ES sutarčių peržiūros metu. Vienas didžiausių pokyčių – EP galių išplėtimas ES teisėkūros procese, kuriame EP savo reikšme buvo prilyginta ET.¹³³ Visgi reikia atkreipti dėmesį, kad EP galios nebuvo sustiprintos EPS klausimų atžvilgiu.¹³⁴ Dėl to krizės suvaldymo procese EP didelio vaidmens neturėjo.

Kalbant konkrečiai apie finansinės paramos teikimo valstybės priemonę, EP nebuvo įtrauktas į „Troikos“ sudėtį. Tad šių institucijų priimamuose sprendimuose, kurie tiesiogiai lietė ES piliečių interesus, jų renkama institucija – Europos Parlamentas – nedalyvavo.¹³⁵ Be to, EP galios buvo silpnesnės ir dėl išaugusių sprendimų, priimamu tarpvyriausybinių derybų metu, skaičiaus.

¹³⁰ Pisani-Ferry ir kt., 110-112.

¹³¹ Germany's Schäuble: Time Is Near to End Central Banks' Easy-Money Policies, <<http://www.wsj.com/articles/germanys-schauble-time-is-near-to-end-central-banks-easy-money-policies-1460220687>>, [žiūrėta 2016-05-04].

¹³² Europos Audito rūmų specialioji ataskaita, 47.

¹³³ European Parliament, *Treaties and the European Parliament*. Briuselis, 2015.

<<http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/20150201PVL00022/The-EP-and-the-treaties>>, [žiūrėta 2015-06-04].

¹³⁴ Cristina Fasone, “European Economic Governance and Parliamentary Representation. What Place for the European Parliament?”, *European Law Journal*, 20(20), 2014, 164-185.

¹³⁵ Schmidt, „*The Forgotten Problem of Democratic Legitimacy*“, 111-112.

Silpnas EP vaidmuo teikiant finansinę paramą šalims leidžia teigti, jog įeigose trūko legitimumo. Žinoma, be įstatymų leidžiamosios galios EP išlieka silpnesniu veikėju apskritai visame ES sprendimų priėmimo procese.

Nacionalinių parlamentų, kaip ir EP, legitimumas kildinamas iš tiesioginių rinkimų, todėl parlamentų įsitraukimas į ES sprendimų priėmimą legitimumo atžvilgiu yra svarbus. Ar nacionaliniai parlamentai, kaip ir EP, nagrinėjamame sprendimų priėmime turėjo silpną balsą?

Nuo ES įkūrimo skiriama nemažai dėmesio integracijos poveikiui nacionaliniams parlamentams ir jų įtakai. Diskutuojama apie tai, jog integracijos procesas galimai prisidėjo prie nacionalinių parlamentų galių erozijos.¹³⁶ Tačiau reikia turėti mintyje, jog skirtingose ES narėse parlamentai apskritai turi skirtingas galias sprendžiant su ES susijusius klausimus. Vienose valstybėse parlamentai yra labiau įsitraukę į sprendimų priėmimą, kitose daugiau galių turi vyriausybės. *K. Auel* pastebi, jog nėra vieningos ES parlamentų klasifikacijos pagal jų galias sprendžiant su ES susijusius klausimus. Tačiau remiantis skirtingų autorių analizėmis, galima matyti tam tikras aiškias tendencijas.

Šiame tyrime analizuojamų valstybių parlamentai skiriasi pagal savo galias. Galima pastebėti, jog Pietinių valstybių – Graikijos, Portugalijos, Ispanijos, taip pat Airijos parlamentai turi mažai institucinių galių svarstant ES klausimus. Tuo tarpu Latvijos, Vengrijos ir Rumunijos¹³⁷ parlamentai reitinguojami kaip turintys didesnę įtaką sprendimų priėmime.¹³⁸ Šio tyrimo kontekste aktualus klausimas, kiek įtakos nacionalinių parlamentų galioms galėjo turėti finansų krizės suvaldymo priemonių įgyvendinimas?

Kaip pastebima, finansų krizės suvaldymas turėjo asimetrinį poveikį valstybių parlamentams. Instituciškai stiprūs parlamentai sugebėjo išlaikyti ar net sustiprinti savo pozicijas politinėje sistemoje. Tačiau instituciškai mažiau galių turintys parlamentai buvo dar labiau nustumti į sprendimų priėmimo paraštes. *K. Auel* ir *O. Höing* tyrime taip pat atkreipia dėmesį, kad krizės labiausiai paveiktų Pietų valstybių parlamentai institucine prasme – vieni silpniausių ES. Čia autoriai pažymi, jog savo galias krizės suvaldymo akivaizdoje sugebėjo padidinti tik Airijos parlamentas.¹³⁹ Tad atrodo būtų galima teigti, kad valstybių parlamentai finansų krizėje elgėsi panašiai, kaip ir sprendžiant kitus su ES susijusius klausimus: stiprių parlamentų balsas buvo girdimas labiau, o silpnesni parlamentai sprendimų priėmime liko tik stebėtojais.¹⁴⁰ Tai tartum

¹³⁶ Katrin Auel, „The Europeanization of National Parliaments.“, 366-367, Kn. sud. Jose M. Magone, *Routledge Handbook of European Politics*, New York: Routledge, 2015.

¹³⁷ Rumuniją būtų galima laikyti tam tikra išimtimi, kadangi kaip galima matyti iš skirtingų autorių analizių, jos parlamento galios traktuojamos pakankamai skirtingai.

¹³⁸ Auel, 373-374.

¹³⁹ Ten pat, 13-14.

¹⁴⁰ Katrin Auel ir Oliver Höing, „Scrutiny in Challenging Times – National Parliaments in the Eurozone Crisis.“, *SIEPS European Policy Analysis*, 2014, 13-14.

reikštų, kad krizės suvaldymas šių piliečių išrinktų demokratinių institutų vaidmeniui didesnės įtakos neturėjo.

Tačiau, kaip savo analizėje teigia *V. A. Schmidt*, bendrai nacionalinių parlamentų vaidmuo buvo menkas finansinės paramos teikimo priemonės atžvilgiu. Mokslininkė teigia, jog parlamentai buvo „įspraudžiami“ į kampa ir realiai neturėjo kitos išeities, kaip tik sutikti su iš Briuselio „nuleistais“ sprendimais.¹⁴¹ Čia reikėtų akcentuoti kelis svarbius aspektus, kurie įrodo parlamento galių sumažėjimą.

Pirma, valstybėse, kurios gaudamos finansinę paramą MoU įsipareigojo įgyvendinti reformas, parlamentai turėjo laikytis numatytų griežtų įsipareigojimų, susijusių su reformų įgyvendinimu.¹⁴² Kaip pastebima Europos Audito rūmų ataskaitoje, kai kurioms programose numatytoms sąlygoms įgyvendinti reikėjo, kad nacionaliniai parlamentai priimtų teisėkūros pakeitimus. Šios sąlygos ataskaitoje klasifikuojamos kaip turinčios stiprų struktūrinį turinį.¹⁴³ Tai reiškia, jog tokių sąlygų įvykdymas turėtų didelius ilgalaikius ekonominius padarinius.

Antras aspektas – nacionalinių parlamentų galioms įtakos turėjo vykdomosios valdžios politinio svorio išaugimas per krizės valdymą. Žvelgiant formaliai, ET ir EVT atstovai, vykdamai į posėdžius Briuselyje, turi gauti nacionalinių parlamentų mandatą. Nacionaliniai parlamentai suteikia teisę ministrams išsakyti tos valstybės oficialią poziciją tam tikru klausimu (įskaitant krizės suvaldymo priemones). Visgi čia reikėtų prisiminti jau ankstesniame poskyryje aptartą ES Tarybos galių išaugimą priimant sprendimus tarpvyriausybinių derybų metu, kuomet į šį procesą parlamentai buvo įtraukti mažiau. Susidarė situacija, kai vyriausybės krizės metu ne tik priėmė sprendimus ES lygmenyje dėl įvairių politikų, tačiau vėliau tapo aktyviomis šių viršnacionalinių sprendimų ambasadorėmis savo šalyse (kitais tariant, vyriausybė atstovaudavo ne savo nacionalinio parlamento palaikomą poziciją, o priešingai – mėgindavo nacionalinį parlamentą įtikinti ES lygmenyje priimto sprendimo teisingumu).¹⁴⁴

Nacionalinių parlamentų rolės ir jų santykio su vyriausybe pasikeitimą kai kuriose šalyse gerai iliustruoja ši citata: „Daugelis Airijos atstovų rūmų narių buvo šokiruoti, kai 2011 m. lapkritį sužinojo, kad jų vyriausybės parengtas kitų finansinių metų biudžeto projektas, įskaitant pasiūlymą padidinti pridėtinės vertės mokestį 2 procentais, pirmiausia buvo parodytas ne jiems, o Bundestage.“¹⁴⁵

Apibendrinant galima teigti, jog finansinės paramos teikimo priemonės dalyje finansinę paramą gavusių ES narių marginalizavo nacionalinių parlamentų vaidmenį. Tačiau

¹⁴¹ Schmidt, *The Eurozone's Crisis of Democratic Legitimacy: Can the EU Rebuild Public Trust and Support for European Economic Integration?*, 39.

¹⁴² Auel, 379.

¹⁴³ Europos Audito rūmų ataskaita, 84.

¹⁴⁴ Auel, 379.

¹⁴⁵ Ten pat, 380.

tai priklausė labiausia nuo to, kokias galias parlamentas politinėje sistemoje turėjo prieš tai – „silpno parlamento“ šalyse jie buvo beveik eliminuoti iš sprendimų priėmimo, „stipraus parlamento“ valstybėse – išlaikė ar net sustiprino savo galią.

5.3. Apibendrinimas

Šiame skyriuje buvo analizuojama finansinės paramos teikimo Vengrijai, Latvijai, Rumunijai, Graikijai, Airijai, Portugalijai ir Ispanijai priemonės legitimumo įeigų dalis. Vertinta, kiek įtakos sprendimų priėmime turėjo piliečių išrinktos nacionalinės ir višnacionalinės ES institucijos. Taip pat analizuotos ir finansinės paramos tiekimo priemonės turinys – kitaip tariant, ką valstybės mainais į finansinę paramą turėjo įsipareigoti įgyvendinti. Buvo vertinama, kiek įsipareigojimai, kuriuos prisiėmė valstybės, galėjo paveikti jų suverenitetą.

Apibendrinant galima teigti, jog analizuojamų valstybių, gavusių finansinę paramą, suverenitetai buvo suvaržyti. Šios valstybės prarado savarankiškumą nacionalinėms kompetencijoms priskiriamose srityse. Valstybės turėjo ne tik laikytis fiskalinio konsolidavimo, bet ir atlikti eilę reformų finansų sektoriuje bei įvairias struktūrines reformas. Visgi reikėtų atkreipti dėmesį, jog toks suvereniteto suvaržymas apribotas laike ir geografiškai. Tai reiškia, kad valstybės, kurios sėkmingai įgyvendino finansinės paramos tiekimo programas, atgavo laikinai suvaržytas teises spręsti nacionalinėms kompetencijoms priskiriamus klausimus. Be to, suvereniteto suvaržymai yra būdingi tose šalyse, kurios gavo finansinę paramą (apribota geografiškai).

Atlikus įeigų legitimumo analizę, **galima daryti išvadą, jog galių balansas tarp nacionalinių ir viršnacionalinių institucijų krizės metu kito. Daugiau svorio įgavo institucijos, kurios nėra tiesiogiai rinktos piliečių.** Čia svarbu akcentuoti ne tik patį institucijų galių persiskirstymą, bet ir tai, kad persikirsčius galias nebuvo užtikrinti atskaitomybės mechanizmai. Vertinant galių pasidalinimą tarp institucijų ir sprendimų priėmimo procesą, reikia pastebėti, jog nebuvo sklandus ir pats sprendimų priėmimo procesas. Žinoma, tam prielaidas sudarė ne tik finansų krizės mastas, bet ir tai, kad sunkioje finansinėje padėtyje atsidūrusioms valstybėms reikėjo skubios pagalbos. EK turėjo „gesinti finansinius gaisrus“ valstybėse, neturėdama didelės institucinės patirties teikiant finansinę paramą šalims.

ECB ir TVF įsitraukimas į finansų krizės suvaldymą, sprendimų priėmimo legitimumą išties sukompromitavo, kadangi jų įsitraukimui į sprendimų priėmimo procesą nebuvo sukurti tinkami atskaitomybės mechanizmai. Šių institucijų įsitraukimas buvo legitimizuojamas per išeigų legitimumą. Tai reiškia, kad ESB ir TVF įsitraukimas buvo reikalingas tam, kad būtų pasiektas rezultatas – suvaldyta finansų krizė, o finansinę paramą gavusiose valstybėse stabilizuotųsi padėtis. **Labiausiai legitimia ES institucija laikomas EP (kadangi tai vienintelė**

viršnacionalinė insitucija, renkama piliečių tiesioginiuose rinkimuose) liko sprendimų priėmimo nuošalyje. Jei kitos institucijos buvo aktyvūs sprendimų priėmėjai, EP realiai liko pasyviu stebėtoju ir didesnio vaidmens finansinės paramos teikimo šalims procese neturėjo.

Valstybių narių nacionalinių parlamentų vaidmuo krizės valdymo metu priklausė nuo to, kiek stiprus ar silpnas parlamentas buvo prieš tai. Vienose šalyse parlamentai buvo marginalizuoti ir sprendimų procese beveik nedalyvavo, visą iniciatyvą atiduodami vykdomajai valdžiai. Kitose jų rolė kaip tik konsolidavosi. Kitaip tariant, tai didele dalimi buvo vidinės politinės konfigūracijos nulemtas faktas. **Tačiau stebima tendencija, kad krizės metu bendrai kur kas daugiau galių ir iniciatyvos valstybėse įgavo vykdomosios valdžios institucijos** – tai buvo atsakas į poreikį skubiai, tarptautiniu mastu spręsti klausimus. Taigi nacionalinių parlamentų vaidmuo daugeliu atveju išliko reikšmingas tik tiek, kiek stiprus buvo jų ryšys ir bendradarbiavimo tradicijos su ministrų kabinetu.

Be to, kad krizės akivaizdoje išaugo EK vaidmuo, reikia nepamiršti, kad taip pat išaugo ir tarpvyriausybinių derybų metu priimamų sprendimų praktika. Tai reiškia, jog daugiau svorio sprendimų priėmime įgavo MT ir EVT, kurios sudarytos iš nacionalinės valdžios atstovų. Apskritai reikia pastebėti, jog finansų krizės metu ES lyderiai parodė ryžtą priimti dažnai skausmingus, bet būtinus bendrus sprendimus tam, kad būtų suvaldyta krizė ir išsaugota EPS. Tai neretai kritiškose analizėse dėl krizės suvaldymo priemonių yra ignoruojama.

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog įeigų legitimumas teikiant finansinę paramą valstybėms užtikrintas nebuvo: nacionalinių valstybių suverenitetai buvo suvaržyti, daugiau svorio įgavo tiesiogiai piliečių nerinktos institucijos, procesuose aktyviai dalyvavo ES gyventojams menkai atskaitingos arba visai neatskaitingos organizacijos (ECB, TVF), o EP ir nacionalinių parlamentų vaidmuo buvo marginalizuotas. Taigi, atlikta įeigų legitimumo analizė **leidžia patvirtinti tyrimo pradžioje iškeltą hipotezę H(1):** *Finansinės paramos teikimo priemonė ES valstybėms narėms buvo nelegitimi, todėl, kad ES piliečiai neturėjo įtakos sprendimų priėmime.*

6. LEGITIMUMO VERTINIMAS: IŠEIGOS

Šiame skyriuje vertinama finansų krizės suvaldymo priemonių Vengrijoje, Latvijoje, Rumunijoje, Graikijoje, Airijoje, Portugalijoje ir Ispanijoje legitimumo išeių dalis. Remiantis makroekonominių rodiklių analize, siekiama įvertinti krizės suvaldymo priemonių efektyvumą, rezultatus. Taip pat bus atsižvelgta ir į socialinę gerovę atspindinčių rodiklių tendencijas.¹⁴⁶

6.1 Politikos efektyvumas: makroekonominių veiksmų analizė

Pagal anksčiau aptartą demokratinio legitimumo modelį, vienas iš svarbių legitimumo vertinimo kriterijų yra vykdomos politikos rezultatas, kitaip tariant, efektyvumas. Jei valdžios priimti sprendimai yra naudingi visuomenei, kuria vertę, tai yra pagrindas ja pasitikėti.

Šiame darbe analizuojamų finansinės krizės valdymo priemonių atveju vykdoma politika gali būti vertinama kaip efektyvi, jei ji padeda krizės ištiktoms valstybėms stabilizuoti ekonomiką ir, pageidautina, sugrąžinti kertinius rodiklius į prieškrizinį lygį. Dar geriau – paskatinti tolimesnį jų augimą.

Svarbu pažymėti, kad efektyvumo vertinimas tokiose situacijose būna subjektyvus ir gan sudėtingas. Viena vertus, net ir priimti teisingi sprendimai valstybėse su didelėmis, ilgalaikėmis struktūrinėmis problemomis realių, matomų rezultatų gali atnešti tik po kurio laiko.¹⁴⁷ Antra vertus, kai kalbama apie tokias daugialypes politines struktūras kaip ES, reikia suprasti, kad viršnacionaliniame lygmenyje pasiektų susitarimų turinys nebūtinai sutaps su jų įgyvendinimu – t.y., nacionalinė vyriausybė ar net atskiros institucijos nebūtinai tinkamai išpildys sutartas reformas ar kitus sprendimus. Galiausiai, egzistuoja daug nepriklausomų išorės veiksmų, kurie gali pakenkti ekonomikos atsigavimui, net jei visi sprendimai būtų įgyvendinti idealiai (geras iliustratyvus pavyzdys – karinis konfliktas Ukrainoje bei ją sekusi sankcijų virtinė, iš pagrindų pakeitusi ne vienos ES šalies eksporto – importo struktūrą).

Šias išlygas būtina turėti omenyje, vertinant su finansinės paramos priemonėmis susijusios politikos efektyvumą. Reikia suprasti, kad jokių duomenų negalima suabsoliutinti, o daugelis įžvalgų neišvengiamai turi likti mažiau ar daugiau patikimų prielaidų lygmenyje. Kita vertus, nereikia pamiršti, kad visos šiame darbe tiriamos valstybės buvo atsidūrusios kritinėje ekonominėje padėtyje, galėjusioje pasibaigti ekonomine prasme katastrofiškais padariniais (valstybių bankrotas, bankų sistemos griūtis ir pan.), tad net ir kuklius ekonomikos stabilizavimo ir augimo ženklus

¹⁴⁶ Visų valstybių analizuojami rodikliai ir jų šaltiniai yra pateikti tyrimo dalyje „Priedai“.

¹⁴⁷ Tokios reformos gali sukelti trumpalaikes neigiamas pasekmes (ypač tiems, kurie tiesiogiai patiria išlaidų mažinimo, mokesčių didinimo ar konkurencijos stiprinimo poveikį), bet ilgalaikėje prase galima tikėtis teigiamo poveikio ekonomikai.

galima laikyti pozityviu signalu, legitimizuojančiu vykdytą politiką.

Be abejo, ši politika turi tiek palaikytojų, tiek oponentų. Štai kaip teigia *M. Baimbridge*, krizės metu taikyta finansinės paramos teikimo ES valstybėms narėms priemonės rezultatyvumas – abejotinas, o kai kuriais atvejais galėjo turėti netgi neigiamą poveikį valstybių ekonomikoms.¹⁴⁸ Ar iš tiesų galima teigti, jog finansinę paramą gavusiose valstybėse makroekonominė padėtis ne tik nepagerėjo, tačiau ir pablogėjo? Būtent į šį klausimą ir bus mėginama atsakyti tolimesnėje makroekonominių duomenų analizėje.

Siekiant pateikti informaciją kuo glausčiau ir aiškiau, išsamūs kiekvienos valstybės rodiklių aprašymai ir lentelės yra iškeltos į darbo priedus, o čia trumpai aprašomi tik esminiai akcentai ir įžvalgos, sugrupuotos pagal pasirinktus makroekonominius kriterijus.

Tyrimui pasirinkti įvairūs baziniai makroekonominiai kriterijai, kurie dažniausiai naudojami, siekiant įvertinti šalių ekonomikos būklę, jos potencialą ir perspektyvas, identifikuoti problemines sritis.

Bendrasis vidaus produktas

Bendrasis vidaus produktas (BVP) yra plačiausiai naudojamas rodiklis, siekiant išmatuoti valstybių ekonomikos dydį ir dinamiką. Krizės piko metu daugelyje ES šalių BVP susitraukė, o pažeidžiamiausiose šalyse – drastiškai smuko. Tad vienas iš paprasčiausių būdų įvertinti krizės valdymo priemonių efektyvumą – išanalizuoti (a) ar tiriamoms šalims pavyko sugrąžinti BVP apimtį į prieškrizinį lygį, (b) įvertinti šio rodiklio dinamiką pastaraisiais metais, t.y. ar pavyko atstatyti tvarų BVP augimą.

Iš 7 analizuojamų valstybių visoms išskyrus Graikiją pavyko kilstelėti BVP į aukštesnį lygį nei jis buvo fiksuotas 2007 m. Rumunija, Airija, Vengrija jį aplenkė didesne apimtimi, Latvija, Ispanija ir Portugalija – nežymiai. Tačiau, vertinant koks nuosmukis buvo patirtas krizės metu, tai turėtų būti laikoma pozityviu rezultatu.

Teigiamai valstybių progresą galima vertinti ir pagal BVP augimo dinamiką. **Nuo 2014 m. visose tiriamose valstybėse, vėlgi išskyrus Graikiją, fiksuotas BVP didėjimas.** Tiek 2014, tiek 2015 m. jis lenkė ir euro zonos, ir visos ES augimo vidurkį (netgi priskaičiuojant Graikijos rezultata). 2014 m. 7-ių analizuojamų šalių vidurkis buvo 2,47 proc. (1 proc. didesnis nei ES ir 1,5 proc. didesnis nei euro zonoje), 2015 – 3,1 proc. (1,2 proc. didesnis nei ES ir beveik dvigubai nei euro zonoje). Net jei vertintume pastarųjų 5 metų BVP dinamiką, kai dalis valstybių patyrė didelių ekonominių problemų, o kai kurios vis dar dalyvavimo krizės valdymo programose, bendras 7-ių šalių BVP augimo vidurkis buvo lygus ES vidurkiui (0,94 proc.) ir lenkė euro zonos vidurkį, kuris buvo 0,54 proc. **Tai reiškia, kad pagal BVP augimą įvairiais pjūviais 7-ios tiriamos šalys**

¹⁴⁸ Mark Baimbridge, „Economy and Monetary Union.“, Kn. Kyriakos N. Demetriou (sud.), 82.

vidutiniškai pasirodė geriau nei ES, o dalis jų netgi yra tarp Bendrijos lyderių.

Pav.7. BVP apimtys mln. eurų 2007 ir 2015 m. ¹⁴⁹

	Vengrija	Latvija	Rumunija	Graikija	Airija	Portugalija	Ispanija
BVP 2007 m.	101.605,90	22.639,50	125.403,40	232.694,60	197.053,70	175.467,70	1.080.807,00
BVP 2015 m.	108.747,90	24.377,70	160.352,80	176.022,70	214.623,00	179.378,90	1.081.190,00

Pav.8. BVP augimo dinamika procentais 2011-2015 m. ¹⁵⁰

	Vengrija	Latvija	Rumunija	Graikija	Airija	Portugalija	Ispanija	ES28	Eurozona
2011 m.	1,8	6,2	1,1	-9,1	2,6	-1,8	-1	1,7	1,6
2012 m.	-1,7	4	0,6	-7,3	0,2	-4	-2,6	-0,5	-0,9
2013 m.	1,9	4,2	3,5	-3,2	1,4	-1,1	-1,7	0,2	-0,3
2014 m.	3,7	2,4	3	0,7	5,2	0,9	1,4	1,4	0,9
2015 m.	2,9	2,7	3,8	-0,2	7,8	1,5	3,2	1,9	1,6
Vidurkis (2011-2015 m.)	1,72	3,9	2,4	-3,82	3,44	-0,9	-0,14	0,94	0,58

Privatus vartojimas

Privatus vartojimas (angl. *private consumption / household final consumption expenditure*) yra rodiklis, matuojantis namų ūkių išlaidas prekėms ir paslaugoms. Nors jis neapima viso namų ūkių vartojimo (neįskaičiuojama nemokamų paslaugų, pavyzdžiui, valstybės teikiamų paslaugų vertė, kuri gali būti nemaža ypač gerovės valstybėse), tačiau atspindi vartotojų perkamąją galią ir pasitikėjimą ekonomikos perspektyvomis (nes privačios išlaidos priklauso ne tik nuo realių ekonominių galimybių, bet ir vartotojų optimizmo).

Lyginant su 2007 m., pernai privatus vartojimas buvo pasiekęs arba pralenkęs ikikrizinį lygį 4-iose tiriamose rinkose (Latvija, Rumunija, Portugalija, Ispanija), dar dviejose (Vengrija, Airija) atsiliko nuo 2007 m. rodiklio tik nežymiai. Vienintelėje Graikijoje atotrūkis tebėra didelis.

Šie duomenys rodo, kad iš esmės vartotojų galimybės visose šalyse, išskyrus Graikiją, beveik susilygino su turėtomis iki krizės. Tiesa, tuo pačiu galima pastebėti, kad perkamoji galia ir/ar pasitikėjimas ekonomikos perspektyvomis (matomas per norą leisti pinigus) kol kas atsilieka nuo tokių rodiklių kaip BVP. Pavyzdžiui, nors Vengrijoje ir Airijoje BVP ikikrizinį dydį aplenkė, tačiau privataus vartojimo rodikliui to paties padaryti kol kas nepavyko.

¹⁴⁹ Sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis (kodas duomenų bazėje: 00001).

¹⁵⁰ Sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis (kodas duomenų bazėje: 00115).

Pav.9. Privatus vartojimas (mln. Eur) 2007 ir 2015 m. ¹⁵¹

	Vengrija	Latvija	Rumunija	Graikija	Airija	Portugalija	Ispanija
2007 m.	55.047,60	13.524,20	84.403,50	150.861,60	89.701,10	113.712,70	615.840,00
2015 m.	53.848,00	14.962,60	98.524,50	123.766,70	87.230,70	118.183,50	622.248,00

Eksportas ir prekybos balansas

Valstybės eksporto apimtys yra tiesiogiai siejamos su BVP augimu (didesnis eksportas tiesiogiai prisideda prie BVP didėjimo), jos taip pat rodo šalyje gaminamų prekių ir paslaugų konkurencingumą tarptautinėse rinkose. Tuo tarpu prekybos balansas ekonomistų yra vertinamas įvairiai, tačiau dominuoja siekis jį subalansuoti arba paversti teigiamu, tikint, kad tokiu būdu bus sukuriama daugiau darbo vietų ir gerovės valstybės viduje.

Lyginant su 2007 m., pernai eksporto išaugimas užfiksuotas visose 7-iose tiriamose rinkose, įskaitant Graikiją. Apskritai galima atkreipti dėmesį, kad eksportas smuktelėjo tik krizės pradžioje, vėliau gan sparčiai atsigavo, o 2015 m. daugelyje šalių buvo ženkliai ūgtelėjęs, lyginant su ikikriziniu laikotarpiu (be abejo, čia svarbu turėti omenyje, kad iš dalies tai natūralus ekonominis atsakas į krizę, nes valstybės viduje krizės metu smukusi perkamoji galia mažina vartojimą ir darbo jėgos kainą, kas, savo ruožtu, kuria paskatas didesniai prekių ir paslaugų pardavimui už šalies ribų).

Prekybos balansas 2007 m. buvo neigiamas visose valstybėse, išskyrus Airiją, ir nors 2015 m. šiuo aspektu situacija pakito mažai (teigiamą balansą be Airijos sugebėjo sukurti tik Vengrija), tačiau **visų analizuotų rinkų balansas stipriai pasislinko į pusiausvyros pusę**: Latvijoje, Graikijoje, Portugalijoje prekybos deficitas sumažėjo daugiau nei dvigubai, Rumunijoje – 2,5 karto, Ispanijoje – beveik 4 kartus.

Galima teigti, jog tai sukuria prielaidas bazinių ekonomikos pagrindų stiprinimui, darbo vietų kūrimui vidaus rinkoje ir pan.

Pav.10. Eksporto apimtys (mln. Eur.) 2007 ir 2015 m. ¹⁵²

	Vengrija	Latvija	Rumunija	Graikija	Airija	Portugalija	Ispanija
2007 m.	69.610,00	6.062,00	29.543,00	19.392,00	88.686,00	38.294,00	184.821,00
2015 m.	88.934,00	10.865,00	54.609,00	25.793,00	110.479,00	49.858,00	255.441,00

Pav.11. Prekybos deficitas/perteklius (mln. Eur.) 2007 ir 2015 m. ¹⁵³

	Vengrija	Latvija	Rumunija	Graikija	Airija	Portugalija	Ispanija
2007 m.	-121,00	-5.117,00	-21.762,00	-40.738,00	27.524,00	-21.632,00	-99.237,00
2015 m.	5.447,00	-2.035,00	-8.367,00	-17.846,00	43.949,00	-10.305,00	-25.857,00

¹⁵¹ Sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis (kodas duomenų bazėje: tec00009).

¹⁵² Sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis (kodas duomenų bazėje: ext_lt_intertrd).

¹⁵³ Sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis (kodas duomenų bazėje: ext_lt_intertrd).

Užimtumas

Užimtumas yra svarbus rodiklis, padedantis įvertinti valstybės ekonomikos sveikatą. Smarkiai išaugęs nedarbas buvo vienas skaudžiausių ES ištikusios krizės padarinių, kuris išliko aktualus net ir tada, kai daugelis kitų makroekonominių rodiklių ėmė atsigauti. Pripažįstama, kad užimtumo problema (ypač tokių visuomenės grupių kaip jaunimas tarpe) apskritai šiuo metu yra vienas didžiausių struktūrinių ekonominių iššūkių Europai.

Šią problemą atskleidžia ir 7-ių tyrime analizuojamų šalių duomenys. **Vienintelė Vengrija sugebėjo pasiekti, kad nedarbo lygis 2015 m. (7,4 proc.) būtų mažesnis nei prieš krizės pradžią – 2007 m. (6,8 proc.).** Tarp likusių šalių vienintelei Rumunijai pavyko bent jau priartėti prie 2007 m. rodiklio. Tuo tarpu kitose valstybėse nedarbo lygis 2015 m. nuo 2007-ųjų skyrėsi ženkliai, kai kur – netgi kartais: Airijoje bedarbių buvo beveik dvigubai, Ispanijoje ir Graikijoje – beveik trigubai daugiau nei prieš 9 metus (tiesa, tikslumo vardan svarbu pažymėti, kad su tokia pačia problema susidūrė daugelis ES šalių, nes tiek ES28, tiek euro zonos nedarbo lygis pernai buvo daugiau nei 2 proc. aukštesnis nei 2007 m.).

Tam tikro pozityvumo galima išvelgti papildomai į analizę įtraukiant tarpinius nedarbo rodiklius iš 2011 m., kai krizės poveikis jau buvo sukretęs darbo rinką. Tai leidžia pamatyti, kad dalis šalių – Vengrija, Latvija, Airija – per pastaruosius 4 metus padarė didelę pažangą ir bedarbių skaičių sumažino labai apčiuopiamai. Latvijoje fiksuotas pokytis – 6,3 proc., Airijoje – 5,3 proc., Vengrijoje – 4,2 proc.

Tačiau apibendrinant tenka konstatuoti, jog su šia problema daugeliui tiriamų šalių susidoroti nepavyko, o **bendras jų nedarbo lygio vidurkis 2015 m. viršijo 13,2 proc. ir pastebimai lenkė tiek ES28, tiek euro zonos vidurkį.**

Pav.12. Nedarbo lygis procentais 2007, 2011 ir 2015 m.¹⁵⁴

	Vengrija	Latvija	Rumunija	Graikija	Airija	Portugalija	Ispanija	ES28	Eurozona
2007 m.	7,4	6,1	6,4	8,4	4,7	9,1	8,2	7,2	7,5
2011 m.	11	16,2	7,2	17,9	14,7	12,9	21,4	9,7	10,1
2015 m.	6,8	9,9	6,8	24,9	9,4	12,6	22,1	9,4	10,9

Viešieji finansai

Tokie viešųjų finansų rodikliai kaip valstybės skola, einamosios sąskaitos balansas ar biudžeto deficitai rodo šalies ekonominės sveikatos būklę bei jos tvarumą. Krizės paveiktose valstybėse netvarūs viešieji finansai tapo vienu iš ekonominių sunkumų šaltinių.

Valstybės skola 7-iose tiriamose šalyse dar iki krizės 2007 m. siekė 45 proc. nuo BVP, o

¹⁵⁴ Sudaryta autorės, remiantis Eurostat duomenimis (kodas duomenų bazėje: une_rt_a) ir EK leidiniu *Employment and Social Developments in Europe 2015*, 2016.

per krizę ir po jos ji toliau augo, kadangi šalims teko skolintis, siekiant spręsti kilusius ekonominius iššūkius. Tad 2011 m. jų skolos vidurkis šoktelėjo beveik dvigubai – iki 88,5 proc., o iki 2015 m. padidėjo dar šiek tiek – iki 92,7 proc. (tačiau tik gan nežymiai lenkė ES28 ir euro zonos vidurkius, kurie atitinkamai buvo 85,2 ir 90,7). Pradėti mažinti valstybės skolą iš 7 analizuojamų šalių pavyko tik Latvijai, Airijai ir Vengrijai.

Biudžeto deficitą sumažinti, lyginant su ikikriziniu lygiu, kol kas pavyko irgi vos kelioms šalims – Vengrijai ir Rumunijai. Kitose jis kol kas yra didesnis. Kita vertus, jei įvertinsime tai, kad krizės metu deficitas stipriai šoktelėjo (jis išaugo visose tiriamose šalyse, daugelyje – kartais), galima teigti, kad jį pavyko suvaldyti. Štai 2011 m. biudžeto deficito vidurkis pasiekė -7,73 proc. (palyginimui 2007 m. buvo -2,29 proc.), o 2015 m. jį pavyko sumažinti dvigubai iki -3,29 proc. Tačiau jis išlieka pastebimai aukštesnis nei ES. Tai reiškia, kad vyriausybėms ir toliau tenka gyventi „į skolą“, tačiau palaipsniui trūkstamų lėšų dalis nuo gaunamų valstybės pajamų mažėja.

Einamosios sąskaitos deficitas nėra vertinamas vienareikšmiškai neigiamai, tačiau sutariama, kad ilgalaikis didelis deficitas pranašauja rimtas ekonominės sveikatos problemas. 2007 m. einamosios sąskaitos balansas visose 7-iose šalyse buvo neigiamas ir vidutiniškai siekė -11,76 proc. Tuo metu ES deficitas sudarė vos -0,4 proc., o euro zonoje fiksuotas 0,4 proc. perteklius. Iki 2015 m. tirtose šalyse deficitą daug kur pavyko paversti pertekliumi, o vidutinis einamosios sąskaitos balansas pasiekė +1,26 proc.

Apibendrinant, 7-ioms analizuojamoms šalims beveik pavyko subalansuoti einamąją sąskaitą, lyginant su krizės piku pastebimas progresas mažinant biudžeto deficitą. Tačiau valstybės skola vis dar auga 4-iose iš 7 šalių. Kita vertus, tai natūralu, turint omenyje, nes skolinti pinigai buvo naudojami kaip viena iš pagrindinių krizės suvaldymo priemonių.

Makroekonominių rodiklių analizės apibendrinimas

Žvelgiant į bazinius makroekonominius rodiklius ir jų tendencijas, galima teigti, kad krizės suvaldymo politika iš esmės pasiekė pagrindinį savo tikslą – sustiprinti valstybių ekonomikos pamatus. BVP apimtys aplenkė prieškrizinį lygį beveik visose analizuotose šalyse, privatus vartojimas daugelyje valstybių beveik susilygino arba jau aplenkė 2007 m. rodiklius. Eksporto apimtys 2015 smarkiai lenkė ikikrizinius duomenis, o prekybos deficitas buvo ženkliai sumažėjęs. Viešieji finansai, nors ir liko problematiška sritimi, buvo stabilizuoti (išskyrus toliau augančią valstybės skolą).

Ekonomikos ataskaitose apskritai pabrėžiama, kad krizės suvaldymo programose dalyvavusios valstybės kai kuriose srityse dėl sėkmingai įgyvendintų reformų ir kitų priemonių šiuo metu atrodo geriau nei kai kurios kitos ES narės, kurioms nereikėjo dalyvauti „gelbėjimo“

programose.¹⁵⁵ *Lisbon Council* kasmet pateikiamuose ES finansinio ir ekonominio progreso, įvairių reformų įgyvendinimo sėkmės vertinimuose pastebima, kad valstybės, kurios mainais į finansinę paramą turėjo įgyvendinti reformas ir laikytis naujų nustatytų „žaidimo taisyklių“, ženkliai pagerino rodiklius ir tokiu būdu sustiprino savo ekonomikos pagrindus.¹⁵⁶

Tiesa, būtina paminėti, kad atskiras atvejis yra Graikija, kuri, nepaisant didelių pastangų ir investicijų, pagal daugelį makroekonominių rodiklių atrodo prastai. Tačiau kalbant apie šią šalį dažnai minima, kad esama situacija galėjo susidaryti ne tiek dėl ES politikos neefektyvumo, kiek dėl pačios Graikijos vidaus reikalų nestabilumo ir negebėjimo ir/ar nenoro įgyvendinti gyvybiškai reikalingas reformas.¹⁵⁷ Todėl Graikiją kai kuriais atvejais linkstama vertinti kaip veikiausiai išimtį iš taisyklės, pagal kurią neturėtų būti vertinama ES įgyvendintos krizės suvaldymo politikos sėkmė.

Tačiau tarp išvardintų pozityvių dalykų yra ir keletas neigiamų, kurių poveikis paprastiems ES gyventojams gali būti labiau juntamas nei pasiektas progresas. Skausmingiausi valstybių piliečiams rodikliai – pirmiausia, nedarbo lygis – išliko iš esmės blogi. Aukštas nedarbas yra vienas rimčiausių krizės „palikimų“, kurių efektyviai išspręsti valstybėms kol kas nepavyksta. Daugelyje tirtų šalių (išskyrus Vengriją) nedarbo lygis išlieka aukštesnis nei prieš krizę ir ženkliai aukštesnis nei ES vidurkis. Tai reiškia, kad ekonomistams krizės suvaldymas gali atrodyti sėkmingesnis nei paprastiems rinkėjams.

Dar giliau pažvelgti į krizės valdymo efektyvumą per šį pjūvį padės toliau pateikiama įvairių socialinių rodiklių analizė.

6.2. Ar taikytos priemonės galėjo pabloginti piliečių socialinę gerovę?

Pasirinkta taupymo (angl. *austerity*) politika mokslininkų yra vertinama nevienareikšmiškai (priklausomai nuo ekonominių pažiūrų). Kaip pastebi *V. A. Schmidt*, krizės suvaldymo priemonės galėjo turėti tiesioginės neigiamos įtakos tų šalių piliečių socialinei gerovei: šalys turėjo įgyvendinti „Troikos“ „primestas“ taisykles ir reformas, kurių pagrindas buvo taupymo politika, turėjusi didelę neigiamą įtaką socialiai pažeidžiamiausioms socialinėms grupėms. Taupymo politika lėmė tai, jog su skolomis besitvarkančiose valstybėse buvo mažinamos pensijos, socialinių garantijų fondai, išlaidos sveikatos apsaugai.¹⁵⁸

2015 m. tarptautinės organizacijos „Caritas“ išleistoje analizėje teigiama, kad kad daugeliui namų ūkių šiose šalyse reformos ir ekonominės situacijos stabilizacija atnešė tik ribinę

¹⁵⁵ Lisbon Council, „Euro Plus Monitor: More Progress, New Risks“, 2015, 7.

¹⁵⁶ Ten pat, 10-13.

¹⁵⁷ Ten pat, 40-42.

¹⁵⁸ Schmidt, 8-10.

naudą ar net pablogino jų socialinę, ekonominę situaciją.¹⁵⁹ Europos Taryba¹⁶⁰ 2013 m. paskelbė, kad taupymo politikos paskatintos reformos pažeidė žmogaus teises socialinės politikos srityse valstybėse narėse, ypač tose, kurioms buvo suteikta finansinė parama.¹⁶¹

Tad šiame tyrime vertėtų trumpai apžvelgti pagrindinių socialinę piliečių gerovę atspindinčių rodiklių tendencijas finansinę paramą gavusiose valstybėse.¹⁶²

Gini indeksas

Vienas tokių rodiklių – Gini indeksas (arba koeficientas). Tai išvestinis rodiklis, kuris yra skirtas parodyti pajamų tarp namų ūkių pasiskirstymo netolygumus valstybėje. Kuo indeksas mažesnis (indeksas gali įgauti reikšmes nuo 0 iki 100), tuo valstybėje yra tolygesnis pajamų pasiskirstymas, arba kitaip – socialinė lygybė.

Žvelgiant į Gini koeficiento tendencijas analizuojamose 7-iose valstybėse, galima matyti, jog lyginant su 2007 m. rodiklis išaugo keturiose iš jų: Vengrijoje, Graikijoje, Airijoje ir Ispanijoje. Tuo tarpu Latvijoje, Rumunijoje ir Portugalijoje jis mažėjo. Lyginant su ES ir euro zonos vidurkiu, visose valstybėse, išskyrus Vengriją ir Airiją, socialinė nelygybė yra didesnė nei vidurkis.

Kita vertus, fiksuoti neigiami pokyčiai nebuvo dideli. Dar svarbiau pastebėti, kad iš principo Gini indekso lygmuo ir jo santykis su ES vidurkiu kiekvienoje iš tirtų šalių tiek prieš krizę, tiek po jos išlaikė tas pačias tendencijas. Tai yra, jei valstybės ikikrizinis Gini koeficientas buvo mažesnis už ES vidurkį – jis toks išliko ir po krizės, jei buvo didesnis – vėlgi po krizės ir liko didesnis. **Tai reiškia, kad fundamentalių pokyčių socialinės lygybės srityje (bent jau pagal Gini indekso duomenis) analizuojamu laikotarpiu neįvyko.**

Skurdas

Kalbant apie ES piliečių dalį, priklausančią skurdo rizikai, galima teigti, jog krizė didelio poveikio bendram ES valstybių rodikliui neturėjo. 2010 m. duomenimis (2008 ir 2009 m. duomenys nepateikiami), ES piliečių dalis, priklausanti skurdo rizikos grupei, buvo 16,5 proc., o 2014 m. skaičius išaugo mažiau nei 1 proc. punktu ir siekė 17,2 proc. Panaši tendencija ir euro zonos valstybėse – 2008 m. šis rodiklis sudarė kiek daugiau kaip 16 proc., o 2014 m. – per 17 proc.

Iš 7-ių šiame darbe tirtų šalių, 2014 m. duomenimis, tik vienoje šalyje skurdo rodiklis, lyginant su 2007 m., sumažėjo (Airijoje), o vienoje nepakito (Latvijoje).

¹⁵⁹ Caritas Europa, *Poverty And Inequalities On The Rise Just Social Models Needed As The Solution!*, 2015, <http://www.caritas.eu/sites/default/files/caritascrisisreport_2015_en_final.pdf>, [Žiūrėta 2015-06-14].

¹⁶⁰ Aut. past. nesumaišyti su ES Taryba.

¹⁶¹ EurActive, *Austerity eroded human rights, says Council of Europe*, 2013 12 06, <http://www.euractiv.com/social/europe/austerity-eroded-human-rights-co-news-532161>, [Žiūrėta 2015-06-14]. Taip pat žr. *Council of Europe, Safeguarding human rights in times of economic crisis*, Issue Paper 58, 2013.

¹⁶² Tolimesniame poskyryje aptariamos socialinių rodiklių statistikos šaltiniai yra nurodyti prieduose.

Likusiose šalyse skurdo rodiklis augo. Graikijoje prieš krizę šis rodiklis siekė kiek daugiau nei 20,3 proc., 2012 ir 2013 m. pasiekė aukščiausią tašką – 23,1 proc., o 2014 m., lyginant su ankstesniais metais sumažėjo 1 proc. punktu (22,1 proc.). Portugalijoje piliečių, priskiriamų skurdo rizikos grupei, dalis 2007 m. siekė 18,1 proc., o 2014 m. – 19,5 proc. Rumunijoje, 2007-2014 m. laikotarpiu rodiklis išaugo 0,6 proc. punktais ir 2014 m. siekė 25,4 proc. Vengrijoje šis rodiklis išaugo 2,7 proc., ir 2014 m. siekė 15 proc. Ispanijoje rodiklis prieš krizę 2007 m. siekė 19,7 proc., o 2014 m. – 22,2 proc.

Taigi, galima daryti išvadą, jog skurdo rodiklis analizuojamose valstybėse augo, tačiau ne drastiškai. Kita vertus, pastebima tendencija, kad, priešingai nei daugelis analizuotų makroekonominių rodiklių, **skurdo lygis nepasiekė piko krizės metu, o pamažu auga visą laiką. Kitaip tariant, nepaisant fiksuojamo bendro ekonomikos atsigavimo, auga skurdo rizikoje gyvenančių žmonių skaičius.**

Materialinis nepriteklis

Materialiniu nepriteklimi (angl. *severe material deprivation rate*) vadinamas rodiklis vertina, kokia dalis žmonių nėra pajėgūs prisiimti tam tikrų finansinių įsipareigojimų.

Šis rodiklis krizės laikotarpiu patyrė didesnius svyravimus nei skurdo rodiklis. Latvija ir Rumunija nuo 2007 iki 2014 m. gan ženkliai sumažino nepriteklių patiriančių žmonių dalį: Latvija – nuo 24 iki 19,2 proc., Rumunija – nuo 36,5 iki 25 proc. Likusiose šalyse rodiklis augo: Vengrijoje – daugiau nei 4 proc., Graikijoje – 10 proc., Airijoje – beveik 4 proc., Ispanijoje – 3,6 proc., Portugalijoje – 1 proc. **Atsižvelgiant į tai, kad bendras ES vidurkis per šį laikotarpį sumažėjo 1 proc., akivaizdu, kad tai nėra geras rezultatas.** Be to, keturios iš tirtų šalių (Latvija, Rumunija, Graikija, Vengrija) pagal materialinio nepritekliaus rodiklį ES vidurkį lenkia daugiau nei dvigubai.

Analizuojant nepritekliaus rodiklį, verta žvilgtelėti ir į rodiklį, kuris parodo piliečių galimybes padengti neplanuotas išlaidas (angl. *inability to face unexpected financial expenses*). Šio rodiklio analizė leidžia daryti prielaidas apie pablogėjusią analizuojamų valstybių piliečių socialinę padėtį. **Visose valstybėse šis rodiklis, lyginant su prieškriziniu laikotarpiu, išaugo. Daugelyje valstybių 2015 m. jis siekė daugiau kaip pusę tos valstybės gyventojų** – Graikijoje 53 proc., Rumunijoje – 52 proc., Latvijoje daugiau kaip 60 proc., Vengrijoje – 72 proc., Ispanijoje – 39,7 proc. Tiesa, tiek Latvijoje, tiek Vengrijoje, šis rodiklis buvo pakankamai aukštas ir iki krizės pradžios 2008 m. (atitinkamai siekė 57 proc. ir 67 proc.).

Trečiasis rodiklis – piliečių dalis, kuri gyvena žemo intensyvumo namų ūkiuose (tai namų ūkiai, kurių gyventojai per metus dirba mažiau nei nustatytą sąlyginį laiko minimumą). Šis rodiklis neženkliai kito tiek visos ES valstybėse, tiek euro zonoje, tačiau tendencijos analizuojamose valstybėse kiek kitokios. Iš visų valstybių šis rodiklis 2008-2014 m. laikotarpiu mažėjo tik

Rumunijoje (nuo 8,3 proc. iki 6,4 proc.). Mažas rodiklio pokytis fiksuotas ir Vengrijoje, kur 2014 m. jis siekė 12,8 proc. ir per analizuojamą laikotarpį išaugo 0,8 proc. Airijoje per analizuojamą laikotarpį rodiklis šoktelėjo daugiau kaip 7 proc. (iki 21,1, proc.), Graikijoje – beveik 10 proc. (iki 17,2 proc.), Latvijoje – daugiau kaip 4 proc., (iki 9,6 proc.), Portugalijoje – beveik 6 proc. (iki 12,2 proc.), o Ispanijoje – apie 11 proc. **Tad galima teigti, jog pastarosiose valstybėse šis rodiklis atspindi pablogėjusią piliečių socialinę gerovę.**

Socialinių rodiklių analizės apibendrinimas

Socialinių rodiklių analizė neparodė, kad finansinės paramos programose dalyvavusiose valstybėse piliečių gerovė būtų ženkliai pablogėjusi (ypač turint omenyje, kad kalbame apie šalis, kurios prieš ES pagalbą buvo atsidūrusios didelėje ekonominėje duobėje). Gini indeksas, nors ir užfiksavo tam tikrų neigiamų tendencijų, tačiau nepakeitė situacijos iš esmės – santykinis socialinės nelygybės lygmuo ES vidurkio atžvilgiu išliko praktiškai nepakitęs. Skurdo lygis analizuotose šalyse šiek tiek augo, tačiau jo pokyčiai nebuvo drastiški. Didesnį nerimą kelia tai, kad jis ir toliau nežymiai didėjo, net ir gerėjant daugeliui makroekonominių rodiklių.

Tačiau įvairūs rodikliai, apibūdinantys gyventojų materialinę gerovę, jų gebėjimą priimti finansinius įsipareigojimus, aprūpinti save ir savo šeimą, atskleidžia kur kas niuresnį paveikslą: jie rodo, kad krizės metu padaugėjo žmonių, patiriančių didelių ekonominių sunkumų ir rizikų. Daugelyje tirtų šalių išaugo materialinio nepritekliaus rodiklis, kuris, be to, ženkliai lenkia ES vidurkį. Negebėjimas padengti neplanuotų finansinių išlaidų irgi padidėjo ir ženkliai viršija ES vidurkį, piliečių dalis žemo darbo intensyvumo namų ūkiuose taip pat rodo rimtas socialines problemas. Kaip pastebima OECD ataskaitoje, tikėtina, jog piliečių gerovė ir ateitis dar ilgai bus „sekama tamsaus šešėlio“. Socialinės krizės pasekmės turės įtakos įvairiose srityse, o tai kelia susirūpinimą visos ES mastu.¹⁶³

Visgi reikėtų dar kartą akcentuoti, jog labai sudėtinga įvertinti krizės suvaldymo priemonių tiesioginį poveikį šių rodiklių pokyčiams. Taupymo politika savaime nelėmė šių rodiklių kaitos šalyse. Juolab, kad kai kuriose valstybėse įgyvendinusi taupymo politiką, šie rodikliai nebūtinai pablogėjo. Be to, sunku įvertinti, kiek šie rodikliai galėjo būti paveikti pačios krizės, o kiek reformų, kurių turėjo imtis valstybės. Todėl reikėtų vengti tiesioginio krizės priemonių legitimumo vertinami remiantis pagrinde (arba vien tik) socialinę gerovę indikuojančiais rodikliais. Neaišku, kiek socialinių rodiklių pagerėjimui ar pablogėjimui turėjo įtakos finansinės paramos teikimo priemonė. Atkreiptinas dėmesys, jog nemažai priklausė ir nuo to, kaip (ne)sėkmingai buvo įgyvendintos reformos, kurios galėjo turėti įtakos šių rodiklių kaitai. Todėl negalima vienareikšmiškai teigti, jog rodiklių pokyčius lėmė būtent ES nurodyta politikos kryptis.

¹⁶³ OECD, *Society at a Glance: The Crisis and its Aftermath*, OECD Social Indicators, 2014, 11-13.

6.3. Apibendrinimas

Šiame skyriuje buvo siekiama atsakyti į klausimą, ar finansinės paramos teikimo priemonė buvo legitimi išeių prasme. Kitaip tariant, buvo siekiama įvertinti, ar ši priemonė atnešė teigiamus rezultatus finansinę paramą gavusiose valstybėse. Analizė buvo atliekama remiantis pagrindinių makroekonominių rodiklių vertinimu.

Apibendrinant analizės rezultatus galima daryti išvadą, jog valstybėse, kurios gavo finansinę paramą, ekonominė padėtis buvo stabilizuota. Visos valstybės rodo ekonomikos atsigavimo ženklus. Čia labai svarbu akcentuoti ir tai, jog iš esmės pagrindinis finansinės paramos teikimo tikslas buvo, visų pirma, suvaldyti krizę ir padėti valstybėms, kurios prarado finansinių rinkų pasitikėjimą, stabilizuoti padėtį. Taip pat galima pastebėti, jog lyginant su krizės laikotarpiu, daugelis valstybių pagerino savo makroekonominius rodiklius. **Įvairių reformų įgyvendinimas šalims neretai buvo skausmingas, tačiau „kartūs ES vaistai“ krizei įveikti buvo rezultatyvūs.**¹⁶⁴ Žinoma, tenka pripažinti, kad finansinės paramos efektyvumas valstybėse buvo nevienodas. Tai reiškia, jog politikos efektyvumui įtakos galėjo turėti veiksniai, kurie nėra tiesiogiai susiję su ES taikyta politika. Tam daug įtakos galėjo turėti skirtumai tarp valstybių narių (pavyzdžiui, skirtingo valstybių institucijų efektyvumo, korupcijos lygio).

Minėti valstybių skirtumai galimai atspindi ES taikomos politikos ribotumą, nes dažnai tai, kaip efektyviai bus įgyvendinta viena ar kita politika didžiąja dalimi priklauso būtent nuo valstybių narių gebėjimo tai padaryti. Ne išimtis tokiu atveju būtų krizės suvaldymas – teigiamų rezultatų pasiekia tos valstybės, kurios geba drausmingai laikytis nustatytų reikalavimų ir įgyvendinti reikiamas reformas. Tai galimai dar labiau apsunkina išeių vertinimus, nes atsakomybė įgyvendinti reformas tenka ne krizės valdymo sąlygas nustačiusiems veikėjams (ES institucijos, TVF), o ES valstybių narių institucijoms. Žinoma, atsakymai šių probleminių aspektų vertinimas išeina už šio darbo ribų ir juos būtų galima adresuoti kituose tyrimuose.

Visgi reikia atkreipti dėmesį, jog nors bendrai makroekonominių rodiklių tendencijų atžvilgiu valstybės juda pozityvia kryptimi, išlieka keletas neigiamų tendencijų. Pastarųjų poveikis paprastiems ES piliečiams gali būti juntamas labiau nei pasiektas valstybių progresas. Pirmiausia, **susirūpinimą kelia nedarbo lygis.** Aukštas nedarbas yra vienas iš rimčiausių krizės „palikimų“, su kuriuo valstybės kol kas tvarkėsi nepakankamai efektyviai. Taip pat dėmesį reikėtų atkreipti ir į rodiklius, parodančius piliečių socialinę gerovę. Šių rodiklių **analizė atskleidžia, kad krizės metu padaugėjo žmonių, patiriančių didelių ekonominių sunkumų ir rizikų.** Žinoma, negalima vienareikšmiškai teigti, jog šių rodiklių pablogėjimą lėmė būtent ES taikyta politika. Kita

¹⁶⁴ Euro Plus Monitor 2015 m. ataskaita, 5.

vertus, vertinant rezultatyvumą ir efektyvumą piliečių atžvilgiu, pastarųjų tendencijų ignoruoti nereikėtų.

Visi aukščiau įvardinti aspektai leidžia **iš dalies paneigti antrąją tyrimo hipotezę H(2):** *Finansinės paramos teikimo priemonė ES valstybėms narėms buvo nelegitimi, todėl, kad neatnešė teigiamų rezultatų.* Taikytos priemonės išties leido suvaldyti blogėjančią situaciją analizuojamose valstybėse, atkurti pasitikėjimą finansų rinkose ir užtikrinti ekonomikos atsigavimą. Kita vertus, pagrindinių visuomenės gerovę atspindinčių rodiklių analizė parodė, jog vienareikšmiškai teigiamai pasiektų rezultatų vertinti negalima.

7. KĄ APIE FINANSŲ KRIZĖS SUVALDYMĄ MANO ES PILIEČIAI?

Ankstesniuose šio darbo skyriuose buvo vertinamas finansinės paramos teikimo priemonės legitimumas, remiantis demokratinio legitimumo modeliu. Kaip buvo akcentuota darbo pradžioje, siekiant įvertinti priemonės legitimumą buvo analizuojami objektyvūs jo elementai: įeigos (demokratiškai rinktų institucijų vaidmuo, poveikis valstybių suverenitetui) ir išeigos (politikos efektyvumas).

Subjektyvusis legitimumo aspektas – viešoji nuomonė – buvo paliktas tyrimo nuošalyje, nes tiksliai išmatuoti jį – labai sudėtinga. Pirmiausia dėl to, kad žmonėms sunku atskirti, kurie politikos elementai yra ES, o kurie – nacionalinių valstybių kompetencijoje. Kita kliūtis: pasitikėjimą ES gali paveikti daugybė įvairiausių faktorių – nuo tarptautinių iki nacionalinių įvykių, kurie neturi nieko bendro su ES sprendimais, tačiau izoliuoti jų galimo poveikio viešajai nuomonei praktiškai neįmanoma.

Tačiau visa tai nereiškia, kad viešosios nuomonės dėmuo nėra svarbus. Todėl šiame skyriuje siekiama trumpai pažvelgti, ar galima rasti ryšį tarp darbe tirtų įeigų bei išeigų ir valstybės gyventojų nuostatų įvairiais su ES susijusiais klausimais. **Pabrėžtina, kad dėl minėtų apribojimų ši analizė nelaikytina darbe atliekamo tyrimo dalimi, o tik savotiškas priedas, siekiant patenkinti akademinį interesą.**

7.1. Piliečių nuomonės vertinimo iššūkiai

Galima pastebėti, kad piliečių nuomonės vertinimas finansinės krizės suvaldymo atžvilgiu kelia nemenką iššūkį. Jis susijęs su tuo, jog iš principo nėra vieno aiškaus ir patikimo būdo, kaip turėtų būti analizuojama piliečių pozicija. Čia galimi įvairūs variantai.

Viena vertinimo grupė susijusi su rinkiminių nuostatų, tendencijų analize. Pavyzdžiui, analizuojamas piliečių aktyvumas dalyvaujant rinkimuose į EP, euroskeptiškų partijų patekimas į valdžią krizės laikotarpiu ar pirmalaikių rinkimų valstybėse tendencijos.

Neratai finansų krizės ES suvaldymo legitimumas analizuojamas remiantis piliečių nuomonių apklausomis. Viešosios nuomonės analizė bus atliekama „Eurobarometer“ apklausų rezultatų pagrindu.¹⁶⁵ Žinoma, nereikėtų redukuoti ES sprendimo priėmimo legitimumo vertinimo tik į apklausos rezultatus. Tačiau šios apklausos gali padėti atskleisti tam tikras tendencijas.

Piliečių pozicijai atskleisti pasirinktus analizuoti klausimus galima suskirstyti į dvi grupes: įeigų ir išeigų vertinimą. Įeigos atspindintys klausimai susiję su: **(1)** Piliečių pasitenkinimu demokratija ES/nacionaliniu lygmeniu; **(2)** Piliečių nuomone dėl jų balso įtakos ES, **(3)** Piliečių

¹⁶⁵ Būtent Eurobarometer apklausas dažniausiai analizuoja kiti autoriai. Šiose apklausose atspindimi klausimai geriausiai gali padėti „fiksuoti“ piliečių nuomonę dėl ES sprendimų legitimumo.

pasitikėjimu ES ir nacionalinėmis institucijomis. Išseigas atspindintys klausimai yra susiję su: (1) Piliečių pasitenkinimu bendra valiuta – euru; (2) Piliečių nuomone dėl krizės suvaldymo efektyvumo.¹⁶⁶

7.2. Piliečių nuomonė ir demokratinio legitimumo įeigos

Piliečių pasitenkinimas demokratija

Kaip teigia *S. A. Hobolt*, finansų krizė stipriai prisidėjo prie „istorinio posūkio“ piliečių pozicijoje ES demokratiškumo atžvilgiu.¹⁶⁷ Nuo 2009 m. ES piliečių, kurie nepatenkinti ES demokratijos veikimu, dalis sparčiai šoko į viršų. 2009 m. nepatenkintų tuo, kaip veikia demokratija ES buvo 32 proc., 2010 m. – 35 proc., o 2011 – 43 proc. 2012 m. pirmą kartą per laikotarpį, kuomet atliekamos „Eurobarometer“ apklausos, nepatenkintų ES demokratija piliečių dalis buvo didesnė nei patenkintų¹⁶⁸ (nepatenkintų – 45 proc., patenkintų – 44 proc.). Ši tendencija išliko, o atotrūkis tarp patenkintų ir nepatenkintų ES demokratija augo iki pat 2014 m. Tad galima daryti prielaidą, jog piliečių nepasitenkinimo išaugimui įtakos turėjo ir finansų krizės suvaldymas. Tiesa, nuo 2014 m. galima pastebėti, jog nepasitenkinusių ES demokratiškumu dalis mažėjo, o pasitenkinusiųjų dalis vėl išaugo. Patenkintųjų ES demokratijos veikimu dalis 2015 m. buvo didžiausia nuo 2010 m. ir siekė 46 proc. (nepatenkintų – 41 proc.). Kita vertus, taip pat reikėtų atkreipti dėmesį, jog lyginant su 2009 m., nepatenkintųjų ES demokratija dalis yra didesnė 10 proc.

Kokia piliečių pasitenkinimo ES demokratiškumu dinamika šalyse, kurios turėjo įgyvendinti finansinės paramos programas? Remiantis 2015 m. duomenimis, tarp septynių labiausiai nepatenkintų ES demokratiškumu valstybių pateko Graikija (66 proc. Graikijos piliečių nepatinkinti ES demokratiškumu) bei Portugalija, kurioje nepatenkintųjų dalis siekė 57 proc. Paminėtina, kad tarp šių šalių patenka ir Kipras, kuris taip pat gavo finansinę paramą (nepatenkintųjų dalis – 58 proc.). Nepasitenkinimas Ispanijoje taip pat buvo didesnis nei visos ES vidurkis ir siekė 48 proc. Vengrijoje šis rodiklis šiek tiek mažesnis nei ES vidurkis ir siekia 40 proc. Tuo tarpu trijose finansinę paramą gavusiose valstybėse Rumunijoje, Latvijoje ir Airijoje nepatenkintų demokratija žmonių mažiau nei patenkintų (atitinkamai 23 proc., 24 proc. ir 28 proc.). Tad galima daryti išvadą, jog nuomonė dėl ES demokratiškumo finansinę paramą gavusiose valstybėse skiriasi. **Nepasitenkinusiųjų ES demokratijos veikimu piliečių dalis reikšmingai didesnė dalyje Pietų valstybėse.**

¹⁶⁶ Reikia pastebėti, jog piliečių nuomonės dėl krizės suvaldymo legitimumo analizei būtų galima pasitelkti ir daugiau klausimų. Tačiau dėl šio darbo apimties ribotumo nuspręsta remtis tik pagrindiniais klausimais, kurie galėtų atskleisti tam tikras tendencijas dėl krizės suvaldymo legitimumo.

¹⁶⁷ Cramme ir Hobolt, 2-3.

¹⁶⁸ Ten pat, 3.

Analizuojant piliečių nuomonę demokratiškumo klausimu, reikėtų atkreipti dėmesį į vieną probleminį aspektą. Sudėtinga daugiapakopė (angl. *multilevel*) ES struktūra ir viršnacionalinių ir nacionalinių galių persipynimas priimant sprendimus piliečiams neretai kelia sunkumų identifikuoti, kas yra atsakingas už vienus ar kitus priimamus sprendimus. Ne išimtis ir finansų krizė ir jos suvaldymas, nes jos kontekste taip pat kyla problema dėl to, ką piliečiai turėtų laikyti atsakingais – viršnacionalines ar nacionalines institucijas?¹⁶⁹ Tad čia svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kaip ES piliečiai yra patenkinti demokratija ir nacionaliniu lygmeniu.

Piliečių pasitenkinimo demokratija (savo) valstybėje apklausų rezultatai atskleidžia įdomias tendencijas. Visų pirma, kaip ir ES demokratiškumo atveju, matoma panaši tendencija dėl nepatenkintų demokratijos veikimu skaičiaus augimo. 2009 m. jų buvo 45 proc., 2013 m. dalis išaugo iki 50 proc. ir pralenkė patenkintų demokratija skaičių. Nuo 2013 m. nepasitenkinusiųjų demokratija dalis valstybėse vėl mažėjo, o dabar siekia 45 proc. - tiek pat, kiek 2009 m. Tad galima teigti, jog **finansinės krizės metu piliečių nepasitenkinimas demokratijos veikimu fiksuotas ne tik ES, bet ir nacionaliniame lygmenyje**. Kokios tendencijos valstybėse, kurios gavo finansinę paramą?

Tarp labiausiai nepatenkintų demokratijos veikimu nacionaliniame lygmenyje iš 12 ES valstybių, kuriose nepasitenkinimas aukštesnis nei pasitenkinimas, patenka visos tyrime nagrinėjamos valstybės gavusios finansinę paramą, išskyrus Latviją. Portugalijoje nepatenkintų dalis siekia 71 proc., Rumunijoje – 69 proc., Graikijoje – 68 proc., Ispanijoje – 63 proc., Vengrijoje – 61 proc. Tad akivaizdu, kad piliečių nepasitenkinimas demokratijos veikimu gali būti adresuojamas ne tik ES, tačiau ir nacionalinėms valstybėms.

Tai leidžia suabejoti, kiek įtakos piliečių pozicijai turėjo pats krizės suvaldymas, o kiek – tiesiog prasta ekonominė situacija, dėl kurios ir galėjo išaugti piliečių nepasitenkinimas. Tai reikėtų įvertinti ir tiriant finansinės krizės suvaldymo priemonių legitimumą remiantis viešosios nuomonės apklausomis. Neretai literatūroje šiam aspektui nėra skiriama pakankamai dėmesio.

Piliečių nuomonė dėl jų balso įtakos

Kitas pjūvis, kuriuo remiantis galima analizuoti demokratinio legitimumo įeigų dalį, susijęs su piliečių nuomone dėl jų balso įtakos ES ir nacionaliniame lygmenyje. Čia galima pastebėti panašias tendencijas kaip ir pasitenkinimo demokratija atveju. Finansų krizės laikotarpiu **išaugo piliečių dalis, mananti, jog jų balsas neturi įtakos ES**. 2013 m. taip manančių dalis siekė net 67 proc., nuo 2014 m. rodiklis mažėjo, o 2015 m. siekė 50 proc. Visgi laikotarpiu nuo 2009 m. piliečių, manančių, kad jų balsas neturi įtakos ES, dalis išliko aukštesnė nei manančių atvirkščiai. Galima daryti prielaidą, jog **krizės metu ES piliečiai jautėsi nepakankamai įtraukti į ES sprendimų,**

¹⁶⁹ Hobolt, 49-50.

įskaitant krizės valdymą, priėmimą. Piliečių dalis, mananti, kad jų balsas neturi įtakos ES, didesnė yra 12 ES valstybių narių. Tarp šių valstybių patenka ir penkios valstybės, gavusios finansinę paramą: Graikija (manančių, kad balsas neturi įtakos – 79 proc.), Latvija (68 proc.), Ispanija (61 proc.), Portugalija (56 proc.), Vengrija (48 proc.). Tuo tarpu Rumunijoje ir Airijoje didesnė dalis piliečių, kurie mano, kad jų balsas ES turi įtakos.

Ką piliečiai mano apie savo balso įtaką nacionalinėse valstybėse? Čia tendencijos geresnės. Piliečių, manančių, kad jų balsas turi įtaką dalis yra didesnė nei manančių atvirkščiai. Tiesa, manančių, kad jų balsas neturi įtakos, dalis augo nuo 2010 m. ir 2013 m. pralenkė vertinančių savo balso įtaką pozityviai dalį. Tarp aštuonių valstybių, kurių didesnė piliečių dalis mano, kad jų balsas valstybėje neturi įtakos, patenka trys šiame tyrime analizuojamos valstybės: Graikija (60 proc.), Latvija (57 proc.), Ispanija (56 proc.). Galima pastebėti, jog **visose šiose valstybėse dominavo ir neigiama piliečių nuomonė dėl jų balso įtakos ir ES lygmenyje.**

Piliečių pasitikėjimas institucijomis

Tai, ar krizės suvaldymas buvo legitimus įeigų prasme, atspindi ir piliečių pasitikėjimas ES ir nacionalinėmis institucijomis. Reikia atkreipti dėmesį, jog **ES piliečiai visgi labiau pasitiki būtent ES, o ne nacionaliniais parlamentais ar vyriausybėmis.**

Analizuojant tendencijas nuo 2007 m., pasitikėjimas visomis institucijomis (tiek ES, tiek nacionalinėmis) tendencingai mažėjo ir pradėjo vėl augti tik 2015 m. Iki 2011 m. piliečių, pasitikinčių ES, dalis buvo didesnė nei nepasitikinčių. Tuo tarpu pasitikėjimas nacionaliniais parlamentais ir vyriausybėmis šiuo laikotarpiu buvo neigiamas. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog pasitikėjimo institucijomis mažėjimo tendencijos panašios tiek ES lygmeniu, tiek nacionalinių institucijų lygmeniu.

Tyrime analizuojamose valstybėse nepasitikėjimas nacionalinėmis vyriausybėmis ir parlamentais yra vienas didžiausių ES. Vengrijoje vyriausybė 2015 m. nepasitikėjo 62 proc., parlamentu – 65 proc., Latvijoje atitinkamai 67 proc. ir 75 proc., Rumunijoje 69 proc. ir 77 proc., Graikijoje 59 proc. ir 73 proc., Airijoje 64 proc. ir 62 proc., Portugalijoje 76 proc. ir 72 proc., Ispanijoje – 84 proc. ir 80 proc. Todėl **argumentas, jog krizės suvaldymas būtų labiau legitimus įeigų prasme, jei sprendimų priėmime būtų labiau įsitraukusios nacionalinės institucijos, kelia abejonių dėl žemo piliečių pasitikėjimo nacionaline valdžia.**

Išvadų dėl to, ar pasitikėjimas nacionalinėmis valdžiomis analizuojamose valstybėse krito dėl krizės suvaldymo priemonių, taip pat negalima daryti, kadangi bendra nepasitikėjimo nacionalinėmis institucijomis tendencija matyti daugelyje ES valstybių narių.

7.3. Piliečių nuomonė ir demokratinio legitimumo išeigos

Tenka pripažinti, jog legitimumo išeigų analizė, remiantis piliečių nuomone, dar sudėtingesnė nei įeigų dalis, kadangi nėra tiesioginių klausimų, kurie atspindėtų, kaip ES piliečiai vertina krizės suvaldymo rezultatus.

Vienas iš būdų, siekiant įvertinti šį aspektą, EPS ir bendros ES valiutos euro vertinimas. Palaikymas pinigų sąjungai ir eurui ES valstybėse iki krizės buvo pakankamai aukštas. 2007 m. euro zonos narių piliečių dalis, palaikanči eurą, siekė 73 proc., tuo tarpu visų ES valstybių narių piliečių palaikymas EPS ir eurui sudarė 70 proc.

Krizės metu matoma tendencija, jog palaikymas sumažėjo, tačiau palyginus nežymiai. Pavyzdžiui, 2010 m. euro zonos piliečių dalis, palaikanti EPS ir eurą siekė 65 proc., ES piliečių – 56 proc. Tačiau nuo 2013 m. palaikymas tendencingai auga tiek euro zonoje, tiek visoje ES. Tuo tarpu 2011 m. nepalaikančių dalis ES buvo išaugusi iki 40 proc., o euro zonoje – iki 30 proc. Didesnė palaikančių EPS ir eurą dalis piliečių yra būtent iš euro zonai priklausančių valstybių. **Tad galima teigti, jog piliečiai supranta ir teigiamai vertina EPS ir euro zonos teikiamą naudą, nepaisant finansų krizės.**

Kalbant apie valstybes, kurios gavo finansinę paramą sunkumams įveikti, pastebima panaši tendencija. 2015 m. Vengrijoje palaikančių EPS ir eurą piliečių dalis siekė 55 proc., nepalaikančių – 38 proc., Latvijoje palaikymas siekia 78 proc., nepalaikymas – 16 proc., Rumunijoje – 64 proc. ir 26 proc., Graikijoje - 69 proc. ir 29 proc., Airijoje – 79 proc. ir 14 proc., Portugalijoje – 62 proc., ir 31 proc., Ispanijoje – 61 proc. ir 31 proc. **Tad net valstybėse, kurioms su krize sekėsi kovoti sunkiau, kaip Graikija, Portugalija ar Ispanija, piliečių palaikymas eurui išlieka aukštas.**

Kaip tyrime pastebi *S. B. Hobolt*, finansinės krizės suvaldymo pasiektus rezultatus galima vertinti ir analizuojant, ką piliečiai mano apie viršnacionalinių ir nacionalinių institucijų taikytų politikų efektyvumą krizei suvaldyti.¹⁷⁰ 2009 ir 2010 m. piliečių, manančių, jog ES efektyviai galėtų suvaldyti krizę, dalis išaugo. Įdomu tai, jog ši tendencija pastebima panašiu metu, kai ES lygmeniu jau buvo imtasi griežtų priemonių krizei suvaldyti. Priimant vis daugiau sprendimų ES lygmenyje, o EK prisiėmus pagrindinį krizės suvaldytojo vaidmenį, pastebimas didesnis piliečių, galvojančių, jog ES efektyviausiai susitvarkytų su krizės pasekmėmis, dalis. **Dar svarbiau tai, jog tokia dalis piliečių išaugo šalyse, kurios susidūrė su didžiausiais finansiniais sunkumais. Šiose šalyse taip manančių piliečių dalis išaugo nuo 22 proc. iki 32 proc.**

Paminėtina, jog ES piliečių nuomone, ES institucijos geba efektyviau tvarkysi su finansų krizei nei nacionalinė valdžia. Tai, jog efektyviau su krize susitvarkyti geba nacionalinė valdžia mano tik Danijos, Švedijos ir Didžiosios Britanijos piliečiai.

¹⁷⁰ Hobolt, 60-62.

Kita svarbi tendencija, jog **nuomonė, kad ES efektyviau tvarkosi su finansų krize visu krizės suvaldymo laikotarpiu iki pat 2013 m. mažėjo pakankamai nežymiai, o nuo 2013 m. šis rodiklis vėl pradėjo augti.**¹⁷¹ Galima daryti išvadą, jog nepaisant to, jog piliečiai krizės suvaldymo metu buvo nepatekinti ES demokratiškumu, pasitikėjimo ES institucijų gebėjimu suvaldyti krizę jie buvo nusiteikę pozityviai.

7.4. Apibendrinimas

Viešosios nuomonės analizė šio tyrimo kontekste leido susidaryti aiškesnį vaizdą dėl piliečių pozicijos finansų krizės suvaldymo atžvilgiu.

Atlikta viešosios nuomonės analizė atskleidė, kad ištis **ES piliečių pasitikėjimas ES demokratinėmis procedūromis finansų krizės laikotarpiu mažėjo. Tačiau lygiai taip pat mažėjo ir pasitenkinimas demokratija savo valstybėje.** Nepaisant to, kad krizės laikotarpiu išaugo piliečių nepasitenkinimas ES demokratija, **ES piliečiai vis tiek tiki, jog būtent ES galėtų rasti efektyvius krizės sprendimo būdus.** ES piliečiai mano, jog jų balsas svaresnę įtaką turi nacionalinėje valstybėje, o ne ES. Kita vertus, matoma tendencija, jog daugelio ES valstybių pasitikėjimas nacionalinėmis institucijomis (vyriausybe ir parlamentu) yra daug mažesnis nei pasitikėjimas EPS.

Kalbant apie piliečių EPS ir euro vertinimą, jis išliko pozityvus ir pakankamai aukštas visu krizės laikotarpiu ir po jos. Atkreiptinas dėmesys, jog **net tose šalyse, kurios susidūrė su dideliais finansiniais sunkumais ir turėjo prašyti finansinės pagalbos, parama EPS ir bendrai valiutai išliko aukšta.** Tai reiškia, jog piliečiai nepaisant visų aplinkybių pozityviai vertina gaunamą naudą iš EP.

Neretai kalbant apie finansinės krizės suvaldymą, o ypač apie finansinės paramos valstybėms teikimą, viešąją nuomonę yra manipuliuojama, neatsižvelgiama į skirtingus aspektus, kuriuos gali atskleisti viešoji nuomonė. Paradoksalu, tačiau **šioje analizėje paliesti klausimai atskleidė, jog iš tiesų piliečių nuomonė labiau nepalanki ne ES, bet nacionalinėms valstybėms, kur piliečių pasitikėjimas nacionalinėmis institucijomis, jų efektyvumu indikuoja galimas problemas.**

¹⁷¹ Ten pat, 61.

IŠVADOS

Diskusijos dėl demokratinio legitimumo trūkumo ES sprendimų priėmimo ypatingai atgijo finansų krizės kontekste. Siekiant suvaldyti iki tol neregėto masto finansų krizę, ES institucijos ir valstybių narių vadovai ėmėsi eilės priemonių. Finansų krizę galima laikyti išskirtinu atveju ES sprendimų priėmimo, kadangi kai kurie priimti sprendimai krizės suvaldymo kontekste išplėtė viršnacionalinių ES institucijų galias. Ypatingai nemažai kritikos viešojoje erdvėje sulaukė finansinės paramos teikimo priemonės, grįstos griežta taupymo politika. Valstybės, gavusios finansinę paramą, mainais turėjo įsipareigoti įgyvendinti įvairias reformas, kurios iki tol buvo ES narių kompetencijoje.

Šiame tyrime buvo siekiama atsakyti į **klausimą**: Ar ir kiek ES finansų krizės suvaldymas buvo (ne)legitimus? **Tyrimo tikslas**: Remiantis demokratinio legitimumo modeliu, įvertinti ES finansų krizės suvaldymo priemonių legitimumą. **Objektas**: ES finansų krizės suvaldymo priemonės. Konkrečiai buvo pasirinkta viena krizės suvaldymo priemonė – finansinės paramos teikimas ES valstybėms narėms. Tyrime analizuojamos septynios valstybės, gavusios finansinę paramą: Vengrija, Latvija, Rumunija, Graikija, Portugalija ir Ispanija. Siekiant atsakyti į tyrime iškeltą klausimą, tyrimui buvo pasirinktas *F. W. Scharpf* demokratinio legitimumo vertinimo teorinis modelis.

Remiantis įeigų legitimumo analize, galima patvirtinti hipotezę H(1) *Finansinės paramos teikimo priemonė ES valstybėms narėms buvo nelegitimi, todėl, kad ES piliečiai neturėjo įtakos sprendimų priėmimo*. Įeigų legitimumas teikiant valstybėms finansinę paramą užtikrintas nebuvo. Tyrime analizuotų valstybių, kurios gavo finansinę paramą, suverenitetai buvo suvaržyti. Valstybės prarado savarankiškumą kai kuriose srityse, kurios priskiriamos nacionalinėms kompetencijoms. Sprendimų priėmimo daugiau galių įgavo tiesiogiai piliečių nerinktos institucijos, procesuose dalyvavo ES gyventojams menkai atskaitingos arba visai neatskaitingos organizacijos (ECB, TVF), o EP ir nacionalinių parlamentų vaidmuo buvo marginalizuotas. Kita vertus, reikia pastebėti, jog visų veiksmų buvo imtasi tam, kad būtų galima suvaldyti beprecedentę finansų krizę, stabilizuoti padėtį valstybėse ir išsaugoti bendrą valiutą – eurą.

Remiantis išeigų legitimumo analize, galima teigti, jog finansinės paramos teikimo priemonių rezultatai gali būti suskirstyti į dvi dalis. Remiantis pagrindinių makroekonominių rodiklių ir jų tendencijų analize galima teigti, kad krizės suvaldymo politika, analizuota šiame darbe, iš esmės pasiekė pagrindinį savo tikslą – sustiprinti valstybių ekonomikos pamatus. Krizės suvaldymo programose dalyvavusios valstybės kai kuriose srityse dėl sėkmingai įgyvendintų reformų ir kitų priemonių šiuo metu atrodo geriau nei kai kurios kitos ES narės, kurioms nereikėjo dalyvauti „gelbėjimo“ programose. Pasiiekti valstybių rezultatai leistų kalbėti apie taikytos politikos išeigų

legitimumą. Tačiau tyrime buvo siekiama atsižvelgti ir į visuomenės gerovę atspindinčius rodiklius. Pastarieji atskleidė sudėtingesnę situaciją: krizės metu padaugėjo žmonių, patiriančių didelių ekonominių sunkumų ir rizikų. Taip pat viena didžiausių problemų lieka palyginus aukštas nedarbas. Šios problemos efektyviai išspręsti nei ES, nei pačioms valstybėms kol kas nepavyksta. Todėl įvertinant aukščiau paminėtus aspektus, hipotezę H(2) Finansinės paramos teikimo priemonė ES valstybėms narėms buvo nelegitimi, todėl, kad neatnešė teigiamų rezultatų galima paneigti tik iš dalies.

Atlikta analizė atskleidė, jog ištis krizės suvaldymo vienareikšmiškai vertinti negalima. Nors valstybės pasiekė teigiamų pokyčių įvairių „kietų“ rodiklių (angl. *hard data*) atžvilgiu, piliečių gerovės atžvilgiu liko nemažai neišspręstų problemų. Šios problemos gali kelti pavojų ne tik pačiam ES legitimumo vertinimui, tačiau ir apskritai ES ateičiai. Tam tikri reiškiniai, kurie matomi ES valstybėse šiandien (pavyzdžiui, euroskeptiškų populistinių partijų iškilimas), galimai yra atspindys to, jog taikytos politikos rezultatai paprasčiausiai nepasiekė dalies ES piliečių. Taip pat čia pastebėtina įtampa tarp nacionalinio ir viršnacionalinio lygmens dėl to, kaip galima vertinti pasiektus valstybių rezultatus. Kaip jau parodė Graikijos atvejis, neatsakingai vykdoma politika finansinės paramos teikimo metu gali lemti prastesnius išeių rezultatus. Todėl nepaisant to, jog teoriškai ES taikoma politika turėtų būti veiksminga, jai didžiausią grėsmę gali kelti būtent politinis dėmuo nacionaliniame lygmenyje. Finansų krizė ir jos suvaldymas leido atskleisti ir kitą egzistuojančią įtampą tarp pačių legitimumo elementų – įeių ir išeių. Veikiausiai, jei laikotarpiu, kuomet reikėjo „gesinti finansinius gaisrus“ valstybėse, atsidūrusiose sudėtingose situacijose, būtų daugiau dėmesio skirta procedūroms, krizės valdymo rezultatai galimai galėjo būti prastesni. Todėl čia galima kelti klausimą, ar didesni suvaržymai legitimumo įeių dalyje yra toleruoti dėl to, kad būtų pasiekti maksimaliai geri rezultatai išeių dalyje.

Šiame tyrime taip pat buvo įvertintas ir viešosios nuomonės dėmuo, kuris leido tyrimo kontekste susidaryti platesnį vaizdą dėl piliečių nuomonės apie finansų krizės suvaldymą. Labai svarbu atkreipti dėmesį, jog iš tiesų piliečių nuomonė labiau nepalanki ne ES, tačiau nacionalinėms valstybėms, kadangi piliečių pasitikėjimas nacionalinėmis institucijomis, jų efektyvumu galimai rodo tam tikras problemas. Atlikta analizė atskleidė, jog ištis ES piliečių pasitikėjimas ES demokratinėmis procedūromis krizės metu mažėjo. Kita vertus, mažėjo ir pasitenkinimas demokratija nacionalinėse valstybėse. Taigi, remiantis viešosios nuomonės dėmeniu grindžiant finansų krizės suvaldymo priemonių legitimumo trūkumą, reikėtų atsižvelgti ir į viešosios nuomonės rodiklius nacionalinių valstybių atžvilgiu.

Tolimesniuose tyrimuose siekiant įvertinti finansų krizės suvaldymo legitimumą būtų galima analizuoti, kaip valstybėms, gavusioms finansinę paramą, sekėsi įgyvendinti reformas, kurios buvo numatytos dokumentuose. Tokia analizė galimai leistų įvertinti, kiek rezultatai (legitimumas išeių

dalyje) galėjo priklausyti nuo valstybių gebėjimo įgyvendinti įvairias reikalingas reformas. Taip pat būtų galima vertinti, kokie veiksniai galėjo lemti valstybių gebėjimą sėkmingai arba nesėkmingai įgyvendinti pastarąsias reformas. Tai geriau leistų įvertinti ir kreditorių vaidmenį finansinės paramos teikimo kontekste. Pavyzdžiui, kiek realiai EK turėjo galios užtikrinant, kad valstybės įgyvendintų reformas? Taip pat platesniuose tyrimuose būtų galima išsamiau išanalizuoti visuomenės nuomonės dėmenį. Vertinant, ką piliečiai mano apie krizės suvaldymo legitimumą, reikėtų atsižvelgti ne tik viešųjų apklausų rezultatus, bet ir piliečių aktyvumą rinkimuose, palaikymą antisisteminėms partijoms, vertinti vyriausybės stabilumą (išankstiniai rinkimai, esamų vyriausybės perrinkimas). Visai tai padėtų geriau įvertinti visuomenės nuomonės dėmenį ir leistų geriau suprasti objektyviaus ir subjektyvaus legitimumo ryšį.

Žinoma, apskritai aktualu pažiūrėti į šio darbo problematiką ir platesniame kontekste. Vertinant krizės suvaldymo legitimumą, reikėtų atsižvelgti ir į pačias krizės priežastis. Kiek valstybių, kurios nebegalėjo skolintis rinkose, valdžios vykdytos iki krizės politikos (pvz., išlaidavimas, taisyklių nesilaikymas) buvo legitimios piliečių atžvilgiu? Ar būtų galima teigti, jog neatsakinga politika taip pat didele dalimi prisidėjo prie krizės masto ES? Taip pat vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kokias pasekmes krizė ir jos suvaldymas gali turėti tolimesnei integracijai ES. Kaip galima spręsti kilusias legitimumo problemas suvaldant krizę ir siekiant užkirsti kelią panašioms krizėms ateityje? Visų paminėtų aspektų analizė galėtų praturtinti akademinį tyrimų lauką naujomis įžvalgomis.

Literatūros sąrašas

Akademinė ir ekspertinė literatūra:

1. Alcidi, Cinzia, Alessandro Giovannini, Sonia Piedrafita, „Enhancing the Legitimacy of EMU Governance”, *CEPS Special Report 98*, 2014.
2. Bartašiūtė, Ugnė, Tomas Bekišas „*Atsakas į ekonominę krizę ES.*“, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2015.
3. Bellamy, Richard, Albert Weale, „Political legitimacy and European monetary union: contracts, constitutionalism and the normative logic of two-level games.” *Journal of European Public Policy*, 22(2), 2015, 257–274.
4. Bertoincini, Yves, *Eurozone and Democracy(ies): a Misleading Debate*, Jacques Delors institute, Project “EU and Differentiated Integration”, Policy paper, 2013.
5. Crum, Ben, „Saving the Euro at the Cost of Democracy?” *Journal of Common Market Studies*, 51(4), 2013, 614–630.
6. Fasone, Cristina, “European Economic Governance and Parliamentary Representation. What Place for the European Parliament?”, *European Law Journal*, 20(20), 2014, 164-185.
7. Fernandes, Sofia, *National Budgets and European Surveillance: Shedding Light on the Debate*, Jacques Delors institute, Policy paper, 2014.
8. Hix, Simon, „Democratizing a Macroeconomic Union in Europe.” 180-198, Kn. Olaf Cramme, Sara B. Hobolt, *Democratic Politics in a European Union under Stress*, Oxford: Oxford University Press, 2015.
9. Hobolt, Sara B., „Public Attitudes towards the Euro Crisis.” 48-66, Kn. Olaf Cramme, Sara B. Hobolt, *Democratic Politics in a European Union under Stress*, Oxford: Oxford University Press, 2015.
10. Hobolt, Sara B., Christopher Wratil, „Public opinion and the crisis: the dynamics of support for the euro.” *Journal European Public Policy*, 22(2), 2015, 238-256.
11. Hobolt, Sara B., J.Tilley, *Blaming Europe? Responsibility without Accountability in the European Union*, Oxford: Oxford University Press, 2014.
12. Holzhaecker, Ronald, „Democratic Legitimacy and the European Union.” *Journal of European Integration*, 29(3), 2007.
13. Katrin Auel ir Oliver Höing, „Scrutiny in Challenging Times – National Parliaments in the Eurozone Crisis.”, *SIEPS European Policy Analysis*, 2014.
14. Katrin Auel, „The Europeanization of National Parliaments.”, Kn. sud. Jose M. Magone, *Routledge Handbook of European Politics*, New York: Routledge, 2015.

15. Lisbon Council, „*Euro Plus Monitor: Leaders and Laggards*”, 2014,
16. Lisbon Council, „*Euro Plus Monitor: More Progress, New Risks*”, 2015.
17. Lord, Christopher, *Legitimacy, Democracy and the EU: when Abstract Questions Become Practical Policy Problems*, Policy Paper 03, University of Leeds.
18. M. Stephen Weatherford, „Measuring Political Legitimacy.” *American Political Science Review*, 86(1), 1992.
19. Majone, Giandomenico, *Rethinking the Union of Europe Post-Crisis: Has Integration Gone Too Far?* Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
20. Murray, Philomena, Michael Longo, „The Crisis-Legitimacy Nexus in the European Union.” Kn. Kyriakos N. Demetriou (sud.), *The European Union in Crisis: Explorations in Representation and Democratic Legitimacy*. Switzerland: Springer International Publishing, 2015.
21. Peet, John, Anton LaGuardia, *Unhappy Union: How the Euro Crisis – and Europe – Can be Fixed*, London: Economist Books, 2014.
22. Pisani-Ferry, Jean, André Sapir and Guntram Wolff, *EU-IMF Assistance To Euro-Area Countries: An Early Assessment*, Bruegel Blueprint 19, 2013.
23. Scharpf, Fritz W., „Political Legitimacy in a Non-Optimal Currency Area.” 19-42, Kn. Olaf Cramme, Sara B. .Hobolt, *Democratic Politics in a European Union under Stress*, Oxford: Oxford University Press, 2015.
24. Scharpf, Fritz W., *Governing in Europe: Effective and Democratic?*, Oxford: Oxford University Press, 1999.
25. Scharpf, Fritz W., *Legitimacy Intermediation in the Multilevel European Polity and Its Collapse in the Euro Crisis*, MPIfG Discussion Paper 12/6, 2012.
26. Schmidt, Vivien A., „Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and ‘Throughput’.” *Political Studies*, 61, 2013, 2–22.
27. Schmidt, Vivien A., „Forgotten Democratic Legitimacy: “Governing by the Rules” and “Ruling by the Numbers.” Kn. Mark Blyth, Matthias Matthijs (sud.), *The Future of the Euro*, New York: Oxford University Press, 2014.
28. Schmidt, Vivien A., „The European Union’s Eurozone Crisis and What (not) to Do About It.” *Brown Journal of World Affairs*, 2010.
29. Schmidt, Vivien A., *The Eurozone’s Crisis of Democratic Legitimacy: Can the EU Rebuild Public Trust and Support for European Economic Integration?* Fellowship Initiative 2014-2015, „Growth, integration and structural convergence revisited” Discussion Paper, 2015.

30. Stephen Pickford, Federico Steinberg, Miguel Otero-Iglesias, *How to Fix the Euro: Strengthening Economic Governance in Europe*, A Joint Chatham House, Elcano and AREL Report, 2014.
31. Suchman, Mark C., „Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches.”, *The Academy of Management Review*, 20(3), 1995, 571-611.
32. Wallace, William, Julie Smith, „Democracy or Technocracy? European Integration and the Problem of Popular Consent’.” *West European Politics*, 18 (3), 1995.

Institucijų informacija:

33. Council of Europe, *Safeguarding human rights in times of economic crisis*, Issue Paper, 2013.
34. Directorate General for Internal Policies Economic Governance Support Unit (EGOV), *The Troika and Financial Assistance in the Euro Area: Successes and Failures*, Study on the request of the Economic and Monetary Affairs Committee, 2014.
35. European Financial Stability Facility, < <http://www.efsf.europa.eu/about/index.htm>>, [Žiūrėta 2015-06-05].
36. Europos Audito Rūmai, „*Sunkumų patyrusioms šalims suteikta finansinė parama*”, Specialioji ataskaita nr. 18, 2015.
37. Europos Komisija, “The Economic Adjustment Programme for Greece”, Occasional Papers 61,68,72,77,82,87,94,123, 148, 159, 2010-2013.
38. Europos Komisija, “The Economic Adjustment Programme for Ireland”, Occasional Papers 76, 84, 88, 93, 96, 115, 127, 131, 154, 162, 167, 2011-2013.
39. Europos Komisija, “The Economic Adjustment Programme for Portugal”, Occasional Papers 79, 83, 89, 95, 111, 117, 124, 153, 164, 2011-2013.
40. Europos Komisija, <http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/index_en.htm>, [Žiūrėta 2015-06-10].
41. Europos Komisija, <http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/index_en.htm>, [Žiūrėta 2015-06-10].
42. Europos Komisija, <http://ec.europa.eu/finance/general-policy/banking-union/index_en.htm>, [Žiūrėta 2016-01-15].
43. Europos Komisija, <http://ec.europa.eu/finance/general-policy/banking-union/index_en.htm>, [Žiūrėta 2016-01-15].

44. Europos Komisija, AMECO duomenų bazė, <
http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/SelectSerie.cfm>.
45. Europos Komisija, *Apie Europos Sąjungos Politiką: Ekonominė ir pinigų sąjunga ir euras*, 2014.
46. Europos Komisija, Balance of Payments Assistance Programme: Romania, Institutional Paper 012, 2015,
 <http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eeip/pdf/ip012_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-04-02].
47. Europos Komisija, *Employment and Social Developments in Europe 2015*, 2016, <
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?pager.offset=0&catId=738&langId=en&furtherPubs=yes&pager.offset=10&catId=738&langId=en&furtherPubs=yes&catId=738&langId=en&pubId=7859&furtherPubs=yes>>.
48. Europos Komisija, *Europa 2020*, <http://ec.europa.eu/europe2020/index_lt.htm>, http://ec.europa.eu/europe2020/index_lt.htm> , [Žiūrėta 2015-06-10].
49. Europos Komisija, *Europe 2020: Europe's growth strategy*, 2014
 <http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/euro_plus_pact_background_december_2011_en.pdf>, [Žiūrėta 2015-06-10]. Europos Komisija, *Background on the Euro Plus Pact*,
 <http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/euro_plus_pact_background_december_2011_en.pdf>, Žiūrėta 2015-06-10].
50. Europos Komisija, *Eurostat* duomenų bazė, <<http://ec.europa.eu/eurostat>>.
51. Europos Komisija, *Intergovernmental support mechanisms*, <
http://ec.europa.eu/economy_finance/assistance_eu_ms/intergovernmental_support/index_en.htm>, [Žiūrėta 2015-06-05].
52. Europos Komisija, Latvijos MoU,
 <http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/balance_of_payments/pdf/mou_bop_latvia_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-03-30].
53. Europos Komisija, *Six-pack? Two-pack? Fiscal compact? A short guide to the new EU fiscal governance*, <http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/governance/2012-03-14_six_pack_en.htm>, [Žiūrėta 2015-06-10].
54. Europos Komisija, *Spring 2016 Economic Forecast: Staying the course amid high risks*, 2016, <
http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2016_spring_forecast_en.htm>.
55. Europos Komisija, *Stability and Growth Pact*,
 <http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/index_en.htm>, [Žiūrėta 2015-06-10].

56. Europos Komisija, *Statistical annex of European economy*, 2015, <http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eeip/pdf/statistical_annex_ip011_en.pdf>.
57. Europos Komisija, Strategija „Europa 2020”, <http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm>, [Žiūrėta 2016-04-20].
58. Europos Komisija, Vengrijos MoU, <http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication13495_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-03-30].
59. Europos Parlamentas, <http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/lt/displayFtu.html?ftuId=FTU_4.2.4.html>, [Žiūrėta 2016-01-15].
60. Europos Vadovų Taryba, <<http://www.consilium.europa.eu/lt/policies/banking-union/single-supervisory-mechanism/>>, [Žiūrėta 2016-01-15].
61. Europos Vadovų Taryba, <<http://www.consilium.europa.eu/lt/policies/banking-union/single-resolution-mechanism/>>, [Žiūrėta 2016-01-15].
62. LR Finansų ministerija, <http://www.finmin.lt/web/finmin/koordinavimas_es/sap>, [Žiūrėta 2015-06-10].
63. OECD, *Society at a Glance: The Crisis and its Aftermath*, OECD Social Indicators, 2014, 11-13.
64. Standard Eurobarometer 83, 2015, <<http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/Survey/index#p=1&instruments=STANDARD&surveyKy=2099>>, [Žiūrėta 2016-05-02].

Kiti šaltiniai:

65. <<http://www.bbc.com/news/business-13856580>>, [Žiūrėta 2015-06-05].
66. <http://www.economist.com/blogs/charlemagne/2010/05/eu_rescue_greece>, [Žiūrėta 2015-06-13].
67. <<http://www.economist.com/node/21555927>>, [Žiūrėta 2016-01-02].
68. <<http://socialistnetwork.org/the-podemos-phenomenon-and-its-manifesto/>>, (angliškas vertimas, originalo kalba žr. čia: <<https://drive.google.com/file/d/0B7FJvjogUel3d2FjTI95dnZFZFE/edit>>), [Žiūrėta 2016-01-02].
69. <<http://www.economist.com/news/europe/21603034-impact-rise-anti-establishment-parties-europe-and-abroad-eurosceptic-union>>, [Žiūrėta 2016-01-02].

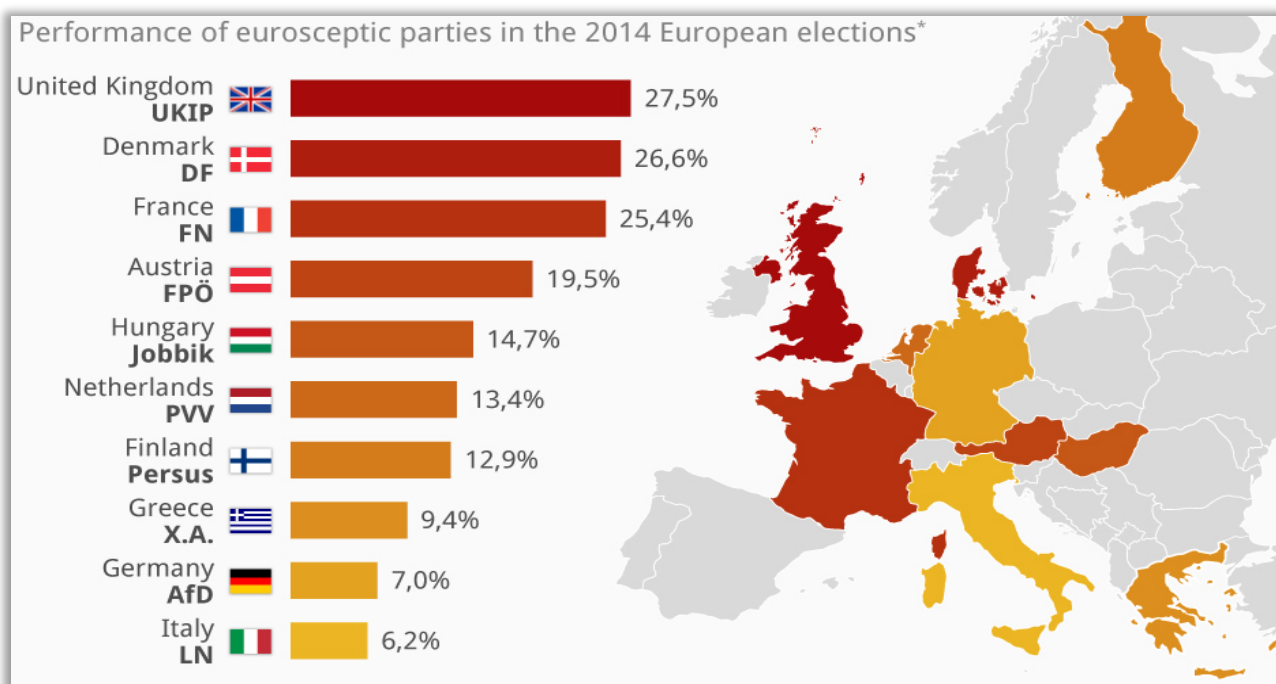
70. <<http://www.pewglobal.org/2015/06/02/faith-in-european-project-reviving/>>, [Žiūrėta 2016-01-02].
71. <<http://www.spiegel.de/international/europe/interview-with-french-front-national-leader-marine-le-pen-a-972925.html>>, [Žiūrėta 2016-01-02].
72. <<http://www.theguardian.com/business/ng-interactive/2015/apr/29/the-austerity-delusion>>, [Žiūrėta 2016-05-12].
73. <<http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/may/20/eu-democratic-deficit>>, [Žiūrėta 2016-01-02].
74. <<http://www.voxeurop.eu/nl/node/787851>>, [Žiūrėta 2016-01-02].
75. <<https://euobserver.com/political/127705>>, [Žiūrėta 2016-01-02].
76. Caritas Europa, *Poverty And Inequalities On The Rise: Just Social Models Needed As The Solution*, Crisis Monitoring Report, 2015,
<http://www.caritas.eu/sites/default/files/caritascrisisreport_2015_en_final.pdf>, [Žiūrėta 2015-06-14].
77. Encyclopedia Britannica, <<http://www.britannica.com/topic/legitimacy>>, [Žiūrėta 2016-01-03].
78. EurActive, *Austerity eroded human rights, says Council of Europe*, 2013 12 06,
<http://www.euractiv.com/social/europe/austerity-eroded-human-rights-co-news-532161>,
[Žiūrėta 2015-06-14].
79. Germany's Schäuble: Time Is Near to End Central Banks' Easy-Money Policies, <<http://www.wsj.com/articles/germanys-schauble-time-is-near-to-end-central-banks-easy-money-policies-1460220687>>, [Žiūrėta 2016-05-04].
80. Reuters, *Homeless in Greece*, 2013 06 06, <<http://blogs.reuters.com/photographers-blog/2013/06/06/homeless-in-greece/>>, [Žiūrėta 2015-06-14].
81. Stanford Encyclopedia of Philosophy, <<http://plato.stanford.edu/entries/legitimacy/>>, [Žiūrėta 2016-01-03].

Priedai

Priedų sąrašas:

1. *Pav.13.* „Euroskeptiškomis“ vadinamų partijų rezultatai 2014 m. Europos Parlamento rinkimuose.¹⁷²
2. Pagrindinių makroekonominių rodiklių analizė pagal valstybes.¹⁷³
3. *Pav.14-22.* Pagrindiniai makroekonominiai rodikliai pagal valstybes.¹⁷⁴
4. *Pav.23-29.* Pagrindiniai visuomenės gerovės rodikliai pagal valstybes.¹⁷⁵
5. *Pav.30-35.* Visuomenės nuomonės grafikai.¹⁷⁶

Nr.1.

Pav.13. „Euroskeptiškomis“ vadinamų partijų rezultatai 2014 m. Europos Parlamento rinkimuose.

¹⁷² Šaltinis: Pew Research Center <<http://www.pewglobal.org/2015/06/02/faith-in-european-project-reviving/>>, [Žiūrėta 2016-01-02].

¹⁷³ Analizė atlikta autorės, remiantis oficialia institucijų pateikiama informacija, kurios šaltiniai nurodyti prie makroekonominių lentelių.

¹⁷⁴ Sudaryta autorės, remiantis oficialia institucijų pateikiama informacija. Naudoti šaltiniai: Eurostat duomenys, kodai duomenų bazėje: tec00001, tec00115, tec00009, ext_lt_intertrd, tipsbp11, teina225, teina200, tipsun20, tipsna60. Taip pat remtasi Europos Komisija, *Statistical annex of European economy*, 2015 ir Europos Komisija, *Spring 2016 Economic Forecast: Staying the course amid high risks*, 2016 ir Europos Komisijos AMECO duomenų bazė.

¹⁷⁵ Sudaryta autorės, remiantis oficialia institucijų pateikiama informacija. Naudoti šaltiniai: Eurostat duomenys, kodai duomenų bazėje: ilc_peps01, lc_li02, ilc_lvhl11, ilc_mddd11, ilc_mdcs04. Taip pat remtasi Europos Komisija, *Employment and Social Developments in Europe 2015*, 2016.

¹⁷⁶ Sudaryta autorės, remiantis Eurobarometer duomenimis. Naudotas šaltinis: Standard Eurobarometer 83, 2015.

Nr.3. Pagrindinių makroekonominių rodiklių analizė pagal valstybes

Vengrija

Vengrija finansinės paramos programos įgyvendinimą pradėjo 2008 m., baigė 2010 m. EK teigimu, Vengrija nuo to laikotarpio parodė stiprų ekonominio augimo potencialą.¹⁷⁷

BVP. Vengrijos realaus BVP augimas pokriziniu laikotarpiu buvo vienas sparčiausių ES. 2014 m. Vengrijos BVP augo 3,7 proc., o 2015 m. – 2,9 proc. (palyginimui ES rodiklis 2015 m. siekė 1,9 proc.). Vengrijos ekonomika sparčiai atsigavo lyginant su krizės laikotarpiu, kuomet BVP 2009 m. pokytis buvo neigiamas (-6,6 proc.). EK prognozuoja, kad panašus BVP augimo tempas išliks ir 2016 bei 2017 m. (atitinkamai augs 2,5 proc., ir 2,8 proc.). Taip pat reikia atkreipti dėmesį, jog Vengrijos BVP 2014 m. grįžo į prieškrizinį lygį ir jį pralenkė. 2007 m. Vengrijos BVP siekė 101 605 mln. EUR, 2014 m. – jau 104 239 mln., o 2015 m. – 108 747 mln.

Vartojimas. Prie Vengrijos ekonomikos augimo prisideda stabiliai augantis privatus vartojimas. 2007 m. privataus vartojimo augimas siekė 0,6 proc., o 2009 m. krito 6,6 proc. Pastarasis rodiklis 2015 m., lyginant su 2009 m., išaugo apie 9 proc. EK prognozuoja, jog 2016 ir 2017 m. privataus vartojimo rodiklis toliau augs (kasmet apie 3 proc.).¹⁷⁸

Eksportas. Žvelgiant į eksporto ir importo rodiklius, taip pat galima pastebėti jų augimo tendencijas. Eksporto dalis nuo BVP 2015 m. buvo didžiausia per 10 metų nuo 2005 m. ir siekė daugiau kaip 92 proc. Žvelgiant į pokytį nuo praėjusių metų, fiksuojamas teigiamas rodiklis, kuris nuo 2013 m. nuolat auga. Eksporto rodiklis paskutiniaisiais metais augo labiau nei importo, o 2016 ir 2017 m. prognozuojama, jog eksportas augs toliau, nors ir šiek tiek lėtesniu tempu nei iki šiol.

Užimtumas. Vengrijos darbo ir nedarbo rodikliai taip pat atspindi pozityvias tendencijas darbo rinkoje. Nedarbo lygis daugelyje euro zonos narių (išskyrus Vokietiją) krizės metu šoktelėjo aukštyn, o ES vidurkis 2013 m. buvo didžiausias ir siekė 12,2 proc. (euro zonos vidurkis buvo dar didesnis ir siekė beveik 13 proc.). Vengrijoje nuo 2009 m. stabiliai augo darbo rodiklis, o 2014 m., lyginant su 2013 m., išaugo 4,8 proc. Prognozuojama, kad darbas Vengrijoje augs ir artimiausiais metais.¹⁷⁹ Nedarbo rodiklis šalyje pokriziniu laikotarpiu stabiliai mažėjo, o 2015 m. nedarbas siekė 6,8 proc. Reikia atkreipti dėmesį, jog šis rodiklis ženkliai mažesnis nei ES ir euro zonos vidurkiai. Lyginant su prieškrizinio laikotarpio, nedarbas Vengrijoje 2015 m. buvo žemiausias nuo 2005 m. (tuomet jis siekė 7,2 proc.). Prognozuojama, jog artimiausiais metais nedarbas toliau stabiliai mažės ir 2017 m. sieks 6,1 proc. Darbo našumo rodiklis Vengrijoje artimiausiais metais stabiliai augs.¹⁸⁰

¹⁷⁷ EK, <http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-2286_en.htm>, [Žiūrėta 2016-05-01].

¹⁷⁸ EK, <http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2016_spring/hu_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

¹⁷⁹ Ten pat.

¹⁸⁰ EK, Šeštasis finansinės paramos programos Vengrijai vertinimas, 2015, <http://ec.europa.eu/economy_finance/assistance_eu_ms/documents/hu_efc_note_6th_pps_mission_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

Viešieji finansai. Žvelgiant į Vengrijos einamosios sąskaitos balansą, reikia pastebėti, teigiamą šio rodiklio pokytį laikotarpyje po krizės. 2015 m. einamosios sąskaitos perviršis 4,2 proc. nuo BVP. EK prognozuoja, jog rodiklis išliks stabilus artimiausiu metu. Valstybės skolos lygis Vengrijoje, lyginant su prieškriziniu laikotarpiu, yra aukštesnis. 2007 m. valstybės skolos lygis viršijo 60 proc. ir siekė 65,6 proc. nuo BVP. Tuo tarpu 2015 m. šis rodiklis siekė 75,3 proc. nuo BVP. Visgi reikia pastebėti, jog rodiklis nuo 2010 m. nuosekliai mažėjo, o artimiausiais metais prognozuojamas tolesnis šio valstybės skolos mažėjimas. Biudžeto deficito rodiklis analizuojamame laikotarpyje taip pat atspindi teigiamas tendencijas ir atitinka reikalavimus dėl perviršinio deficito ribos. Lyginant su laikotarpiu prieš krizę, šis rodiklis sumažėjo maždaug 3 proc. ir 2015 m. deficitas siekė 2 proc. nuo BVP.¹⁸¹

Apibendrinant galima teigti, jog pagrindinių rodiklių atžvilgiu **makroekonominė situacija Vengrijoje aalizuojamu laikotarpiu stabiliai gerėjo**. Taip pat matomas akivaizdus progresas lyginant rodiklius krizės laikotarpiu ir paskutinių metų perspektyvoje. EK prognozės rodo, jog tokia teigiamai vertinama makroekonominė situacija Vengrijoje turėtų nesikeisti ir artimiausius kelis metus.

Latvija

Latvija finansinės paramos programos įgyvendinimą pradėjo 2009 m. ir sėkmingai baigė 2012 m. Žvelgiant į EK finansinės paramos teikimo ataskaitas galima teigti, jog Latvijos progresas tiek įgyvendinant paramą, tiek po to, vertinamas teigiamai.¹⁸² Kaip teigia EK, makroekonominis ir finansinis valstybės stabilumas leido ne tik įveikti finansinę krizę, bet ir sėkmingai įsivesti eurą 2011 m.¹⁸³

BVP. Latvijos realaus BVP augimas po krizės atspindi teigiamas tendencijas. 2013 m. Latvijos BVP augo 3 proc., 2014 m. – 2,4 proc., 2015 m. - 2,7 proc. ir buvo aukštesnis nei ES ir euro zonos vidurkiai. Latvijos ekonomika sparčiai atsigavo lyginant su krizės laikotarpiu, kuomet BVP 2009 m. pokytis buvo neigiamas (–14,3 proc.). EK teigimu, Latvijos ekonomikos augimo sulėtėjimui paskutiniaisiais metais daugiausiai įtakos galėjo turėti karas Ukrainoje.¹⁸⁴ Tačiau artimiausiais metais Latvijai prognozuojamas ekonomikos augimo paspartėjimas.¹⁸⁵ Žvelgiant į tendencijas absoliučiais skaičiais, bendra BVP augimo tendencija pozityvi, Latvijos BVP 2014 m. grįžo į prieškrizinį lygį ir jį pralenkė. 2007 m. Latvijos BVP siekė 22 639 mln. EUR, 2014 m. – 23

¹⁸¹ EK, <http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/countries/pdf/report2016/hungary_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

¹⁸² EK, <http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/countries/pdf/report2016/latvia_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

¹⁸³ EK, Šeštoji BOP paramos Latvijai vertinimo ataskaita, <

http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/balance_of_payments/pdf/lv_efc_note_6th_pps_mission_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

¹⁸⁴ Ten pat.

¹⁸⁵ EK, <http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2016_spring/lv_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

580 mln. EUR, o 2015 m. – 24 377 mln. EUR.

Vartojimas. Latvijos ekonomikos augimo sulėtėjimą pastaraisiais metais atspindi ir vartojimo rodiklių pokyčiai. 2015 m., privatus vartojimas Latvijoje, lyginant su 2013 m., sumažėjo apie 3 proc. EK prognozuoja, jog 2016 ir 2017 m. privataus vartojimo rodiklis augs ir jo pokytis sieks beveik 4 proc. kasmet.¹⁸⁶

Eksportas. Eksporto rodiklio sumažėjimas pastaraisiais metais taip pat siejamas su karu Ukrainoje ir Rusijai paskelbtomis ekonominėmis sankcijomis. Lyginant su 2009 m., kuomet eksportas krito maždaug 14 proc., šio rodiklio tendencijas pastaraisiais metais galima laikyti pozityviomis.

Užimtumas. Latvijos darbo ir nedarbo rodikliai ženkliai geresni nei krizės metu, tačiau prieškrizinio laikotarpio padėtis dar nėra pasiekta. Nuo 2011 m. iki 2013 m. darbo rodiklis augo stabiliai, tačiau 2014 m. krito žemyn 1,3 proc. 2015 m. rodiklis vėl įgavo teigiamą reikšmę ir darbas Latvijoje išaugo 1,8 proc. Prognozuojama, kad rodiklis sparčiai augs artimiausiais metais (2016 m. – 2,5 proc., 2017 m. – 3,8 proc.).¹⁸⁷ Nedarbo rodiklis pastaraisiais metais stabiliai mažėjo. 2015 m. nedarbas siekė 9,9 proc. (palyginimui 2009 m. nedarbas Latvijoje siekė beveik 20 proc.) Lyginant su prieškriziniu laikotarpiu, nedarbas Latvijoje pastaruoju metu išlieka aukštesnis (2007 m. jis siekė 6,1 proc.). Prognozuojama, jog artimiausias metais nedarbas mažės, tačiau pakankamai nežymiai.¹⁸⁸ Tad nedarbo problema Latvijoje išliks. Kalbant apie darbo našumą, šis rodiklis artimiausiais metais Latvijoje stabiliai augs.¹⁸⁹

Viešieji finansai. Žvelgiant į Latvijos einamosios sąskaitos balansą, reikia pastebėti, kad šis rodiklis po krizės svyravo. 2015 m. einamosios sąskaitos deficitas siekė 1,2 proc. nuo BVP. Valstybės skolos lygis Latvijoje, lyginant su prieškriziniu laikotarpiu, yra išaugęs. 2007 m. valstybės skolos lygis siekė 8,4 proc. nuo BVP. Tuo tarpu 2015 m. šis rodiklis siekė 36,4 proc. nuo BVP, tačiau neviršijo 60 proc. ribos. Visgi reikia atkreipti dėmesį į tendenciją, jog rodiklis nuo 2010 m. mažėjo. Deficito rodiklis analizuojamame laikotarpyje atspindi teigiamas tendencijas, valstybė atitinka reikalavimą dėl perviršinio deficito ribos. Lyginant su 2009 m. šis rodiklis sumažėjo daugiau kaip 7 proc. punktais ir 2015 m. Latvijos biudžeto deficitas siekė 1,3 proc. nuo BVP.¹⁹⁰

Apibendrinant galima teigti, jog **makroekonominė situacija Latvijoje po krizės stabiliai gerėja**. Ekonominis atsigavimas pastaraisiais metais sulėtėjo, tačiau galima daryti prielaidą, jog tai susiję su krize Ukrainoje bei ES-Rusijos tarpusavio sankcijomis. Taip pat matomas progresas lyginant rodiklius krizės laikotarpiu ir paskutinių metų perspektyvoje. Tiesa, nedarbo rodiklis

¹⁸⁶ Ten pat.

¹⁸⁷ Ten pat.

¹⁸⁸ Ten pat.

¹⁸⁹ Ten pat.

¹⁹⁰ EK, <http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/countries/pdf/report2016/hungary_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

Latvijoje kol kas negrįžo į prieškrizinį laikotarpį. EK prognozės rodo, jog makroekonominė situacija Latvijoje turėtų išlikti stabili, o nedarbo rodikliai sumažėti, jei bus įgyvendintos reikalingos darbo rinkos reformos.¹⁹¹

Rumunija

Rumunijai finansinė parama buvo suteikta trimis etapais. Pirmąjį finansinės paramos etapą šalis įgyvendinti pradėjo 2009 m., o paskutinės paramos įgyvendinimas baigtas 2015 m. Žvelgiant į EK finansinės paramos teikimo ataskaitą galima teigti, jog Rumunijos ekonomikos augimas yra stabilus.¹⁹²

BVP. Rumunijos realaus BVP augimas po krizės atspindi teigiamas tendencijas. 2013 m. BVP augo 3,5 proc., 2014 m. – 3 proc., 2015 m. – 3,8 proc. ir buvo aukštesnis nei ES ir euro zonos vidurkiai. Prieš krizę pastebimas didesnis Rumunijos BVP augimas, kuris 2007 m. siekė beveik 7 proc. Tačiau BVP augimas 2009 m. krito (7,1 proc.). Todėl lyginant su krizės laikotarpiu paskutiniaisiais metais Rumunijos ekonomikos augimo tendencijas galima vertinti pozityviai. Artimiausiais metais Rumunijai prognozuojamas stabilus ekonomikos augimas.¹⁹³ Žvelgiant į tendencijas absoliučiais skaičiais, bendra BVP augimo tendencija pozityvi, Rumunijos BVP 2013 m. grįžo į prieškrizinį lygį ir jį pralenkė.

Vartojimas. 2015 m., privatus vartojimas Rumunijoje, lyginant su 2014 m., išaugo 6,1 proc. EK prognozuoja, jog 2016 ir 2017 m. privataus vartojimo rodiklis toliau augs, jo pokytis 2016 m. sieks beveik 7 proc., 2017 m. vartojimo augimo tempas sumažės, tačiau teigiamas pokytis vis tiek sieks 5 proc.¹⁹⁴

Eksportas. Rumunijos eksporto dalis nuo BVP 2015 m. buvo didžiausia per 10 metų ir siekė beveik 41,1 proc. Žvelgiant į pokytį nuo finansinės krizės pradžios, fiksuojamas teigiamas eksporto rodiklis, lyginant su 2009 m., kuomet šis rodiklis siekė maždaug -6,4 proc. Rodiklio tendencijas galima laikyti pozityviomis.

Užimtumas. Rumunijos nedarbo rodiklis atspindi teigiamas tendencijas darbo rinkoje, nors prieškrizinio laikotarpio padėtis dar nėra pasiekta. Reikia atkreipti dėmesį, kad nedarbo rodiklis krizės metu Rumunijoje išaugo ne taip stipriai kaip kitose ES valstybėse. Prieš krizę 2008 m. nedarbas siekė 5,6 proc., 2010 – 7 proc. Tuo tarpu, 2015 m. nedarbas siekė 6,8 proc. Prognozuojama, jog artimiausias metais nedarbas ir toliau laikysis apie 6,8 proc.¹⁹⁵ Žvelgiant į

¹⁹¹ EK, Country report Latvia, SWD(2016) 82, < http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2016/cr2016_latvia_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

¹⁹² EK, BOP paramos Rumunijai vertinimo ataskaita, < http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eeip/pdf/ip012_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

¹⁹³ EK, <http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2016_spring/ro_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

¹⁹⁴ Ten pat.

¹⁹⁵ Ten pat.

užimtumo rodiklį, 2015 m., lyginant su 2014 m., jis mažėjo (0,9 proc.). Prognozuojama, kad rodiklis beveik nekis ir artimiausiais metais (svyruos apie 0 proc.).¹⁹⁶ Darbo našumo rodiklis Rumunijoje stabiliai auga nuo 2011 m., o 2015 m., lyginant su 2014 m., pokytis siekė 4,7 proc.

Viešieji finansai. Žvelgiant į Rumunijos einamosios sąskaitos balansą, reikia pastebėti, kad šis rodiklis tendencingai gerėjo. 2015 m. einamosios sąskaitos deficitas siekė 1,1 proc. nuo BVP. Valstybės skolos lygis Rumunijoje, lyginant su prieškriziniu laikotarpiu, yra didesnis. 2007 m. valstybės skolos lygis siekė 12,7 proc. nuo BVP. Tuo tarpu 2015 m. šis rodiklis siekė 38,4 proc. nuo BVP, tačiau neviršijo 60 proc. ribos. Visgi atkreiptinas dėmesys, kad artimiausiais metais prognozuojamas tolesnis valstybės skolos augimas. Rumunijos biudžeto deficito rodiklis analizuojamame laikotarpyje atspindi teigiamas tendencijas, Rumunija neviršija nustatytos pervedinio deficito ribos. Lyginant su 2009 m., kuomet deficitas siekė 9,5 proc., šis rodiklis sumažėjo ir 2015 m. buvo 0,7 proc. nuo BVP. Taip pat reikia pastebėti, jog 2015 m. biudžeto deficito rodiklis Rumunijoje buvo mažiausias per pastaruosius 10 m. ir mažesnis nei ES ar euro zonos vidurkiai.

Apibendrinant, pagrindiniai **makroekonominiai rodikliai Rumunijoje atspindi stabilią ekonominę ir finansinę padėtį.** Rumunijos ekonomika auga sparčiai, lyginant su ES ar euro zonos rodikliais. Taip pat matomas progresas lyginant rodiklius krizės laikotarpiu ir paskutinių metų perspektyvoje. EK teigia, jog makroekonominė situacija Rumunijoje turėtų gerėti (dideles prielaidas tam daro ir struktūriniai paramos fondai), tačiau taip pat pastebima, jog pozityvi makroekonominė padėtis gali destabilizuotis, jei Rumunija nevykdys būtinų struktūrinių reformų, kurių nepavyko įgyvendinti paramos teikimo metu.¹⁹⁷

Graikija

Graikija pirmąją finansinės paramos programą pradėjo įgyvendinti 2009 m., o trečioji paramos programa pradėta įgyvendinti 2015 m. po ilgai trukusių derybų su naujai išrinkta Graikijos vyriausybe dėl paramos programos sąlygų, kurias kėlė kreditoriai.

BVP. Nuo 2011 m., kuomet Graikijos BVP pokytis siekė -9,1 proc., BVP mažėjimas lėtėjo. 2014 m. Graikijos BVP pokytis pirmą kartą nuo 2008 m. buvo teigiamas ir siekė 0,3 proc. 2015 m. BVP sumažėjo -0,2 proc., o 2016 m. prognozuojamas tolimesnis rodiklio mažėjimas (-0,3 proc.). Tačiau reikia atkreipti dėmesį, jog remiantis 2017 m. EK prognozėmis, Graikijos BVP turėtų augti 2,7 proc.¹⁹⁸ Vertinant absoliučiais skaičiais, Graikijai į prieškrizinį laikotarpį BVP grąžinti nepavyko – 2015 m. Graikijos BVP buvo beveik dvigubai mažesnis nei 2008 m.

¹⁹⁶ Ten pat.

¹⁹⁷ EK, Romania Post-Programme Surveillance Report, Institutional Paper 012, 2015, <http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eeip/pdf/ip012_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

¹⁹⁸ EK, <http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2016_spring/el_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

Vartojimas. Privatus vartojimas Graikijoje per paskutinius keletą metų ėmė atsigausti, tačiau jo augimas buvo silpnas (2014 m. augo 0,5 proc., 2015 m. – 0,3 proc.). Lyginant su krizės laikotarpiu, kuomet nuo 2011 m. privatus vartojimas nuolat mažėjo (2011 m. mažėjo -9,7 proc., o 2012 m. – -7,3 proc.), paskutinių metų tendencijas galima atsargiai vertinti kaip tam tikrą pozityvų signalą. Tiesa, prognozuojama, jog vartojimas 2016 m. mažės (-0,4 proc.), bet 2017 m. šoktels 1,8 proc. ir teigiamai įtakos BVP augimą.¹⁹⁹

Eksportas. Eksporto lygis (skaičiuojant nuo BVP), lyginant su prieškriziniu laikotarpiu, išaugo ir 2015 m. siekė 30,1 proc. Bendrai po krizės galima matyti eksporto augimo tendenciją. 2013 m. eksportas augo 2,2 proc., 2014 m. – 7,5 proc., bet 2015 m. eksportas krito 3,8 proc. Tačiau 2016 ir 2017 m. prognozuojamos pozityvios eksporto augimo tendencijos (augo atitinkamai 0,5 proc. ir 4,2 proc.). Reikia atkreipti dėmesį, jog nors eksporto augimas Graikijoje 2015 m. buvo mažesnis nei ES ar euro zonos vidurkis, situacija reikšmingai geresnė nei krizės laikotarpiu, kuomet pavyzdžiui 2009 m. eksportas krito daugiau kaip 19 proc.

Užimtumas. Nedarbas Graikijoje išlieka viena didžiausių problemų. Paskutiniais metais jis stabilizavosi, o 2015 m. net šiek tiek mažėjo. Tačiau rodiklis išliko vienas aukščiausių ES – 2015 m. nedarbas Graikijoje siekė beveik 25 proc. Prognozuojama, kad 2016 ir 2017 m. nedarbas mažės nežymiai – atitinkamai iki 24,7 proc. ir 23,6 proc.²⁰⁰ Prasčiausia nedarbo situacija Graikijoje fiksuota 2013 m., kuomet šis rodiklis siekė 27,5 proc. Tais metais nedarbas buvo maždaug tris kartus didesnis nei prieš krizę, kuomet šis rodiklis siekė 7,8 proc. Žvelgiant į užimtumo rodiklį, nuo 2009 m. jis nuolat mažėjo. 2014 m. užfiksuotas teigiamas pokytis (0,1 proc.), 2015 m. - 1,9 proc. augimas, o 2016 ir 2017 m. prognozuojamas tolesnis didėjimas (0,5 proc. ir 2 proc.). Tačiau darbo našumas Graikijoje toliau mažėja. Teigiamą reikšmę šis rodiklis buvo įgavęs 2013 m. (išaugo 0,4 proc.) ir 2014 m. (išaugo 0,5 proc.). Tačiau 2015 m. rodiklis vėl krito (2,1 proc.).

Viešieji finansai. Žvelgiant į Graikijos einamosios sąskaitos balansą, matomi pozityvūs pokyčiai. Einamoji sąskaita vis dar turi deficitą, tačiau jis ženkliai mažesnis nei krizės laikotarpiu. Palyginimui, einamosios sąskaitos deficitas 2015 m. siekė 0,1 proc., o 2009 m. – 12,4 proc. Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog 2015 m. einamosios sąskaitos deficitas buvo mažiausias per 10 m. laikotarpį. EK prognozuoja, kad 2016 ir 2017 m. Graikija pirmą kartą po didelės pertraukos turės einamosios sąskaitos perteklių (atitinkamai 0,6 proc. ir 1,3 proc.). Visgi Graikijos valstybės skolos rodikliai ne tokie pozityvūs. Skola nuo krizės 2009 m. augo beveik kasmet. 2015 m. ji siekė 176,9 proc. BVP. 2016 m. prognozuojamas tolesnis skolos augimas iki 182,8 proc., o 2017 m. skola, tikimasi, sumažės iki 178, 8 proc. nuo BVP.²⁰¹ Biudžeto deficitas 2014 m. siekė 3,6 proc., o 2015 m. – 7,2 proc. Šis rodiklis dvigubai mažesnis nei 2010 m., kuomet deficitas siekė daugiau kaip 15

¹⁹⁹ Ten pat.

²⁰⁰ Ten pat.

²⁰¹ Ten pat.

proc. Tad Graikijos biudžeto deficitas beveik grįžo į prieškrizinį lygį.

Graikijos atveju krizės suvaldymą galima vertinti dvejopai. Viena vertus, šiai valstybei po ekonominio nuosmukio atsigauti sekėsi labai sunkiai. Nemaža dalis lėto ekonominio progreso siejama ir su Graikijos vyriausybės negebėjimu efektyviai vykdyti reformų. Kita vertus, kaip pastebi EK, nors Graikijos progresas ir lėtas, tačiau šalis po truputį atgauna makroekonominį stabilumą. Tad itin prastoje situacijoje krizės metu atsidūrusi Graikija po ilgo laiko rodo nedidelius atsigavimo ženklus.²⁰² Lyginant Graikijos situaciją krizės metu ir po jos, **makroekonominiai rodikliai indikuoja, jog Graikija padarė progresą lyginant su kriziniu laikotarpiu.** Tačiau galima teigti, jog tolesnis Graikijos ekonominis augimas išlieka miglotas pirmiausia dėl politinio nestabilumo ir naujosios vyriausybės politikos.

Airija

Airija finansinės paramos programą įgyvendino 2010-2013 m. Žvelgiant į EK finansinės paramos teikimo ataskaitas galima teigti, jog Airijos ekonomikos atsigavimas ir augimas buvo vienas sparčiausių ne tik tarp finansinę paramą gavusių valstybių, bet ir visoje ES. Kaip teigia EK, Airijos tvarus ir stabilus ekonomikos augimas viršijo lūkesčius.²⁰³

BVP. Airijos realaus BVP augimas pokriziniu laikotarpiu buvo sparčiausias visoje ES. 2014 m. Airijos BVP augo 5,3 proc., 2015 m. pokytis siekė net 7,8 proc. Airijos ekonomika atsigavo sparčiai lyginant su krizės laikotarpiu, kuomet BVP 2009 m. pokytis buvo neigiamas (5,6 proc.). Artimiausiais metais Airijai prognozuojamas tolesnis ekonomikos augimas, nors tempas ir sulėtės (2016 m. BVP turėtų augti 4,9 proc., 2017 m. – 3,7 proc.).²⁰⁴ Žvelgiant į tendencijas absoliučiais skaičiais, bendra Airijos BVP augimo tendencija pozityvi, BVP 2015 m. buvo didesnis nei prieš krizę 2007 m.

Vartojimas. Airijos ekonomikos atsigavimui pozityvią įtaką turėjo privataus vartojimo atsigavimas. 2014 m., privatus vartojimas šalyje augo 2,1 proc., o 2015 m. – 3,5 proc. EK prognozuoja, jog 2016 ir 2017 m. privataus vartojimo rodiklis toliau stabiliai augs, nors ir šiek tiek mažesniu tempu (apie 2 proc. kasmet).²⁰⁵

Eksportas. Airijos eksporto rodikliai taip pat stipriai šoktelėjo aukštyn 2014 ir 2015 m. (atitinkamai išaugo 12,1 proc. ir 13,8 proc.). Lyginant eksporto dalį nuo BVP, šis rodiklis kasmet stabiliai auga.

Užimtumas. Airijos užimtumo ir nedarbo rodikliai atspindi pozityvias tendencijas darbo

²⁰² EK, The Second Economic Adjustment Programme for Greece Fourth Review, Occasional papers 192, 2014, <http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2014/pdf/ocp192_en.pdf> [Žiūrėta 2016-05-01].

²⁰³ EK, Post-Programme Surveillance Report Ireland, Institutional paper 07, 2016 <http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eeip/pdf/ip017_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

²⁰⁴ EK, <http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2016_spring/ie_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

²⁰⁵ Ten pat.

rinkoje, nors prieškrizinio laikotarpio padėtis dar nėra pasiekta. Nedarbas Airijoje stabiliai mažėjo nuo 2012 m., o 2015 m. jis siekė 9,4 proc. Lyginant su krizės laikotarpiu, kuomet nedarbas siekė apie 14 proc., situacija akivaizdžiai geresnė. Tačiau prieš krizę nedarbas Airijoje siekė kiek daugiau nei 4 proc., todėl nedarbas šiuo metu išlieka dvigubai aukštesnis nei iki krizės. Prognozuojama, kad nedarbas artimiausiais metais mažės (2016 m. – 8,2 proc., 2017 m. – 7,5 proc.).²⁰⁶ Užimtumo rodiklis laikotarpiu po finansinės paramos suteikimo stabiliai augo, o 2015 m., lyginant su 2014 m., jis padidėjo 2,6 proc. Prognozuojama, kad šis rodiklis artimiausias metais augs šiek tiek daugiau kaip 1 proc.²⁰⁷ Teigiamas tendencijas atspindi ir darbo našumo pokytis, kuris sparčiai auga nuo 2013 m. ir prognozuojamas tolimesnis kreivės kilimas.

Viešieji finansai. Žvelgiant į Airijos einamosios sąskaitos balansą, matomi pozityvūs pokyčiai. Krizės metu einamosios sąskaitos perviršis siekė 4,4 proc. nuo BVP. Tačiau valstybės skolos lygis Airijoje, lyginant su prieškriziniu laikotarpiu, išlieka didesnis. 2007 m. valstybės skola siekė 23,9 proc. nuo BVP. Tuo tarpu 2015 m. šis rodiklis sudarė net 93,8 proc. nuo BVP. Visgi reikia pastebėti, jog nuo 2013 m. rodiklis mažėjo, o 2016 ir 2017 m. prognozuojamas tolimesnis kritimas (atitinkamai iki 89,1 proc. ir 86,6 proc.).²⁰⁸ Biudžeto deficito rodiklis analizuojamame laikotarpyje atspindi teigiamas tendencijas. 2009 m. Airijos deficitas siekė 13,8 proc. nuo BVP, o 2010 m. – 32,2 proc. Nuo 2010 m. pastebimas rodiklio gerėjimas. 2015 m. deficitas siekė 2,3 proc. nuo BVP. Teigiamas rodiklio pokytis siejamas su spartesniu nei tikėtasi Airijos ekonomikos atsigavimu.²⁰⁹

Apibendrinant galima teigti, jog **makroekonominė situacija Airijoje sparčiai gerėjo**. Šalies ekonomika atsigavo sparčiau nei prognozuota, o BVP augimas paskutiniaisiais metais buvo didžiausias ES. Taip pat matomas progresas lyginant rodiklius krizės laikotarpiu ir paskutinių metų perspektyvoje. Du rodikliai – nedarbas ir valstybės skola atspindi prastesnes tendencijas nei prieš krizę. Tačiau EK prognozės rodo, jog Airijos ekonomika ir toliau stabiliai augs, nors ir lėtesniu tempu nei pastaraisiais metais.²¹⁰

Ispanija

Ispanija finansinės paramos programą įgyvendino 2010 m. Programa iš principo buvo skirta sustiprinti Ispanijos bankų sektorių, o keliami tikslai Ispanijai buvo susiję su atitinkamos reformomis bankų sektoriuje. EK Ispanijos vykdytas reformas ir pasiektą rezultatą šioje srityje

²⁰⁶ Ten pat.

²⁰⁷ Ten pat.

²⁰⁸ EK, <http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/countries/pdf/report2016/ireland_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

²⁰⁹ Ten pat.

²¹⁰ Ten pat.

įvertino teigiamai.²¹¹

BVP. 2014 m. Ispanijos BVP augo 1,4 proc., 2015 m. – 3,2 proc. Palyginus su krizės laikotarpiu, kuomet BVP 2009 m. pokytis buvo neigiamas (-3,6 proc.). Ispanijos BVP 2015 m. augo sparčiau nei ES ar euro zonos vidurkis, tačiau artimiausiais metais prognozuojamas BVP augimo sulėtėjimas. Prognozuojama, kad 2016 m. BVP augimas turėtų įgyti neigiamą reikšmę (-0,3 proc.), o 2017 m. augti 2,7 proc.²¹² Žvelgiant į tendencijas absoliučiais skaičiais, Ispanijos BVP 2015 m. nepasiekė prieškrizinio BVP lygio 2008 m.

Vartojimas. Ispanijos ekonomikos atsigavimui pozityvią įtaką turėjo privataus vartojimo atsigavimas. 2014 m., privatus vartojimas Ispanijoje augo 1,2 proc., o 2015 m. – 3,1 proc. EK prognozuoja, jog 2016 ir 2017 m. privataus vartojimo rodiklis toliau stabiliai augs (atitinkamai 3 proc. ir 2,3 proc.).²¹³

Eksportas. Ispanijos eksporto rodikliai taip pat rodo pozityvias tendencijas, eksportas stabiliai augo nuo 2013 m., o 2015 m. pasiekė 33,1 proc. nuo BVP.

Užimtumas. Ispanijos užimtumo ir nedarbo rodikliai atspindi problemas darbo rinkoje. Nedarbas Ispanijoje išlieka vienas aukščiausių ES. Nedarbas mažėjo nuo 2013 m. (tuomet siekė 26,1 proc.) o 2015 m. siekė 22,1 proc. Palyginimui, 2007 m. nedarbas Ispanijoje siekė 8,2 proc. Tuomet šis rodiklis taip pat buvo aukštesnis nei ES vidurkis, tačiau šiuo metu atotrūkis tarp Ispanijos ir vidutinio nedarbo ES ar euro zonoje – dvigubas. Prognozuojama, kad nedarbas artimiausiais metais mažės (2016 m. – 20 proc., 2017 m. – 18,1 proc.), tačiau situacija išliks problematiška. Nuo 2014 m. fiksuojamas teigiamas darbo rodiklis. 2014 m. darbas išaugo 0,9 proc., lyginant su 2013 m., o 2016 m. – 3 proc. Prognozuojama, kad šis rodiklis artimiausias metais augs tiek tiek daugiau kaip 2 proc.²¹⁴ Darbo našumo rodiklis auga, tačiau pakankamai neženkliai – 2014 m. – 0,3 proc., 2015 – 0,1 proc.

Viešieji finansai. Žvelgiant į Ispanijos einamosios sąskaitos balansą, matomi pozityvūs pokyčiai. Valstybės skolos lygis Ispanijoje, lyginant su prieškriziniu laikotarpiu, išlieka aukštas. 2007 m. valstybės skola siekė 35,5 proc. nuo BVP. Tuo tarpu 2015 m. šis rodiklis sudarė 99,2 proc. 2016 prognozuojamas tolimesnis šio rodiklio augimas (100,3 proc.).²¹⁵ Biudžeto Deficito rodiklis nuo 2012 m. gerėjo ir 2015 m. deficitas siekė 5,1 proc. Tačiau reikia pastebėti, jog Ispanijos biudžeto deficitas yra daugiau kaip du kartus didesnis nei ES ar euro zonos vidurkis. Nors šis rodiklis prieškrizinio laikotarpio nepasiekė, vis tik lyginant su 2009 m., kuomet deficitas siekė 11 proc., situacija stabilizavosi.

²¹¹ EK, Evaluation of the Financial Sector Assistance Programme in Spain, Institutional paper 019, 2016, <http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eeip/pdf/ip019_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

²¹² EK, <http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2016_spring/es_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

²¹³ Ten pat.

²¹⁴ Ten pat.

²¹⁵ EK, <http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/countries/pdf/report2016/spain_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

Apibendrinant galima teigti, jog **makroekonominė situacija po krizės Ispanijoje stabilizavosi**. Ispanijos biudžeto deficitas mažėjo dėl ekonomikos atsigavimo. Du rodikliai – nedarbas ir valstybės skola Ispanijai gali kelti problemų vidutiniu – ilguoju laikotarpiu. Remiantis EK prognozėmis, Ispanijos ekonominė padėtis turėtų toliau gerėti. Nepaisant to, jog privataus vartojimo augimo tempas sumažės, kartu su žema infliacija jis išliks svarbiu elementu, skatinančiu ekonomikos augimą.²¹⁶

Portugalija

Portugalija finansinės paramos programą įgyvendino 2011-2015 m. Kaip teigia EK, Portugalijos ekonominė padėtis gerėja, nors ir lėta. Tačiau kai kurie rodikliai, kaip valstybės skola ar nedarbas, lieka iššūkiu. Pastebima ir tai, jog lėtam atsigavimui įtakos galėjo turėti „lėtas tempas“ vykdant įvairias struktūrines reformas.²¹⁷

BVP. 2014 m. Portugalijos BVP augo 0,9 proc., 2015 m. – 1,5 proc. Portugalijos BVP 2015 m. augimas panašus kaip ES ir euro zonos vidurkiai, o artimiausiais metais prognozuojamas BVP augimo tempas panašus kaip 2015 m. (2016 – 1,5 proc., 2017 – 1,7 proc.).²¹⁸ Žvelgiant į tendencijas absoliučiais skaičiais, Portugalijos BVP 2015 m. pasiekė ir pralenkė prieškrizinį BVP lygį 2008 m.

Vartojimas. Portugalijoje pastebimas ir spartus privataus vartojimo atsigavimas. 2014 m., privatus vartojimas augo 2,2 proc., o 2015 m. – 2,6 proc. EK prognozuoja, jog 2016 ir 2017 m. privataus vartojimo rodiklis toliau stabiliai augs (atitinkamai 1,5 proc. ir 1,7 proc.).²¹⁹

Eksportas. Portugalijos eksporto rodikliai rodo pozityvias tendencijas. 2014 m. eksportas augo 3,9 proc., 2015 m. – 5,2 proc. Prognozuojama, kad eksportas augs ir 2016 bei 2017 m. (atitinkamai 4,1 proc. ir 5,1 proc.).²²⁰

Užimtumas. Nedarbas Portugalijoje mažėjo nuo 2013 m. (tuomet siekė 16,4 proc.) o 2015 m. siekė 12,6 proc. Palyginimui, prieš krizę 2008 m. nedarbas Portugalijoje siekė 8,8 proc. Tad šis rodiklis į prieškrizinį lygį kol kas negrįžo. Taip pat reikia atkreipti dėmesį, jog nedarbas Portugalijoje išlieka aukštesnis nei ES ar euro zonoje. Prognozuojama, kad nedarbas artimiausiais metais mažės (2016 m. sieks 11,6 proc., 2017 m. – 10,7 proc.), tačiau situacija vis tiek išliks problematiška. Nuo 2014 m. fiksuojamas teigiamas darbo rodiklis. Nuo 2009 m. nuolat mažėjęs, 2014 m. ir 2015 m. darbas išaugo 1,4 proc. Prognozuojama, kad šis rodiklis artimiausiais metais augs, tačiau nežymiai (2016 m. augs 0,9 proc., 2017 m. – 0,7 proc.). Portugalija susiduria ir su

²¹⁶ Ten pat.

²¹⁷ EK, Evaluation of the Financial Sector Assistance Programme in Portugal, Institutional paper 022, 2016, <http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eeip/pdf/ip022_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

²¹⁸ EK, <http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2016_spring/pt_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

²¹⁹ Ten pat.

²²⁰ Ten pat.

darbo našumo problema, kuri atspindi fragmentuotą darbo rinką. Darbo našumas 2014 m., lyginant su 2013 m., mažėjo 0,5 proc., o 2015 m. išaugo 0,1 proc. Prognozuojama, kad 2016 m. darbo našumas, kaip ir 2015 m., augs nežymiai – 0,6 proc. Situacija turėtų pagerėti 2017 m., kuomet prognozuojamas 1,1 proc. darbo našumo augimas.²²¹

Žvelgiant į Portugalijos einamosios sąskaitos balansą, po krizės matomi pozityvūs pokyčiai. Tačiau valstybės skolos lygis Portugalijoje, lyginant su prieškriziniu laikotarpiu, išlieka aukštas. 2007 m. valstybės skola siekė 68,4 proc. nuo BVP. Tuo tarpu 2015 m. šis rodiklis siekė 129 proc. 2016 ir 2017 m. prognozuojamas šio rodiklio mažėjimas, nors ir ne toks didelis (atitinkamai 126 proc. ir 124,5 proc.).²²² Biudžeto deficito situacija taip pat išlieka problematiška. 2014 m. biudžeto deficitas siekė 7,2 proc., o 2015 m. sumažėjo, tačiau išliko pakankamai aukštas 4,4 proc. Tačiau reikia pastebėti, jog 2015 m. Portugalijos biudžeto deficitas, lyginant su 2009 m., sumažėjo daugiau kaip du kartus.

Apibendrinant galima teigti, jog makroekonominė situacija Portugalijoje yra stabili – **ekonomika atsigavo ir augs, tačiau progresas nėra spartus**. Kita vertus, lyginant su krizės laikotarpiu, situacija Portugalijoje yra stabili. Tačiau išlikęs aukštas nedarbas ir žemas darbo našumas, o taip pat didelė valstybės skola gali pakenkti Portugalijos ekonomikos augimui vidutiniu- ilguoju laikotarpiu.²²³

²²¹ Ten pat.

²²² EK, <http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/countries/pdf/report2016/portugal_en.pdf>, [Žiūrėta 2016-05-01].

²²³ Ten pat.

Nr.4. Pagrindiniai makroekonominiai rodikliai pagal valstybes

Pav.14. VENGRIJA	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
BVP, mln. Eur		91 345,0	101 605,9	107 503,1	93 670,7	98 198,4	100 704,5	98 972,8	101 273,3	104 239,1	108 747,9		
Realus BVP, pokytis % nuo p.m.	4,4	3,8	0,4	0,8	-6,6	0,7	1,8	-1,7	1,9	3,7	2,9	2,5	2,8
Privatus vartojimas mln. Eur	49 447,0	48 618,3	55 044,6	57 427,1	50 029,5	51 335,3	52 923,3	53 111,9	53 009,3	52 447,2	53 848,0		
Privatusis vartojimas, pokytis % nuo p.m.	3,4	1,7	0,6	0,4	-6,6	-3	0,5	-2,2	0,3	1,8	3	3,2	3
Viešasis vartojimas, pokytis % nuo p.m.	2,4	4,3	-7,4	1	0,7	-0,7	-0,3	-1,5	2,4	2,9	0,6	2,9	0,5
Eksporto apimtys, mln. Eur		59 936	69 610	73 772	59 513	72 024	80 684	80 612	80 945	83 266	88 934		
Eksportas, % nuo BVP	62,8	74,3	78,3	79,7	74,8	82,3	87,2	86,8	88	89,3	92,1		
Eksportas, pokytis % nuo p.m.	11,3	18,6	16,2	5,7	-10,2	14,2	6,3	-1,8	6,4	7,6	8,4	6,2	6,4
Importas, % nuo BVP	65,1	75,4	77,7	79,3	70,8	77	81,1	80,1	80,7	82	83,5		
Importas, pokytis % nuo p.m.	7	14,8	13,1	5,8	-14,8	12,7	5	-3,5	6,3	8,5	7,8	6	6,6
Prekybos deficitais/perteklius mln. Eur		-2 395	-121	-297	3 762	5 510	7 092	6 533	5 566	4 288	5 447		
Darbas, pokytis % nuo p.m.	-0,3	0,4	0,1	-2	-2,5	-0,3	0	0,1	0,9	4,6	2,8	0,9	0,1
Nedarbas, % nuo visos darbo jėgos	7,2	7,5	7,4	7,8	10	11,2	11	11	10,2	7,7	6,8	6,4	6,1
Darbo našumas, pokytis % nuo p.m.	4,7	3,4	0,3	2,9	-4,2	1	1,7	-1,8	0,9	-0,9	0,1	1,6	2,7
Einamosios sąskaitos balansas, % nuo BVP	-7	-7,1	-7,2	-7	-0,8	0,3	0,8	1,8	4	2	4,2	5	4,5
Valstybės skola, % nuo BVP	60,5	64,7	65,6	71,6	78	80,6	80,8	78,3	76,8	76,2	75,3	74,3	73
Biudžeto deficitas, % nuo BVP	-7,8	-9,3	-5,1	-3,6	-4,6	-4,5	-5,5	-2,3	-2,6	-2,3	-2		

Pav. 15. LATVIJA	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
BVP, mln. Eur		17 235,0	22 639,5	24 317,9	18 731,2	17 772,4	20 144,2	21 982,7	22 805,2	23 580,9	24 377,7		
Realus BVP, pokytis % nuo p.m.	10,7	11,9	10	-3,6	-14,3	-3,8	6,2	4,0	3	2,4	2,7	2,8	3,1
Privatus vartojimas mln. Eur	8 41,5	11 053,7	13 524,2	14 072,7	11 334,9	11 318,3	12 404,3	13 391,4	14 018,6	14 430,4	14 962,6		
Privatusis vartojimas, pokytis % nuo p.m.			14,3	-5,8	-22,6	3,1	3	3,2	5,1	2,3	3,3	3,8	3,9
Viešasis vartojimas, pokytis % nuo p.m.			4,9	1,6	-9,4	-8,1	3	0,3	1,6	4,9	3,1	3,2	2,5
Eksporto apimtys , mln. Eur		4 902	6 062	6 897	5 522	7 191	9 433	10 983	10 893	10 957	10 865		
Eksportas, % nuo BVP	43,2	40	38,5	39,6	42,6	53,7	58	61,5	60,4	59,5	58,8		
Eksportas, pokytis % nuo p.m.			10	2	-14,1	13,4	12	9,8	1,1	3,1	1,4	1,2	2,8
Importas, % nuo BVP	57,7	60,7	57,6	52,5	44,3	55,2	63	66	63,6	61,8	60,2		
Importas, pokytis % nuo p.m.			16,1	-10,8	-33,3	12,4	22	5,4	-0,2	0,8	1,8	2,5	3,8
Prekybos deficitas/perteklius mln. Eur		-4 290	-5 117	-4 078	-1 512	-1 628	-2 270	-2 425	-2 559	-2 328	-2 035		
Darbas, pokytis % nuo p.m.	0,9	5,8	3,8	-0,8	-14,3	-6,7	1,5	1,4	2,3	-1,3	1,4	0,3	0,5
Nedarbas, % nuo visos darbo jėgos	10	7	6,1	7,7	17,5	19,5	16,2	15	11,9	10,8	9,9	9,6	9,3
Darbo našumas, pokytis % nuo p.m.	9,7	5,8	5,9	-2,8	0	3,1	4,6	2,5	0,7	3,8	1,4	2,4	2,6
Einamosios sąskaitos balansas, % nuo BVP	-11,7	-20,7	-20,7	-12,3	8,1	2,3	-2,8	-3,2	-2,3	-1,9	-1,2	-2,6	-2,4
Valstybės skola, % nuo BVP	11,8	9,9	8,4	18,7	36,6	47,5	42,8	41,4	39,1	40,8	36,4	39,8	35,6
Biudžeto deficitas, % nuo BVP	-0,4	-0,6	-0,7	-4,1	-9,1	-8,5	-3,4	-0,8	-0,9	-1,6	-1,3		

Pav. 16. RUMUNIJA	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
BVP, mln. Eur		98 418,6	125 403,4	142 396,3	120 409,2	126 746,4	133 305,9	133 511,4	144 253,5	150 230,1	160 352,8		
Realus BVP, pokytis % nuo p.m.	4,2	8,1	6,9	8,5	-7,1	-0,8	1,1	0,6	3,5	3,0	3,8	4,2	3,7
Privatus vartojimas mln. Eur	55 495,7	67 373,4	84 403,5	90 382,8	73 780,6	80 386,3	83 848,4	84 312,8	87 966,0	91 867,9	98 524,5		
Privatusis vartojimas, pokytis % nuo p.m.			11,9	9	-10,1	0,9	0,8	1,2	0,7	3,8	6,1	6,9	5
Viešasis vartojimas, pokytis % nuo p.m.			-0,1	7,2	3,1	-5	0,6	0,4	-4,6	0,3	1,6	6,3	2,4
Eksporto apimtys , mln. Eur		25 850	29 543	33 679	29 085	37 398	45 019	49 571	49 571	52 493	54 609		
Eksportas, % nuo BVP	32,9	32,1	29,1	26,9	27,4	32,3	36,8	37,5	39,7	41,2	41,1		
Eksportas, pokytis % nuo p.m.			7,8	8,3	-6,4	15,2	11,9	1	19,7	8,6	5,5	4,5	4,8
Importas, % nuo BVP	43	44	43,4	40,2	33,8	38,4	42,4	42,4	40,5	41,5	41,6		
Importas, pokytis % nuo p.m.			27,3	7,9	-20,5	12,6	10,2	-1,8	8,8	8,9	9,1	9,8	7,6
Prekybos deficitas/perteklius mln. Eur		-14 895	-21 762	-23 469	-9 863	-9 451	-9 659	-9 625	-5 757	-6 062	-8 367		
Darbas, pokytis % nuo p.m.	-1,5	0,7	0,4	0	-2	-0,3	-0,8	-4,8	-0,9	1,1	-0,9	0	-0,1
Nedarbas, % nuo visos darbo jėgos	7,1	7,2	6,4	5,6	6,5	7	7,2	6,8	7,1	6,8	6,8	6,8	6,7
Darbo našumas, pokytis % nuo p.m.	5,8	7,3	6,5	8,4	-5,2	-0,5	1,9	5,7	4,4	2,1	4,7	4,2	3,8
Einamosios sąskaitos balansas, % nuo BVP	-8,6	-10,3	-13,8	-11,8	-4,8	-5,1	-4,9	-4,8	-1,1	-0,4	-1,1	-2,1	-2,8
Valstybės skola, % nuo BVP	15,7	12,3	12,7	13,2	23,2	29,9	34,2	37,4	38	39,8	38,4	38,7	40,1
Biudžeto deficitas, % nuo BVP	-0,8	-2,1	-2,8	-5,5	-9,5	-6,9	-5,4	-3,7	-2,1	-0,9	-0,7		

Pav. 17. GRAIKIJA	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
BVP, mln. Eur		217 861,6	232 694,6	241 990,4	237 534,2	226 031,4	207 028,9	191 203,9	180 389,0	177 559,4	176 022,7		
Realus BVP, pokytis % nuo p.m.	0,6	5,7	3,3	-0,3	-4,3	-5,5	-9,1	-7,3	-3,2	0,7	-0,2	-0,3	2,7
Privatus vartojimas mln. Eur	131 812,5	139 855,9	150 861,6	163 039,0	161 838,1	156 803,2	133 667,7	133 667,7	127 884,4	125 020,3	123 766,7		
Privatusis vartojimas, pokytis % nuo p.m.			3,7	4,3	-1,6	-7,1	-9,7	-8	-2,3	0,5	0,3	-0,4	1,8
Viešasis vartojimas, pokytis % nuo p.m.			7,6	-2,6	4,9	-8,7	-7	-6	-6,5	-2,6	0	-0,5	-0,1
Eksporto apimtys, mln. Eur		17 273	19 392	17 674	17 674	24 295	24 295	27 585	27 559	27 221	25 793		
Eksportas, % nuo BVP	21,3	21,2	22,5	23,4	19	22,1	25,5	28,7	30,6	32,7	30,1		
Eksportas, pokytis % nuo p.m.			6,9	1,7	-19,4	4,6	0	1,2	2,2	7,5	-3,8	0,5	4,2
Importas, % nuo BVP	29,6	31,7	35	36	28,8	30,7	32,3	33,1	33,4	35,2	30,3		
Importas, pokytis % nuo p.m.			14,6	0,9	-20,2	-5,5	-9,4	-9,1	-1,9	7,7	-6,9	-0,1	3,8
Prekybos deficitas/perteklius mln. Eur		-40 738	-40 738	-34 413	-34 413	-29 600	-24 178	-21 706	-19 250	-20 783	-17 846		
Darbas, pokytis % nuo p.m.	0,9	1,8	1,3	1,3	-0,6	-2,6	-6,9	-6,3	-3,6	0,1	1,9	0,5	2
Nedarbas, % nuo visos darbo jėgos	10	9	8,4	7,8	9,6	12,7	17,9	24,5	27,5	26,5	24,9	24,7	23,6
Darbo našumas, pokytis % nuo p.m.	-0,3	3,8	1,9	-1,6	-3,8	-3	-2,4	-1,1	0,4	0,5	-2,1	-0,8	0,7
Einamosios sąskaitos balansas, % nuo BVP	-8,9	-11,6	-15,2	-15,1	-12,4	-11,4	-10	-3,8	-2	-2,1	-0,1	0,6	1,3
Valstybės skola, % nuo BVP	107,4	103,6	103,1	109,4	126,7	146,2	172,1	159,6	177,7	180,1	176,9	182,8	178,8
Biudžeto deficitas, % nuo BVP	-6,2	-5,9	-6,7	-10,2	-15,2	-11,2	-10,2	-8,8	-13	-3,6	-7,2		

Pav. 18. AIRIJA	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
BVP, mln. Eur		184 923,3	197 053,7	187 547,2	169 431,7	166 157,5	173 940,0	174 844,2	179 447,7	189 045,9	214 623,0		
Realus BVP, pokytis % nuo p.m.	6,3	6,3	5,5	-2,2	-5,6	0,4	2,6	0,2	1,4	5,2	7,8	4,9	3,7
Privatus vartojimas mln. Eur	74 674,7	89 701,1	89 701,1	89 701,1	80 337,2	78 710,2	79 658,8	79 337,0	80 681,4	83 773,2	87 230,7		
Privatusis vartojimas, pokytis % nuo p.m.			6,3	-0,4	-5,7	0,4	-0,5	-1	0,1	2,1	3,5	2,7	2
Viešasis vartojimas, pokytis % nuo p.m.			7	1,3	-3,7	-4,8	-2,2	-1,2	0	4	-0,1	1,3	2
Eksporto apimtys, mln. Eur		86 593	85 477	85 477	83 114	87 875	90 330	90 888	87 822	91 792	110 479		
Eksportas, % nuo BVP	79,7	79	80,8	84,2	93,6	103,1	101,2	107,2	106,7	113,7	121,4		
Eksportas, pokytis % nuo p.m.			8,4	-1,1	-3,8	5,2	2,1	2,1	2,5	12,1	13,8	6,9	6,6
Importas, % nuo BVP	68,8	71	72,6	75,6	80,1	87,1	83,3	90	87,4	95,4	100,6		
Importas, pokytis % nuo p.m.			7,9	-3	-9,7	3	-1,5	2,9	0	14,7	16,4	7,7	7,4
Prekybos deficitas/perteklius mln. Eur		28 359	27 524	28 389	38 159	42 408	42 481	42 033	33 509	31 071	43 949		
Darbas, pokytis % nuo p.m.	4,9	4,6	4,4	-0,6	-7,8	-4,1	-1,8	-0,6	2,4	1,7	2,6	1,7	1,4
Nedarbas, % nuo visos darbo jėgos	4,4	4,5	4,7	6,4	12	13,9	14,7	14,7	13,1	11,3	9,4	8,2	7,5
Darbo našumas, pokytis % nuo p.m.	1,4	1,6	1,1	-1,5	2,4	4,6	4,4	0,7	-0,9	3,4	5	3,1	2,2
Einamosios sąskaitos balansas, % nuo BVP	-3,3	-5	-6,1	-5,8	-4,2	-0,8	-1,2	-1,6	3,2	3,7	4,4	4,6	4,6
Valstybės skola, % nuo BVP	26,1	23,6	23,9	42,4	61,8	86,8	109,1	120,1	120	107,5	93,8	89,1	86,6
Biudžeto deficitas, % nuo BVP	1,6	2,8	0,3	-7	-13,8	-32,3	-12,6	-8	-5,7	-3,8	-2,3		

Pav. 19. PORTUGALIJA	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
BVP, mln. Eur		166 248,7	175 467,7	178 872,6	175 448,2	179 929,8	176 166,6	168 398,0	170 269,3	173 446,2	179 378,9		
Realus BVP, pokytis % nuo p.m.	0,8	1,6	2,5	0,2	-3,0	1,9	-1,8	-4,0	-1,1	0,9	1,5	1,5	1,7
Privatus vartojimas mln. Eur	102 105,6	107 303,3	113 712,7	113 509,0	113 509,0	118 329,1	115 961,1	111 143,7	111 143,7	114 360,3	118 183,5		
Privatusis vartojimas, pokytis % nuo p.m.			2,5	1,4	-2,2	2,4	-3,6	-5,5	-1,2	2,2	2,6	1,8	1,7
Viešasis vartojimas, pokytis % nuo p.m.			0,5	0,5	4,7	-1,3	-3,8	-3,3	-2	-0,5	0,6	0,6	0,4
Eksporto apimtys, mln. Eur		35 640	38 847	38 847	31,697	37 268	37 268	42 828	47 303	48 105	48 105	49,858	
Eksportas, % nuo BVP	26,7	29,9	31	31,1	27,1	29,9	34,3	37,7	39,5	40	40,3		
Eksportas, pokytis % nuo p.m.			7,6	-0,1	-10,9	9,5	7	3,4	7	3,9	5,2	4,1	5,1
Importas, % nuo BVP	35,8	38,2	38,6	40,8	34	37,4	38,6	38,2	38,5	39,7	39,5		
Importas, pokytis % nuo p.m.			5,5	2,3	-10	7,8	-5,8	-6,3	4,7	7,2	7,4	4,3	5,6
Prekybos deficitas/perteklius mln. Eur		-20 654	-21 632	-19 682	-21 379	-16 723	-16 723	-9 710	-10 872	-10 872	-10 305		
Darbas, pokytis % nuo p.m.	-0,5	0,4	0	0,4	-2,7	-1,4	-1,9	-4,1	-2,9	1,4	1,4	0,9	0,7
Nedarbas, % nuo visos darbo jėgos	8,8	8,9	9,1	8,8	10,7	12,0	12,9	15,8	16,4	14,1	12,6	11,6	10,7
Darbo našumas, pokytis % nuo p.m.	1,2	1,2	2,5	-0,2	-0,3	3,4	0,1	0,1	1,8	-0,5	0,1	0,6	1,1
Einamosios sąskaitos balansas, % nuo BVP	-9,9	-10,7	-9,7	-12,1	-10,4	-10,1	-6	-1,9	1,4	0,1	0,5	0,3	0,5
Valstybės skola, % nuo BVP	67,4	69,2	68,4	71,7	83,6	96,2	111,4	126,2	129	130,2	129	126	124,5
Biudžeto deficitas, % nuo BVP	-6,2	-4,3	-3	-3,8	-9,8	-11,2	-7,4	-5,7	-4,8	-7,2	-4,4		

Pav. 20. ISPANIJA	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
BVP, mln. Eur		1 007 974,0	1 080 807,0	1 116 207,0	1 079 034,0	1 080 913,0	1 070 413,0	1 042 872,0	1 031 272,0	1 041 160,0	1 081 190,0		
Realus BVP, pokytis % nuo p.m.	3,7	4,2	3,8	1,1	-3,6	0	-1,0	-2,6	-1,7	1,4	3,2	-0,3	2,7
Privatus vartojimas mln. Eur	577 213,0	615 840,0	633 540,0	605 346,0	605 346,0	618, 865,0	618 865,0	598 408,0	598 408,0	606 828,0	622 248,0		
Privatusis vartojimas, pokytis % nuo p.m.			3,5	-0,6	-3,8	0,3	-2,4	-3,5	-3,1	1,2	3,1	3	2,3
Viešasis vartojimas, pokytis % nuo p.m.			5,6	5,9	3,7	1,5	-0,3	-4,5	-2,8	0	2,7	1	1
Eksporto apimtys , mln. Eur		184,821	184,821	162,990	162,990	220,223	220,223	229,802	239,314	244,287	255,441		
Eksportas, % nuo BVP	24,7	24,9	25,7	25,3	22,7	25,5	28,9	30,6	32	32,5	33,1		
Eksportas, pokytis % nuo p.m.			6,7	-1	-10	9,4	7,4	1,1	4,3	5,1	5,4	4,5	5,2
Importas, % nuo BVP	29,7	30,8	31,7	30,4	23,8	26,8	29,3	29,1	28,7	30,1	30,7		
Importas, pokytis % nuo p.m.			8	-5,2	-17,2	6,9	-0,8	-6,2	-0,3	6,4	7,5	5,8	5,8
Prekybos deficitas/perteklius mln. Eur		-91 573	-99 237	-94 717	-54 762	-50 327	-50 327	-32 759	-25 885	-25 885	-25 857		
Darbas, pokytis % nuo p.m.	4,3	4,2	3,3	0,2	-6,3	-1,7	-2,7	-4,1	-2,9	0,9	3	2,5	2
Nedarbas, % nuo visos darbo jėgos	9,2	8,5	8,2	11,3	17,9	19,9	21,4	24,8	26,1	24,5	22,1	20	18,1
Darbo našumas, pokytis % nuo p.m.	-0,5	0	0,5	0,9	2,9	1,8	1,7	1,5	1,3	0,4	0,3	0,1	0,5
Einamosios sąskaitos balansas, % nuo BVP	-7,5	-9	-9,6	-9,3	-4,3	-3,9	-3,2	-0,2	1,5	1	1,4	1,5	1,3
Valstybės skola, % nuo BVP	42,3	38,9	35,5	39,4	52,7	60,1	69,5	85,4	93,7	99,3	99,2	100,3	99,6
Biudžeto deficitas, % nuo BVP	1,2	2,2	2	-4,4	-11	-9,4	-9,6	-10,4	-6,9	-5,9	-5,1		

Pav. 21. ES	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
Realus BVP, pokytis % nuo p.m.	2	3,4	3,1	0,5	-4,4	2,1	1,8	-0,5	0,2	1,4	1,9	1,8	1,9
Privatusis vartojimas, pokytis % nuo p.m.			2,2	0,3	-1,5	0,8	0,2	-0,6	-0,1	1,2	2	2,1	1,8
Viešasis vartojimas, pokytis % nuo p.m.			1,8	2,3	2,2	0,7	-0,1	0,1	0,3	1,2	1,4	1,5	1,2
Eksportas, % nuo BVP	35,4	37,5	38,1	39,1	34,9	38,6	41,4	42,6	42,9	43,1	43,5		
Eksportas, pokytis % nuo p.m.			5,8	1,6	-11,6	10,5	6,6	2,3	2,2	4	5,3	3,5	4,6
Importas, % nuo BVP	34,6	37	37,6	38,9	34	37,8	40,4	40,7	40,2	40,3	40,2		
Importas, pokytis % nuo p.m.			6	1,1	-11,6	9,7	4,2	-0,3	1,6	4,7	5,9	4,7	5,1
Darbas, pokytis % nuo p.m.	1	1,7	1,9	1	-1,7	-0,7	0,1	-0,4	-0,3	1	1,1	1	0,9
Nedarbas, % nuo visos darbo jėgos	9	8,2	7,2	7	9	9,6	9,7	10,5	10,9	10,2	9,4	8,9	8,5
Darbo našumas, pokytis % nuo p.m.	1	1,4	2,2	1	1,8	0,9	0,3	2,9	0,2	1,3	2,3	0,7	1,1
Einamosios sąskaitos balansas, % nuo BVP			-0,4	-0,9	-0,1	0	0,3	1	1,5	1,6	2	2,2	2,1
Valstybės skola, % nuo BVP	61,8	60,4	57,8	60,9	73	78,5	81	83,8	85,5	86,8	85,2	86,4	85,5
Biudžeto deficitas, % nuo BVP	-2,5	-1,6	-0,9	-2,4	-6,7	-6,4	-4,5	-4,3	-3,3	-3	-2,4		

Pav. 22. EURO	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
Realus BVP, pokytis % nuo p.m.	1,6	3,2	3,0	0,5	-4,5	2,1	1,6	-0,9	-0,3	0,9	1,6	1,6	1,8
Privatusis vartojimas, pokytis % nuo p.m.			1,7	0,4	-1	0,8	0	-1,2	-0,6	0,8	1,7	1,8	1,5
Viešasis vartojimas, pokytis % nuo p.m.			2,2	2,3	2,6	0,8	-0,1	-0,2	0,2	0,8	1,3	1,4	1,2
Eksportas, % nuo BVP	36,2	38,3	39,5	39,9	34,9	39	41,9	43,7	44	44,7	45,7		
Eksportas, pokytis % nuo p.m.			6,6	1,1	-12,4	11,1	6,5	2,6	2,1	4,1	5,2	3,5	4,7
Importas, % nuo BVP	34,7	37,1	38	38,8	33,4	37,6	40,4	40,9	40,5	40,9	41,1		
Importas, pokytis % nuo p.m.			6,2	0,9	-11,1	9,8	4,3	-1	1,3	4,5	6	4,6	5,3
Darbas, pokytis % nuo p.m.	1	1,8	1,9	0,8	-1,8	-0,5	0,1	-0,5	-0,7	0,6	1,1	1,1	1
Nedarbas, % nuo visos darbo jėgos	9	8,4	7,5	7,6	9,5	10	10,1	11,3	12	11,6	10,9	10,3	9,9
Darbo našumas, pokytis % nuo p.m.		1,4	1,1	-0,4	-2,8	2,5	1,5	-0,4	0,4	0,3	0,6	0,5	0,8
Einamosios sąskaitos balansas, % nuo BVP			0,4	-0,7	0,1	0,4	0,6	1,9	2,5	3	3,6	3,7	3,6
Valstybės skola, % nuo BVP	69,4	67,5	65,2	68,8	78,5	84	86,1	89,3	91,1	92	90,7	92,2	91,1
Biudžeto deficitas, % nuo BVP	-2,6	-1,5	-0,6	-2,1	-6,3	-6,2	-4,2	-3,7	-3	-2,6	-2,1		

Nr.5. Pagrindiniai visuomenės gerovės rodikliai pagal valstybes

Pav.23. Gini indeksas ES valstybėse								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ES	30,3	30,6	31	30,4	30,8	30,4	30,5	31
EURO	30	30,4	30,2	30,2	30,5	30,3	30,6	31
HU	25,6	25,2	24,7	24,1	26,8	26,9	28	27,9
LV	35,4	37,5	37,5	35,9	35,1	35,7	35,2	35,5
RO	37,8	36	34,9	33,3	33,2	33,2	34	34,7
GR	34,3	33,4	33,1	32,9	33,5	34,3	34,4	34,5
IE	31,3	29,9	28,8	30,7	29,8	29,9	30	30,8
PT	36,8	35,8	35,4	33,7	34,2	34,5	34,2	34,5
ESP	31,9	32,4	32,9	33,5	34	34,2	33,7	34,7

Pav.24. ES piliečių dalis, priklausanti skurdo rizikos grupei, % nuo visos populiacijos								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ES	16,5	16,6	16,6	16,4	16,8	16,8	16,7	17,2
EURO	15,4	16,1	16,2	16,3	16,8	16,8	16,7	17,1
HU	12,3	12,4	12,4	12,3	14,1	14,3	15	15
LV	21,2	25,9	26,4	20,9	19	19,2	19,4	21,2
RO	24,8	23,4	22,4	21,1	22,2	22,6	22,4	25,4
GR	20,3	20,1	19,7	20,1	21,4	23,1	23,1	22,1
IE	17,2	15,5	15	15,2	15,2	15,7	14,1	15,6
PT	18,1	18,5	17,9	17,9	18	17,9	18,7	19,5
ESP	19,7	19,8	20,4	20,7	20,6	20,8	20,4	22,2

Pav.25. ES piliečių dalis, patirianti rimtą materialinį nepriteklių, % nuo visos populiacijos									
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ES	9,9	9,2	8,5	8,5	8,9	9,9	9,6	8,9	8,2
EURO	5,8	5,9	6	6,1	6,9	7,8	7,5	7,4	7,1
HU	19,4	17,9	20,3	21,6	23,4	26,3	27,8	24	19,4
LV	24	19,3	22,1	27,6	31	25,6	24	19,2	16,4
RO	36,5	32,9	32,2	31	29,4	29,9	28,5	25	24,6
GR	11,5	11,1	11	11,6	15,2	19,5	20,3	21,5	22,2
IE	4,5	5,5	6,1	5,7	7,8	9,8	9,9	8,4	
PT	9,6	9,7	9,1	9	8,3	8,6	10,9	10,6	9,6
ESP	3,5	3,6	4,5	4,9	4,5	5,8	6,2	7,1	

Pav.26. ES piliečių dalis, negalinti padengti neplanuotų išlaidų, % nuo visos populiacijos									
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ES	35,2	34,3	35,4	36,7	38,1	40,3	39,8	38,9	37,9
EURO	32,9	31,9	33	33,7	34,8	36,2	36,4	36,1	35,7
HU	67	67,6	75,2	73,9	74,4	75	74,9	75,9	72,2
LV	61,3	57	71,1	78,1	80,4	73,6	69,5	67,4	60,4
RO	45,1	41,7	41,7	44,6	50,3	53,1	52,1	51,8	51,5
GR	29,6	26,6	26,6	28,2	34,4	40,5	47,1	51,8	53,4
IE	39,1	41	48,6	49,1	54,4	56,4	55,4	54	
PT	19,7	26,2	27,8	27,2	29,1	35,9	43,2	42,2	40,7
ESP	30,8	29,9	36,5	38,7	37,7	42,1	42,1	42,7	39,7

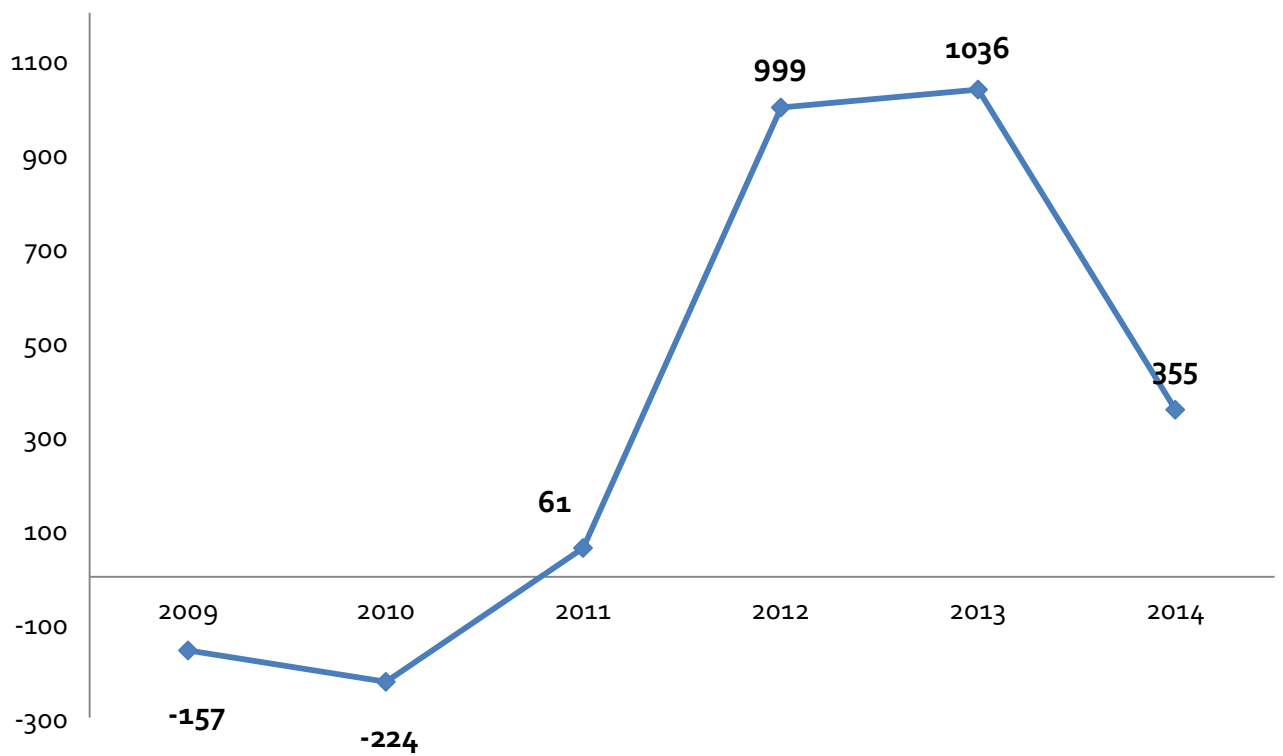
Pav.27. ES piliečių dalis, gyvenanti žemo darbo intensyvumo namų ūkiuose dalis, % nuo visos populiacijos

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ES				10,2	10,4	10,5	10,9	11,2
EURO	9,7	9,3	9,1	10,4	11	10,7	11,2	11,8
HU	11,3	12	11,3	11,9	12,8	13,5	13,6	12,8
LV	6,2	5,4	7,4	12,6	12,6	11,7	10	9,6
RO	8,4	8,3	7,7	6,9	6,7	7,4	6,4	6,4
GR	8,1	7,5	6,6	7,6	12	14,2	18,2	17,2
IE	14,3	13,7	20	22,9	24,2	23,4	23,9	21,1
PT	7,2	6,3	7	8,6	8,3	10,1	12,2	12,2
ESP	6,8	6,6	7,6	10,8	13,4	14,3	15,7	17,1

Pav.28. ES piliečių dalis, priklausanti skurdo ar socialinės atskirties rizikos grupei, % nuo visos populiacijos

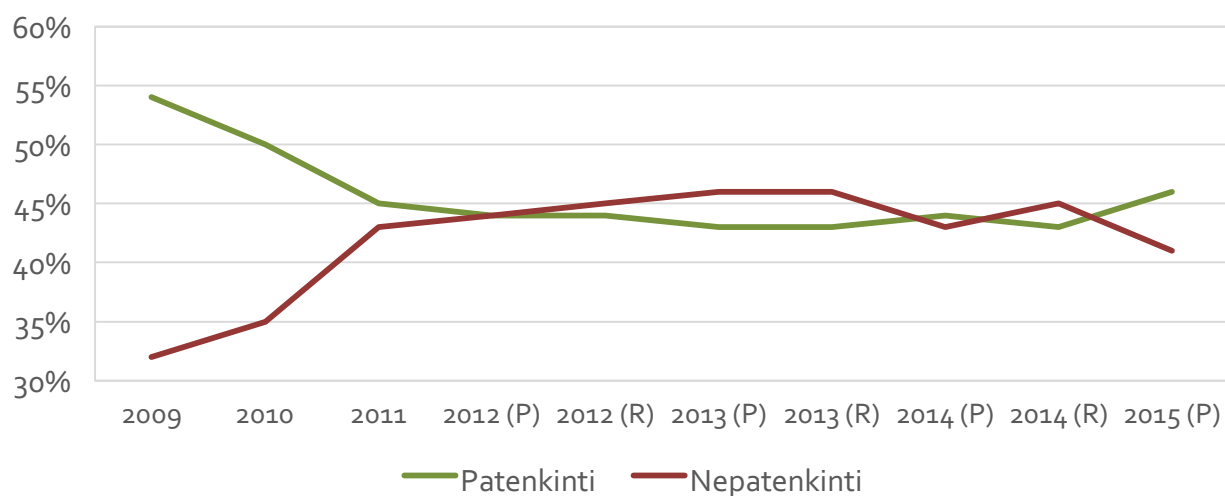
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ES				23,8	24,3	24,7	24,6	24,5
EURO	21,9	21,7	21,6	22	22,9	23,3	23,1	23,5
HU	29,4	28,2	29,6	29,9	31,5	33,5	34,8	31,8
LV	35,1	34,2	37,9	28,2	40,1	36,2	35,1	32,7
RO	45,9	44,2	43,1	41,4	40,3	41,7	40,4	40,2
GR	28,3	28,1	27,6	27,7	31	34,6	35,7	36
IE	23,1	23,7	25,7	27,3	29,4	30	29,5	27,6
PT	25	26	24,9	25,3	24,4	25,3	27,5	27,5
ESP	23,3	23,8	24,7	26,1	26,7	27,2	27,3	29,2

Pav.29. ES piliečių, priekšusnāčū skurdo ar socialinēs atskirties rizikos grupēs dalis, tūkst. pokytis lyginant su 2008 m.

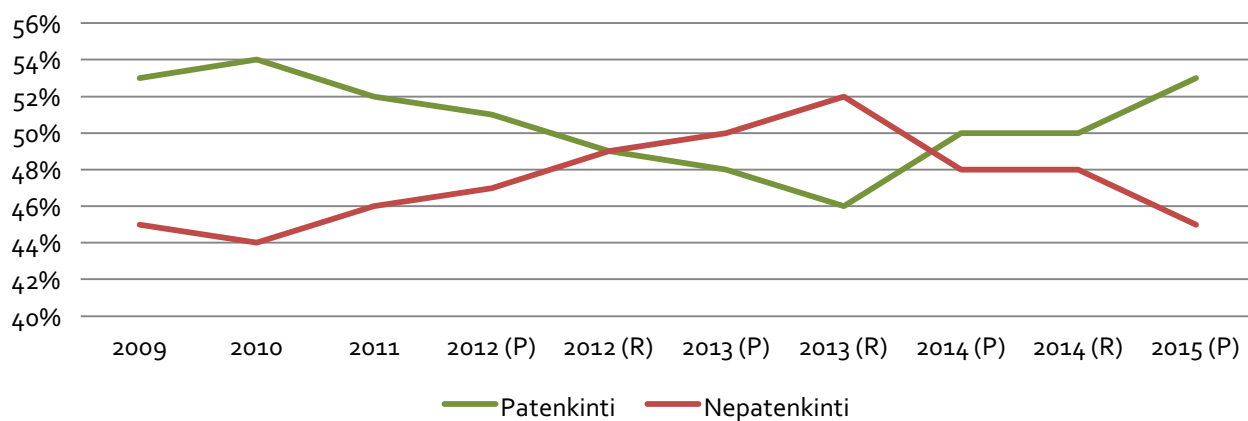

Nr.6. Visuomenės nuomonės grafikai

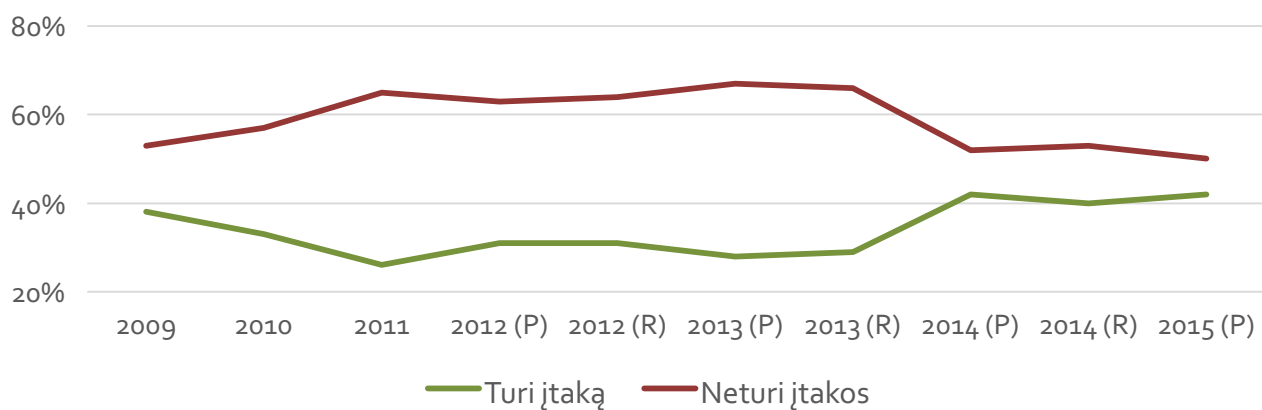
Pav.30. Piliiečių pasitenkinimas demokratija ES

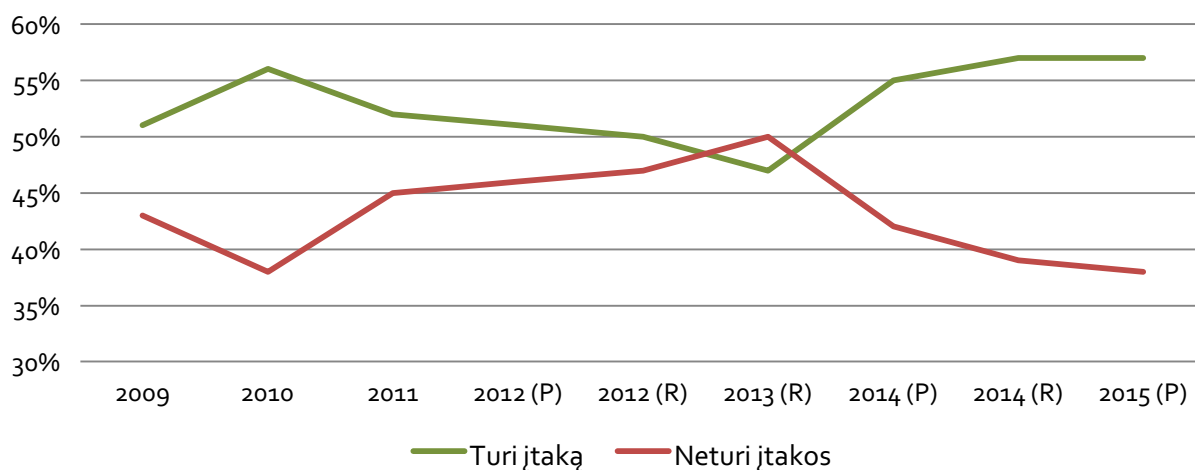
Pav.31. Piliiečių pasitenkinimas demokratija valstybėje

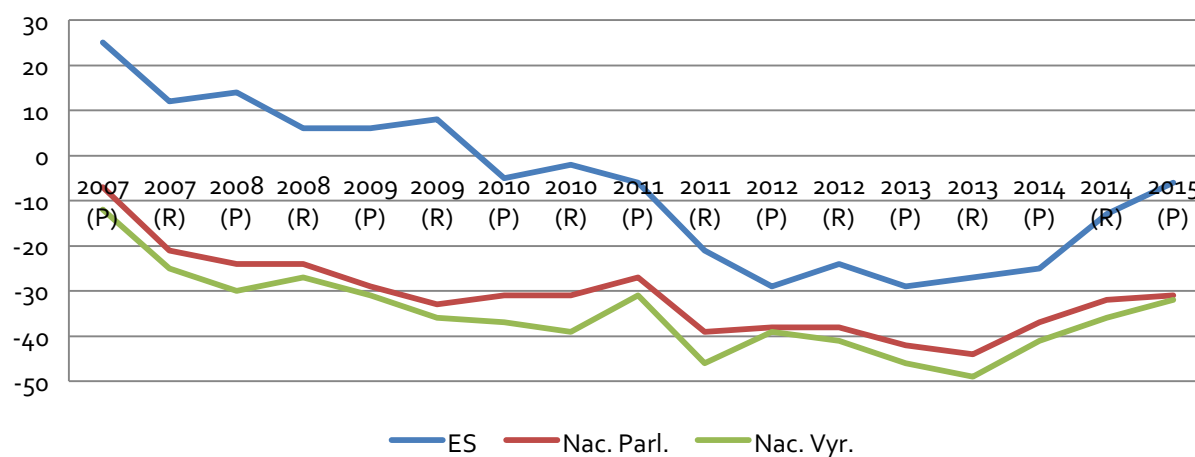
Pav.32. Piliiečių nuomonė dėl jų balso įtakos ES

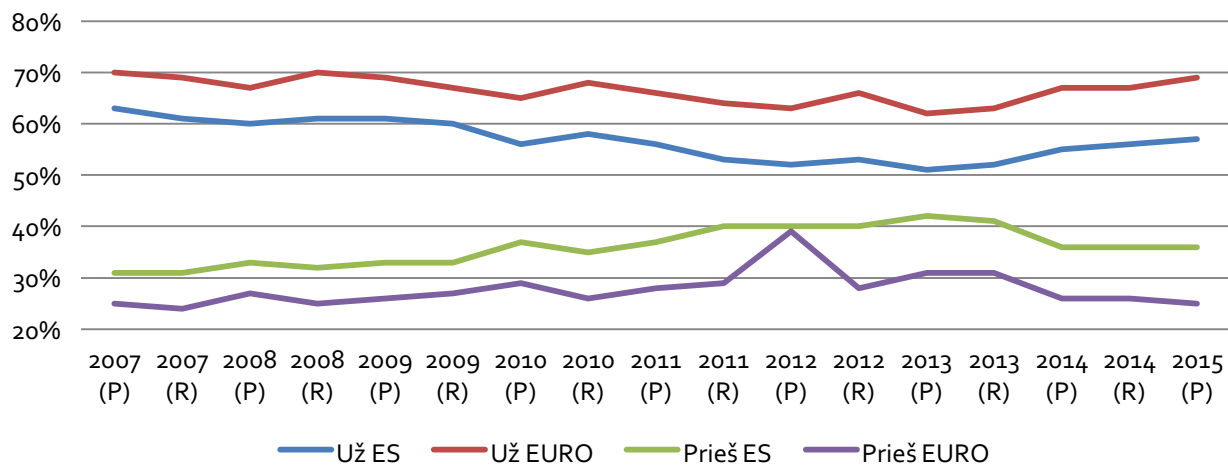
Pav.33. Piliečių nuomonė dėl jų balsų įtakos valstybėje

Pav.34. ES piliečių pasitikėjimas institucijomis (pasitikinčių ir nepasitikinčių santykis)

Pav.35. ES piliečių EPS ir euro (ne)palaiikymas

Summary

A Mandate or a Dictate? Legitimacy of the EU Financial Crisis Management

In this thesis legitimacy of the EU financial crisis management is examined. The key question of this thesis is: Was the management of the EU financial crisis illegitimate in respect of the citizens? If yes, to what extent was it illegitimate? This question is the starting point of the analysis.

In order to answer the question F. W. Scharpf democratic legitimacy evaluation theoretical model was chosen. Based on this model, two dimensions of political process – input and output – is analysed. Two hypotheses were raised in work based on the theoretical model. H(1) Financial assistance to EU member states during the crisis measure was illegitimate because the citizens of the EU did not have influence in the decision making process. H(2) Financial assistance to EU member states during the crisis measure was illegitimate because it did not bring positive results.

The aim of the analysis: based on the democratic legitimacy model, evaluate the legitimacy of the EU financial crisis management. The object of the analysis: EU financial crisis management measures. This analysis concentrates on one particular measure – financial assistance to the EU member states. The states, that are analysed in this thesis are: Hungary, Latvia, Romania, Ireland, Spain, Portugal and Greece (Cyprus is not included in the analysis as it has finished the financial assistance program just recently).

Based on the analysis, hypotheses are tested and the main findings presented. Based on the analysis of input legitimacy hypothesis H(1) was confirmed. Financial assistance measure redistributed the balance of powers among national and supranational players in the EU. Institutions that are not elected directly and are not accountable to citizens gained more powers. Also, sovereignties of countries were constrained as these countries had to commit to implement various reforms. Based on the analysis of input legitimacy hypothesis H(2) was partially denied. Analysis showed that financial assistance measure helped to overcome financial crisis as well as stabilize situation in these countries and positive macroeconomic results were achieved in all countries. However, analysis of various social welfare indicators showed that some of them deteriorated during the crisis period and that might have have a greiat impact on EU citizens' quality of life.